

મહાત્મ રાજપૂત દેશભક્ત

વીર દુર્ગાદાસ

અનિત્ય ઐતિહાસિક વાર્તા.

નવનો જન્મમૃતિએ સર્વાદિપિ ગરીબની ।

પ્રકાશક -

ગુજરાતી સાહિત્ય મંદિર

મહાત્મનગર મુંબઈ.

પ્રથમ :

શાંતિ આના

૧૯૨૫ - મુદ્રિત. ૪

૨૨૫૦૭

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાષ્ટ્રિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૫૦૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૮૧૨ દુર્ગાદાસ

વિષય ૬-૩

વીર દુર્ગાદાસ.

(એક ઐતિહાસિક સચિત્ર વાર્તા.)

—લેખક—

વસનજી રણછોડજી નાયક.

પ્રકાશક,

“ગુજરાતી” સાહિત્ય મંદિર,

સત્રાબતપુરા—સુરત.

(સર્વ હકક પ્રકાશકને સ્વાધીન.)

પ્રથમાવૃત્તિ]

સને ૧૯૨૪.

[પ્રત ૧૦૦૦

મૂલ્ય પાંચ આના.

શુદ્ધિપત્ર સંગ્રહ વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
— ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ —

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૪	૫	ઉદ્દેપુર	નેધપુર
૧૦	૫	આળે આ	આ
૧૩	૧૯	શશ્વેરખાને	જોરાવરખાને
૩૭	૩	તેજખા	લાલખા
૩૭	૭	તે જગાએ	તેજખાએ
૩૯	૮	મેવડીઓની	રાઠોડીઓની
૩૯	૯	મે ૧૩	(કાંઈ નહિ)
૩૯	૧૩	સેહમાં	દેહમાં
૪૧	૨૧	ગંભીરસિંહે	દુર્ગાદાસે
૪૭	૮	નાયક	નામક
૫૧	૨૩	સાયવવાની	સાયવવાની
૫૩	૧૦	લાવાથી	લાગવાથી
૫૫	૨૨	અને દુર્ગાદાસ	સાથે
૫૮	૧૯	મેવાડ	મારવાડ
૬૩	૧૫	રાઠોડી	રાઠોડી ચોડી
૬૮	૨૦	ભોગળી	ભોગળી
૭૨	૧૧	કરી કે	કરીને
૭૬	૧૧	કપટ જાતિથી	કપટજાતિથી
૭૭	૧૭	શાહજાદાને	તેને
૮૦	૨૨	કુળને	કુળને

તા. કે:—પહેલા પ્રકરણના ૪-૫ અને ૬ પેરામાં મેવાડની જગ્યાએ મારવાડ.

સુદ્રક—હરગોવનદાસ હરકીશનદાસ.

પ્રકાશક—જેકીશનદાસ ત્રિભુવનદાસ પટેલ.

સુદ્રણાલય—અંબીકા વિજય પ્રેસ બરોડા પુરી ભાગળ સુરત.

પ્રસિધ્ધી રચણ—“ગુજરાતી” સાહિત્ય મંદિર સલામતપુરા સુરત.

—:લેખકના બે બોલ:—

વીર દુર્ગદાસ હિન્દની પ્રજાના ગૌરવનો ખજાનો છે. જે પ્રતાપી પુરુષે પોતાના મહારાણાના અવસાન પછી બાળ-યુવરાજને પોતાની અલેખ નિશ્ચય બળની હૃદયગુહામાં અનામત રાખ્યો અને મોગલોના કટકટી રહેલાં અસંખ્ય દળોને અકથ્ય સંકટો સહીને પોતાના બે મથોડાપુર ભાલાની અણીથી લેલાં-વિખેર્યાં, અને રજપુતોની તે વખતની ઝેર-વેરની આગ શમાવવાનો હંદલો કાંઈક સફળ પ્રયત્ન કરવામાં એણે પોતાની દેહને દળી નાખી, એ પુરુષની બક્ષિતમય છતાં રૂઢ મૂર્તિનું સંભારણું ભારતવાસીઓનાં હૃદયને નમાવે છે-સદાયે નમાવશે.

મન, વચન, અને કર્મની ત્રિપુટિ જમાવીને એકલે હાથે ફળની આશા રાખ્યા વિના અદ્ભુત રાજ્યનિષ્ઠ એ અવતારી પુરુષને અંતે પોતાના ગણેલા રાજાએજ તરછોડ્યો. એ રાજપુતાનાના એકદર બનેલ રાજબીજનો પ્રલય થએલો જણાતો હોય તો તેમાં શી નવાઈ ?

ભારત વર્ષના આ આપલોગના યુગમાં આવા પ્રાચિન વિરલ વિભૂતિઓની આત્માર્પણની ઉદ્દાત ભાવના, હિન્દનાં બાલકૃષ્ણાને અજવાળે, જીવનના એ આદર્શો પ્રત્યે તેમની ઉગતી મનોવૃત્તિની વેદીઓ પગલા માંડે, એ હેતુથી સસ્તામાં-સસ્તી કિંમતમાં—આ ગરીબ હિન્દના ગુર્જર પ્રદેશનો સામાન્ય વર્ગ પણ ખરીદી વાંચી શકે એટલી જુજ કિંમતમાં—ભારતવર્ષના વીર પુરુષોના આદરણીય જીવનવૃત્તાંતો મુકવાની આદર્શ ઉમેદ પ્રકાશક મહાશય મને જણાવી એમનો એ

આદેશ મારા હૃદયમાં ઉતર્યો, અને આ “વીર દુર્ગાદાસ”નું પુસ્તક પ્રથમ બીજ રૂપે પ્રકટ થયું. કેટલાક વખત ઉપર મેં એક “વીર—કથા” નામક પુસ્તક પ્રકટ કર્યું હતું. તેમાં ભારતનાં કેટલાંક પ્રાચિન વીરો અને વીરાંગનાંઓનાં અદ્ભુત કુરબાનીનાં કેવળ જવલંત ઉદાહરણોજ આપ્યાં હતાં; પરંતુ આ વખતે પ્રકાશકબંધુની ઉન્નત ભાવાનાના ઉચ્ચ આદેશથી પ્રાચિન વીરત્યાગીઓના બે ત્રણ રૂપીઆની કીંમતે પ્રકટ થતાં જીવનચરિત્રોમાંથી નમુનારૂપ એક વીરનું આખું જીવન કેવળ પાંચજ આનામાં વાંચક બંધુના હાથમાં મુકવામાં આવે છે. કાગળ પ્રિન્ટીંગની અસાધારણ મોંઘવારી છતાં સો પૃષ્ઠનું દળદાર પુસ્તક, એક સુંદર ચિત્ર સહિત માત્ર પાંચજ આનામાં જહાર પડે છે. એ ઉપરથી પ્રજાવર્ગ ધડો લઇ પ્રકાશકના આ સાહસને ઉદાર આશ્રય આપી તેઓના ઉત્સાહની વૃદ્ધિ કરશે તો એ દિશામાં આગળ પ્રયત્ન કરવાની એમની ઉમેદ ખરે ખર આવશે.

કમલાગ્યની વાત છે કે આ પુસ્તકના કેટલાક ફોર્મ છપાતી વખતે મારું પરગામ જવાનું થયેલું હોવાથી મુદ્રક સુધારણામાં કેટલીક ત્રુટીયો નજરે પડશે. કેટલીક મોટી ભૂલો શુદ્ધિપત્રદ્વારા દર્શાવી છે. હજી પણ કેટલીક રફી ગઈ હશે. છતાં ઉપરોક્ત કારણ વિચારી વાંચક વર્ગ ક્ષમા કરશે અને એ સંબંધી જે જે સુચનાઓ કરવામાં આવશે તે સાભાર સ્વીકારી યોગ્ય લાગે બીજી આવૃત્તિ વખતે સુધારી લેવામાં આવશે અસ્તુ:

“ભાટીઆ” નિવાસી (હાલ) વાડીફળીયું; કોટશેરી, સુરત.	}	લી. સેવક, વસનજી રણછોડજી નાયક.
--	---	----------------------------------

વીર દુર્ગાદાસ.

પ્રકાશક: “ગુજરાતી” સાહિત્ય મંદિર-મુરત.

જોશી આર્ટ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ, બેન્ગલુરુ, કોટ, મુંબઈ.

ଦୀର ହୃଦୟରେ.

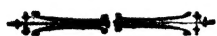

વીર દુર્ગાદાસ.

પ્રકરણ ૧ લું.

કપટીની કપટ જાળ અને ગુલામીની શરૂઆત.

ભારત વર્ષના ઇતિહાસમાં બલિદાન અને કુરબાનીથી તરબોળ થયેલા સારા હિન્દુસ્તાનની કમરપટે ભટકતી સમશેરરૂપ એ ગરવી ગુજરાતના મેવાડના ઉધ્ધારક વીરપ્રતાપ સમસ્ત સામ્રાજ્યના એક ધુરંધર પાદશાહ અકબર જેવાને હતાશ કરી, અસંખ્ય સૈન્યદળ વાળાએ પાદશાહ પાસેથી ચિ-તોડ સ્વતંત્ર કરી, ગુલામીની પાશવ-સત્તાના બંધનમાંથી મુક્ત કરી પોતાનું નામ “ચાવત્ત-ચ દ્ર દિવાકરૈ” કરી સ્વર્ગે સિધાવ્યા. તેમજ એ સામ્રાજ્યનો પાદશાહ પણ પોતાના કર્મનો હિસાબ આપવા ખુદાના દરબારમાં હમારનો આલ્યો ગયો હતો.

આ કથાની શરૂઆત વખતે એજ અકબર પાદશાહના વંશજો સારા હિન્દુસ્તાનમાં ‘કપટી’ના ઉપનામથી

પ્રખ્યાતી પામેલો ઐરંગઝેબ પોતાનું નામ “આલમગિર” રાખી ખુદાને પિછાણ્યા વગર મુગલાઈ દોર ચલાવી રહ્યો હતો. મારવાડ દેશ એ વખતે ખાયલો બન્યો નોતો. પોતાની માતૃભૂમિને માટે સર્વસ્વ કુરબાન કરનારા અનેક લડવીરો એ વખતે ઉદ્દેપુરના મહારાણા જશવંતસિંહ જેવા પડ્યા હતા. તાકાત નથી એ આલમગિરની કે ક્ષાત્રતેજથી ભરપૂર એ મરુભૂમિ સામે એક આંગળી પણ ઉંચી કરી શકે !

પરંતુ રે ! પ્રારબ્ધ ! શૂરા સિસોદિયાસિંહોના સરદારને કાબુલ મોકલી મારવાડ ભૂમિના લાવી ખાળરાબ —જશવંતસિંહના યુવરાજ પૃથ્વીસિંહને પાદશાહે કપટથી હણ્યો. અજમેરના મોર લોકોનો બળવો સમાવવા બદલ ઇનામ સાથે અલિનંદન આપવાના ઓઠાં હેઠળ કપટ-બળથી ભરપૂર એ પાદશાહે કિંમતી પરંતુ વિષથી ભરેલો પોશાક પહેરાવી એ લાવી મરુપતિનો અંત આણ્યો ! કેશરી કપટથી હણાયો !

મરુભૂમિના એ અચળ શૌર્યમયીસિંહ જશવંતસિંહ અજે શૈયાવશ છે. તેનું અતૂલ શૂરાતન ક્યાંએ હુમ થઈ ગયું છે. પોતાના પુત્રના કપટથી થએલા મરણના તેમજ મોગલોની ગુલામીમાં મેવાડ જકડાવાના વિચારે તેને શૌર્યહીન—ધૈર્યહીન—હતાશ—કરી દીધો છે. પોતાનો ધણી ખીનવારસે આમ રૂદન કરતો મૃત્યુ વશ થાય, એ જોઈ સર્વ રાજપુતોનું હૃદય ઠકળી ઉઠ્યું ! સર્વની આંખમાંથી

કપટીની કપટ જાળ અને ગુલામીની શરૂઆત.

૫

ચોધાર અશ્રુપ્રવાહ ચાલ્યો ! ગયો ! ગયો ! એ મેવાડનો વીર પોતાની માતૃભૂમિને છેલ્લા પ્રણામ કરી સ્વર્ગ તરફ પ્રયાણ કરી ગયો ! મેવાડ માતાએ પોતાના એ સપુતને સાચા હૃદયે સજળ નયને આશીર્વાદ આપી વિદાય કર્યો !

પરંતુ ધૈર્ય ધર એ મેવાડમાતા ! તારા એ વીર પુત્રની હાડી રાણીને એના મૃત્યુ વખતે સાત માસનો ગર્ભ હતો; તેને આજે તેજના અંબારથી ભરપૂર એક બાળયુવરાજનો જન્મ થયો છે !

આ બાળયુવરાજના જન્મથી કપટી પાદશાહની સર્વ આશા અને કપટજાળ નષ્ટ થઈ ગઈ. તેણે બીજો દાવપેચ લગાવવા નવી યુક્તિ શોધી.

રાણાના અવસાન પછી એ બાળરાજ અજીત-સિંહના સંરક્ષણનો મોટો ભય સર્વ રાજપુતો ઉપર ઝબુમી રહ્યો હતો. પાદશાહે પોતાનો પ્રયત્ન બર લાવવા બાળરાજકુવરને દિલ્હી તેડાવ્યો ! આના કરતાં બીજું ધર્મસંકટ શું હોય ? સમ્રાટના નિમંત્રણનો અનાદર કેમ થાય ? અને અનાદર ન કરે તો બાળરાજને શત્રુના હાથમાં સોંપાય પણ કેમ ? સમસ્ત રાજપુતાના બળભળી ઉઠયું. શું કરવું એ કોઈને સૂઝતું નથી. આખરે સર્વ સરદાર—સામંતોનું એક મહામંડલ ભરાયું.

સભા મંડલમાં સર્વ શાન્ત રીતે બેઠા છે. સર્વના મુખપર નિરાશાદેવીની સત્તા જામી છે. કોઈના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ નીકળતો નથી.

એટલામાં કોઈ વિરલ વિભૂતિ—પોતાના હાથમાં દોઢ મથોડાપુર ભાલો લઈ અનેરી વીરશ્રીથી હીપી રહેલો—ક્ષત્રીય કુલનો છેલ્લો પ્રતાપી કેશરી—પોતાના ગેળી અને ભયંકર નાદથી સાચા કેશરી સમ ગાળુ ઉઠયો:—

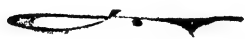
“ જ્યાં સુધી એક પણ રાજપુત આ રાજપુતાનામાં હયાત છે, ત્યાં સુધી તાકાત નથી એ અસંખ્ય સૈન્યમણ વાળા મગરૂર પાદશાહની કે એ બાળરાજ સામે એક આંગળી પણ તાકી શકે ! એ પાદશાહને મારા નામથી ચેતાવી દો—કહી દો—કે રાજપુતાનાનો એ ભાવી બાળરાજ મારવાડનો ઉચ્છેદ કરવા તત્તપર થએલા યમના ખોળે નહિ, પણ અમારી માતૃભૂમિને ખોળે—અરવલ્લીના એ યશસ્વી સહાયક પહાડોની ગોદમાં ઉછરશે ! ”

સર્વ દિગ્ગ થઈ ગયા. સમસ્ત સામ્રાજ્ય આગળ આ મગતરાં જેવા એક નાના સરીખા મામડાઓના ધણી—રાઠોડની આ આકાશવાણીથી મારવાડ ભૂમિ આનંદીત થઈ ગઈ. બીજેજ દિવસે એ વીર દુર્ગાદાસ પાદશાહને ખુદી ચેલેજ આપી આણુંની કરોડોમાં એ બાળરાજને કોઈ ગુપ્તસ્થાને મૂકી આવ્યો.

ઔરંગઝેબની સર્વ આશા ધૂળ મળી. તેણે હોઠ પીસ્યા. ગુસ્સે તો બહુ થયો. પરંતુ કોની ઉપર અજમાવે ? તેણે પોતાના ગુપ્ત મંડળની સલા બોલાવી એ મંડળે નક્કી કર્યું કે કોઈ પણ બહાનાથી વીરદુર્ગાદાસને અત્રે બોલાવવો અને તેને હાર કરવો.

વીરદુર્ગાદાસ જમાનાનો ખાધેલ છતાં સાચો મરદ હતો. બીકનો તો તેણે સર્વસ્વ નાશ કર્યો હતો. તેને ઉપ-શાકત ચંડાળ ચોકડીનાં ઠરાવ્યા મુજબ હુકમ મળ્યો. બેઠમ તો ગયો કે કાંઈ પ્રપંચ છે ! છતાં સાચો રાજપુત બચ્યો. આમંત્રણનો અસ્વીકાર કરતો નથી. હરીને ન બાંધ તો તે રાજપુત ન કહેવાય. પોતાના ખાસ વિશ્વાસુ માણસો લઈ તે પાદશાહના ગુજરાતના પાટવીનગર અમ-દાવાદ બહાર આવી પહોંચ્યો. તેનો વિચાર બીજે દિવસે મળવા જવાનો હતો. પરંતુ દુર્ગાદાસના આવ્યાની વાત જાણતાં તો મોગલોએ તેડાં પર તેડાં મોકલ્યાં; અને જેમ અને તેમ સત્ત્વર આવવા દુકલું.

ધૈર્યવાન વીરદુર્ગાદાસે વિચાર કીધો. કેવળ ઈના-મને માટે આવો મગર પાદશાહ મારા જેવા માટે આટલાં તેડાં મોકલે નહિ. માટે નકકી કાંઈ કારસ્તાન છે. છૂપા જાસુસોએ તેને આ કાવત્રાંથી વાકેફ કરી દીધો. સિંહ સવેળા ચેત્યો. અને શહેરમાં આવવાતું કોરાણું મૂકી શિવ્ર વંજો માપી ગયો. પાદશાહી સૈન્યે બહુએ દોડાદોડ કરી પરંતુ નિરાશ ! મોગલ સરદારોના સર્વ હવાઈ કિલ્લા અધર લટકી ગયા. અને સવેળા ચેતી નાઠેલા વીરને પકડવો એ અંદુકમાંથી ગોળી છોડી તેને પાછી પકડવા જવા જેટલું ભયંકર લાગ્યું. !

પ્રકરણ ૨ જી.

ભરમ ભરેલી પેટી અને વીરની વીરતા !

પાછલા પ્રકરણમાં જણાવ્યા મુજબ રાણા જશવંત-સિંહના અવસાન પછી મારવાડ મોગલાને હસ્તક ગયું. પાદશાહે તેને ખાલસા પણ કર્યું, પરંતુ એ રાજ્યને હાથ કરવામાં એ કપરી પાદશાહને અજીતસિંહરૂપી આડખીલી નડતી હતી. તેને ગમે તે ઉપાયે સોધી કહાડવો એ ધરાદાથી તેણે પોતાની મોગલાઈ દોર ચલાવી.

અહા ! કેટલી નિષ્ફુરતા ! પ્રત્યેક પ્રતિષ્ઠિત વીર રાઠોડોના મકાનની જડતી લેવાનું કાળા કલંકરૂપ પગલું એ પાદશાહે ભર્યું. સિંહોથી ભરપૂર એ મારવાડદેશ આજે સ્મશાન સમો દેખાય છે, દેશમાં નથી શૌર્ય કે નથી હિંમત ! આ તકનો લાભ લઈ પાદશાહે પોતાની મોગલાઈ દોર દ્વારા પાશવ સત્તા અજમાવવા શરૂ કરી. રાઠોડો આ કલંક રૂપ પગલાંથી ચોંક્યા તો ખરા, પરંતુ કોઈ યોગ્ય સરદાર સિવાય પોતાનું બળ વાપરી શક્યા નહિ ! કેવી રીતે વાપરે ! પોતે એકલો જો સામો થાય તો તેનો સર્વસ્વ નાશ કરવા પેલો યમ જેવો પદશાહનો હુકમ હાજરજ હતો ! આખરે મને કમને જડતીઓ શરૂ કરવા લીધી.

આજે આહ્વાગઢની જડતી લેવાવાની છે. એ ગઢનો રાઠોડ વીરકેશરી ચંપાવત એક બહાદુર રાઠોડ હતો. પરંતુ પોતાના મુઠ્ઠીભર માણસોથી સમસ્ત પાદશાહત ડાલાવવી એ એને મન આલના તારા ગણવા સમાન લાગ્યું. આખરે નિરુપાયે મારવાડ દેશની ગુલામી નિહાળી હતાશ થઈ બેસી રહ્યો હતો.

એ ચંપાવત રાઠોડ આજે વીર દુર્ગાદાસના મકાનમાં ઉતાવળથી કાંઈ છૂપી વાત કરી રહ્યો છે. વાત પૂરી થઈ. છેવટના શબ્દો સંભળાયા. “કેવળ દેશને ખાતર આપ મારી સાથે ચાલો” બસ! પત્યું! માતૃભૂમિને માટે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરીને પણ તેને આ ગુલામીના કોરડામાંથી છોડવવાનો સંકલ્પ કરી બાળરાજને સંતાડી પોતાનો ખુલ્લો સંદેશો પાદશાહને સંભળાવનાર વીરકેશરી તરતજ ઉઠ્યો. પોતાના થોડા ઘણા વિશ્વાસુ માણસો લઈ તે ચંપાવત રાઠોડ સાથે આહ્વાગઢ નજદીક આવતાં તેણે ગઢની આબુખાબુ મોગલોની છાવણી જોઈ વીર થંભ્યો. દગો તો ન હોય એમ તેને વહેમ ગયો. આ ખીના ચંપાવત કળી જઈ તેણે અટકેલા વીર દુર્ગાદાસને કહ્યું “વીર! તમને વહેમ ગયો હોય કે કાંઈ દગો છે, તો એ બનવા જોગ છે. આવા ભયંકર જમાનામાં એટલી સાવચેતી રાખવી આવશ્યક છે; પરંતુ હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરું છું કે “માતૃભૂમિના હિતને માટે આપ આપના જીવના જોખમે પણ મારી સાથે ચાલો”

વીરના રંગેરમમાં 'માતૃભૂમિનું' નામ સાંભળતાં શિશ્ય ઉકળી ઉઠ્યું. તે આગળ આદ્યો.

ગઢમાં લઈ જઈ ચંપાવતે તેને એક લોઢાની પેટી આપી. અને કહ્યું:—“ઉદ્દેપુરના મહારાણા જશવંતસિંહિ મને પોતાના અવસાન કાળે આજે આ પેટી આપી છે અને કહ્યું છે કે “અંદર શું છે તે જોવું નહિ. પરંતુ એનું જીવનાં કરતાં વિશેષ રક્ષણ કર્યું. તું કદાચ ભયમાં આવે અને આતું રક્ષણ ન કરી શકે એવી સ્થિતિમાં હોય તો ખીજા કોઈ રક્ષણ કરી શકે એવા રાજપુતને આપજે અને તેને પણ ઉપદ્રી ખીનાથી વાકેફ કરજે. એ પેટીને મારવાડ સ્વતાંત્ર કરનારજ ઉઘાડી શકશે.”

આટલું કહી આગળ કહ્યું કે “વીર! આજે મારા ગઢની જડતી લેવાવાની છે તેમાં કદાચ આ પેટી મોગલ હસ્તકે જાય એ બનવા જોગ છે. માટે આપ એને લઈ જાઓ. અને ઉપર મુજબ નિયમ પાળજો!”

વીરે પોતાની વીરતાથી એનું રક્ષણ કરવાનું વચન આપી ઘર તરફ જવા નિકળ્યો. કારણ પોતાની માતાને એમણે વાચદો કર્યો છે કે “દિવસ આથમતા તો હું આવી રહીશ.”

અંધ્યાકાળ થયો છે, સૂર્યનારાયણના અસ્ત થવાથી ભયંકર કાળરાત્રીએ પોતાની સત્તા જમાવી છે. આવે સમયે વીર પોતાના માણસો સાથે આદ્યો જતો હતો. એક મોગલે પેટી જોવાથી તેણે તેના

સરદારને વાત કીધી. એથી મોગલો એની પાછળ પડ્યા, પરંતુ વીર દુર્ગાદાસે પોતાના ગાંગાણીના ગઢને રસ્તો મૂકી આડોજ રસ્તો પકડ્યો. મોગલોએ થપ્પડ ખાધી. દુર્ગાદાસને ક્યાંએ પ-તો ન લાગ્યો. દુર્ગાદાસ પોતે ત્વરીત ગતીથી માર્ગ કાપી રહ્યો હતો એવામા “મદદ મદદ”ના અવાજો પોતાના ઠણું ઉપર અથડાયા.

જનની જન્મભૂમિના દુઃખ મટાડવાનેજ જે વીરે જન્મ લીધેલો માને છે, તે આવી રીતે પોતાની માતૃ-ભૂમિના બાળકની ખૂમ સાંભળી આટલું બધું પાસે જોખમ છે છતાં મદદે દોડ્યો. જઈ જુએ છે તો જે વીરોની ઉપર બાવીસ મોગલો તૂટી પડ્યા છે. આ જોઈ પાછળથી તે મોગલો ઉપર તૂટી પડ્યો. પેલા જે વીરો પૈકી એકને ઘાયલ થયેલો જોઈ તેણે કેટલાક માણસો સાથે પોતાના ગાંગાણીના ગઢમાં તેને સહીસલામત લઈ જવા કહ્યું; અને તે ઘણો દૂર બચ ત્યાં સુધી આ મોગલોને અટકાવવા તે અત્રે યુદ્ધ કરવા થાંભ્યો. બચંકર યુદ્ધ ચાલ્યું. અંડીકાદેવી ખપ્પર ભરવા લાગી પરંતુ આટલા નાનકડા યુદ્ધમાં તેને કાંઈ જણાયું નહિ. એટલામાં તો તે આનંદીત થઈ !

વીર દુર્ગાદાસની ઉપર એક યોદ્ધાએ તલવાર ઉગામી છે. પરંતુ યુદ્ધ કુશળ વીરે એ તલવારનો જવાબ પોતાની ભવાનીરુપધારીણી સમશેરથી આપ્યો. એક ઘા ને બે કટકા. આ ખૂન જોઈ સર્વ મોગલો ખૂમ મારી ઉઠ્યા:—“ખૂન, ખૂન. સરદાર જોરાંવરખાનનું ખૂન. આ ખૂમોથી બીજા કેટલાઓ મોગલો દોડી આવ્યા. દુર્ગાદાસે

જાણું કે આ સ્થાને ઘણા મોગલો છે, એટલે મારે હવે અટકવું ન જોઈએ. તુરત તેણે રસ્તો માપ્યો. મોગલો પોતાના સરદારના સખને જોતા ત્યાંજ ચોંટી રહ્યા.

મોગલ સરદારને મારી તેમજ ભરમ ભરેલી પેટીનું રક્ષણ કરી વીરે પોતાની વીરતાથી મોગલોને ગુપ્ત સંદેશો પહોંચાડ્યો કે “રાજપુતો હજી ક્ષાત્રતેજરહીત નથી થયા. તેમનામાં તમને હંફાવવાની હજી તાકાત છે. પરંતુ સમયનો રાહ જોઈ સર્વ નિરાશ થઈને હાલ બેઠા છે. સમય આવે રાખોડીમાના અગ્નિની માફક તેઓ ભભૂકી ઉઠશે. અને પોતાની માતૃભૂમિનું ગુલામીનું બંધન તોડી નષ્ટ-બ્રષ્ટ કરશે !”

વીર દુર્ગાદાસ પોતાના મકાન પર આવ્યો. ત્યાં એને જણાવ્યું કે જેને એણે બચાવ્યો તે કોઈ નહિ પરંતુ પોકર્ણનો બહાદુર રાઠોડ વિજયસિંહ હતો. પોતે એક ભાવી સહાયક રાઠોડનો પ્રાણ બચાવવાથી તે ઘણોજ હર્ષિત થયો.

માણના પુછવાથી વિજયસિંહે પોતાની આવી સ્થિતિ થવાનું કારણ જણાવતા કહ્યું કે, “આસોપના સુબાએ મારા મોટાભાઈના ગઢ ઉપર તેમની ગેરહાજરીમાં કેટલાક માણસો મોકલ્યાં હતાં. એનો સખબ કાંઈ અગત્યના હસ્તાવેજો લઈ જવાનો હતો. પરંતુ તેઓને મેં પાછા હટાવી હું જાતેજ આસોપના સુબાને ફરી આવું કુકર્મ નહિ કરવાની ચેતવણી આપવા ગયો હતો. આસોપના સુબાએ

ડરીને મને ખાત્રી પણ આપી. તે બાદ હું પાછો ફર્યો ત્યારે એ સુખાને ભત્રિજો જોરાવરખાન મને રસ્તેથી મારા કાકા કાંઈ કહેવાનું ભૂલી ગયા છે માટે બોલાવે છે એમ કહી મને પાછો તેડી ગયો. ત્યાં લઈ જઈ મને દગાથી ઠેક કરવા ધાર્યો. પરંતુ હું બહાદુરીથી છટક્યો. મોગલો મારી પાછળ પડ્યા. હું ઘેરાઈ ગયો હતો, એવામાં આપના આ વીરપુત્રે મને જીવતદાન દીધું.”

દુર્ગાદાસ હર્ષિત થઈ બોલ્યો. “બહાદુર રાઠોડ તમને દગો કરનાર જોરાવરખાનને હું પ્રાણ દાંડની શિક્ષા કરીનેજ આવ્યો છું” સર્વ આનંદીત થયા.

પ્રકરણ ૩ જી.

ભલાની ભલાઈ અને સિંહનું સંતાવું.

રાત્રિનો સમય છે. વીરદુર્ગાદાસના ગઢમાં સર્વ શાન્ત રીતે નિદ્રાધિન થઈ પોલી ગયાં છે. સર્વત્ર શાન્ત ભાસે છે. એવામાં “મારો, મારો.” “ખૂનનો બહલો ખૂન.” વિગેરે પોકારો થવા માંડ્યા. આખા ગઢના લોકો ભગી ઉઠ્યા. સર્વ વીર દુર્ગાદાસ પાસે દોડી આવ્યા. દરવાજા બહાર મોગલો ખૂમ મારતા હતા. દરવાજો ભાંગી સર્વ અંદર પેઠા. “શમશેખાનને મારનાર ખૂની દુર્ગાદાસ

ક્યાં છે? ખૂનનો બદલો ખૂનથી લેવો છે.” વિગેરે પોકારો સંભળાયા ગઠના સર્વ માણસો એકઠાં થઈ ગયાં.

વૃદ્ધ માણ બોલી ઉઠ્યાં:—વત્સ! ત્હારું શૂરાતન હું પીછાણું છું, પરંતુ આ વખતે તારે આ કાયર માર્ગ અહણ કરવો પડશે. તું ત્હારા ભાઈ, પુત્ર અને આ વિજયસિંહ સાથે સંતાઈ જા! આ માતૃભૂમિને માટે આ વખતે મારી સલાહ માની સંતાઈ જા!”

વીર દુર્ગાદાસનું સમસ્ત શરીર શૌર્યથી ઝળખી ઉઠ્યું. આંખમાંથી અગ્નિના તણુખા ઝરવા લાગ્યા. તે માતૃશ્રીની આ બાયલી સલાહથી નારાજ થયો. આ જોઈ સમય કુશળ વૃદ્ધ માણએ ફરી કાલાવાલા ક્યાં આખરે તેઓ સંતાવા આલ્યા.

વીર દુર્ગાદાસનો ભલો અને માયાળુ નોકર નાથુ આવ્યો અને તેણે ગઠ પાછળના પાણી વગરના કુવામાં સંતાવાનું કહ્યું. પ્રથમ પેલી ભરમ ભરેલી પેટીને મૂકી. પછી વિજયસિંહને ઉતાર્યા. એટલામાં તો મોગલો નજીક આવી પહોંચતા જણાયા. આ જોઈ પાસેના ઘુમટદાર આમલીના ઝાડ ઉપર વીર દુર્ગાદાસ, તેનો ભાઈ સોનિંગ અને પુત્ર તેજસિંહ ચઢી ગયા. વૃદ્ધ માતા તેમજ નાથુ ઘરમાં આલ્યાં ગયાં.

મોગલો આ મેદાનમાં આવ્યા. તેમનો સરદાર ત્યાંજ ઉલો અને કેટલાક સ્વાર્થી, નિર્હય, પાપી સૈનિકો મકાનમાં વૂસ્યા. તેઓ ભારે તોપાન કરી વૃદ્ધ માતા તેમજ નાથુને પકડી લાવ્યા.

ખરેખર! જે મોગલો જીન્દગી, ઘાતકી વિગેરે ઉપનામથી સંબોધાય છે; તેજ મોગલોમાં કેટલાક ભલા અને માયાળુ પણ હોય છે. ઘરમાં માણને અલમસ્ત મોગલો પકડી લાવતા જોઈ તેનો ભલો સરદાર મહમ્મદખાન ઉભો થઈ ગયો. અને મોગલોના આપકૃત્યને ધિક્કારી માણને છૂટાં કર્યાં. તેમજ આવું નિર્દય કૃત્ય પોતાના સૈનિકે કરેલું હોવાથી માણની માફી માગી પાઠશાહનું ફરમાન બતાવી માણને તેના પુત્રને બતાવવા કહ્યું.

ક્ષત્રીય કુલભૂષણ એ વૃંધ માણની આંખમાંથી અગ્નિ ઝરવા લાગ્યો. તેણે જવાબ આપ્યો:—“ઉપકારી અને ભલા સરદાર! મારો પુત્ર ઇશ્વરના ફરમાન સિવાય કોઈનું પણ ફરમાન સ્વીકારતો નથી. તેમજ પાઠશાહ લખે છે એવું પાપ તેણે કાંઈ કર્યું પણ નથી. જીઓ, શમશેરખાને પોકર્ણના રાઠોડ વિજયસિંહ સાથે ઢગો કરી તેને નિરાધાર હાલતમાં પકડી મારવા હુકમ કર્યો ત્યારે તેને બચાવવા મારો વીર પુત્ર ગયો. અને તે રાઠોડનો બચાવ કરતાં જોરાવરખાન મરાયો એમાં મારા પુત્રનો લેશ પણ ગુહનો હું જોતી નથી.”

મોગલ સરદારના આ ઢગાની વાત મહમ્મદખાનના જાણવામાં અત્યારે આવી. તેણે નિરાશ તેમજ ગુસ્સે થઈ માણને તેમજ નાથુને છૂટા કરી મોગલોને ચાલ્યા જવાનું કહ્યું. અને માણને ખાનગીમાં કહેતો ગયો કે “હું જઈશ એટલે ખીજો સરદાર અત્રે આવશે. માટે તે પહેલાં તમારા વીર પુત્રને કોઈ અભય જગ્યાએ મોકલી આપજો.”

લલા મહમ્મદખાને આટલું કહી નિર્દોષ પ્રેમમયી સજળ નયનોએ રજા માગી અને છૂટો પડ્યો.

લલાની લક્ષ્મીને વીર દુર્ગાદાસને તેને ભેટવાનું મન થઈ આવ્યું, પરંતુ સાહસ જાણી તે થોભ્યો. મોગલોના જવા પછી તેઓ નીચે ઉતર્યા. શિશુ વૃદ્ધ માતાની આજ્ઞાથી જંગલોનો રસ્તો લેવા તૈયારી કરવા લાગ્યા. જતાં જતાં વિજયસિંહની લાજ માટે તેણે કુવામાં જોયું. તો તે ચત્તાપાટ પડેલા હતા તેમજ સ્વાસ્થ્ય પણ લેતાં સંભળાતો નોતો. આથી તેનું મૃત્યુ થયું હશે એમ સમજી તે તરત જંગલને પંથે પડ્યો. જતાં જતાં પોતાની જનની જન્મભૂમિ તેમજ વૃદ્ધ માતાને સજળ નયને છેલ્લા પ્રણામ કર્યા ! નાથુને માણની ખબર આપવા દરરોજ જંગલમાં આવવા કહેતો ગયો.

જતાં જતાં વૃદ્ધ માતૃશ્રીને પણ કહેતો ગયો કે:-
“માણ ! કુવામાં જે પેટી મૂકી છે તે જો વિજયસિંહ જીવતો ન નીકળે તો આપ જીવની માફક તેનું જતન કરજો. અને તેમાં શું છે તે જોશો નહિ. તેમ કરવામાંજ તમારા પુત્રની વીરતા અને ક્ષત્રિયતા છે.

ગયો ! ગયો !! સમસ્ત મારવાડની ગુલામીની મૃત-દશા કરવાની વીર અભિલાષા રાખનાર મરુભૂમિનો એ આવ્યો સેવક હાલ તુરતને માટે પોતાનો પ્રાણ બચાવવા ગાંગાણીના જંગલોની કરોડમાં સંતાવા આજ્યો ગયો !

વીરને વિદાય થવાને કેટલોક વખત ગયો કે તુરતજ મોગલોના સૈનિકોથી બહાદૂર રાઠોડનું મકાન

ઘેરાઈ ગયું. કેટલાક અંદર ઘૂસ્યા. અને માણ તેમજ નાથુને પકડી પોતાના સરદાર શમશેરખાન પાસે લઇ આવ્યા. સરદારની આંખ લાલચોળ હતી. મુખાકૃતિ નિર્દય અને ક્રોધાયમાન બાલતી હતી. વિજયસિંહને બચાવ કરતાં વીર દુર્ગાદાસે જે સરદાર ભેરાવરખાનને માર્યો હતો તેનો આ કાકો થતો હતો. પોતાના ભત્રિજા પ્રતિનું વેર લેવા એનું નિર્દય હૃદય કયાનું શિકર ખોળતું હતું.

વૃદ્ધ માણને મોગલો જબરજસ્તીથી બાંધી ઘસડી લાવતા એણે જોયા છતાં પાપી હૃદયના એ નિર્દયને ક્યા ન આવી. માણ નિર્ભય રીતે તેની સામે આવી ઉભાં.

શમશેરખાને માણને તેના પુત્રને બતાવવા પ્રથમ નિર્દય અમલદારના મુગલાઈ દોરની વૃત્તિથી પૂછ્યું. નિડર ક્ષત્રાણી માતાએ તેનો યોગ્ય જવાબ આપ્યો. એટલે તેણે કપટ રમવા વિચાર કર્યો. તેણે માતૃશ્રીને ફેરવી તોળીને કહ્યું “માણ! જો આપ તમારા પુત્રને બતાવશો તો આ વખતે પાઢશાહનું ફરમાન તોડ્યા છતાં તમારા પુત્રને જીવતદાન આપવામાં આવશે. પરંતુ અમારે પાઢશાહને જવાબ આપવો પડશે એટલે એને આપ મતાવો તો હું તેમને એક બે સલાહ પૂછી નિર્દોષ ઠરાવી દઉં. માટે બતાવો અને મુખેથી રાજ્ય કરો.”

માણએ કહ્યું “અખી બોલા ને અખી ફેક!” તમારા ઉપર હું વિશ્વાસ રાખી શકતી નથી. મારો વીર

પુત્ર પરમેશ્વર સિવાય કોઈનું ફરમાન માનતો નથી, અને તેનું પ્રમાન એણે તોડ્યું નથી. માટે તમારા જેવા નિર્દયના હાથમાં તેનો જીવ મુકી પાછળથી પસ્તાવો કરવાનું હું ઉચિત જોતી નથી. મને અત્રે તમે મારી નાંખશો તોપણ હું તેને ખતાવીશ નહિ તે નહિજ. તમારાથી જે થાય તે કરી દ્યો. ”

પાપીનું હૃદય દયાવાળું હોય એ અસંભવિત વાત છે. માણનું આ લાષણ સાંભળી તેને હૃદય પર ગુસ્સો ચઢ્યો, પરંતુ પોતાનો એ ક્રોધ કોની ઉપર અજમાવે. આખરે નિરુધાર અને નિર્દોષ એ વૃદ્ધ માણની ઉપર પોતાની સમશેર ચલાવી ગુસ્સો સમાવવામાં પોતાનું શૂરાતન દાખવ્યું !

“પોતાના પુત્રને પ્રભુ સહીસલામત રાખે અને મરુભૂમિ સ્વતંત્ર બને ” એવી પ્રાર્થના કરી વૃદ્ધ માતૃશ્રી સ્વર્ગે સિધાવ્યાં. વીર નાથુએ માણની ઉપર પડતી સમશેર પોતાના શિર ઉપર ઝીલવા તેને પકડી રહેલા મોઝાલેના હાથમાંથી ધસ્યો. પરંતુ નિરાશ ! તેને પણ ઘા લાગ્યો અને માણ પણ વિદાય થયાં !

પ્રકરણ ૪ થું.

ગુન્હેગારને શિક્ષા અને પ્રતાપીની પ્રતિજ્ઞા !

નિર્દોષ માતાજીનો છવ લઘ અને વફાદાર વીર નાથુને જખ્મી કરી શમશેરખાને પોતાનો ક્રોધ સમાવી મોગલોને દુર્ગાદાસનું મકાન લૂંટવા હુકમ કર્યો.

પરંતુ આ થું? મોગલ દળમાંથી શાન્ત અને ગંભીર અવાજ થયો કે “ખુદા અમને એવું પાપી કામ ન કરાવે. જે ખુદાનો પાકો ચોર હશે તેજ આ માલીકહીન મકાનમાંથી એક પાઈ પણ લેશે” સર્વ મોગલો આ અવાજથી અચકાયા અને જતા અટક્યા. બધા પોતાના રસ્તે વળ્યા.

અહા ! પણ બુઝો પેલો કોઈ વીર—ખુદાનો ખન્દો—નમ્ર રહેરે ઉભોજ થઈ રહેલો જોવામાં આવે છે. શમશેરખાને એને ઉભો રહેલો જોયો કે તરતજ પૂછ્યું:— “કેમ ખુદાખક્ષ ! તું અટક્યો છે? થું તું મારો હુકમ નહિ માનશે? તારા સરદારનું કહ્યું તારે કરવું પડશે. બા. સર્વ સૈનિકો સાથે ચાલતો થા.

ખુદાખક્ષે કહ્યું “પાપી ફરેથી તું મારો સરદાર નથી અને હું તારો સૈનિક નથી. આ વૃદ્ધ અને નિરધાર તેમજ આ બધા ચાકરને મારી નાંખતારી તારી નિમ્ન વૃત્તિએ મારા ઉપરની સત્તા ગુમાવી છે.”

આ સાંભળી શમશેરખાન પોતાની તલવાર મ્યાન-
માંથી કઢવા જતો હતો. એ જોઈ લડા અને વીર ખુદા-
બક્ષે ઓચિતી તરાપ મારી સરદારને ચત્તે પડ નાંખી
તેની છાતી ઉપર ચઢી બેઠો અને બેલ્યો “ બે લ ખૂની !
હવે કોઈ તારો બચાવ કરનાર છે ? આ માણના ખૂનનો
બદલો વાળું ? ”

આ સાંભળી ઘડી ઉપર સત્તના મદમાં છડી
ગએટ્ટો સરદાર ધુજી ઉઠ્યો. અને જીવ બચાવવા કાલા-
વાત્રા કરવ લગ્યો. લડા ખુદ મક્કે પેત ને હવેથી નહિ
છેડવાની ગણિત લેવરાવી હથિયાર તેમજ ઘેડા વગર
જવાને છુટ માપી. પ. ડી પે.તાને પ્રાણ લઈ મૂઠીઓ
વાળી નાઠો !

પેટા માયાળુ ખુદાબક્ષે આવી ઘાયલ નાથુને સચેત
કર્યો. નાથુએ તે લલા મોગલની સદાયથી કુવામાંથી
વિજયસિંહ તેમજ પેટ્ટી પેટ્ટીને બહાર કાઢી પછી નિમક
હલાલ નાથુએ મુસલમાન છતાં લલા ખુદાબક્ષના
વિશ્વાસ ઉપર પેટ્ટી સાથે વિજયસિંહને પોકર્ણ તરફ જવા
કહ્યું. પછી માણના સબને એક ઓરડીનાં મૂકયું; અને
શમશેરખાન પાછો જલદી આવશે એમ ખુદાબક્ષના કહેવાથી
બધા સત્તર પોત પોતાને પંથે વળ્યા.

ગાંગાણીની થોડેક દૂર લૂણી નદીની કરોડમાં નાથુ
થોડા વખત બાદ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આવી દુર્ગાદાસના
સંકેતસૂચક “ રોડોડી તલવાર અને માદ્દોડી રાખડી ”

ગીત વાંસળીમાં લલકાર્યું. આથી દુર્ગાદાસ તેનો ભાઈ અને પુત્ર સર્વેએ જાણ્યું કે નથુ આવ્યો. તેઓ કરોડની ગુફામાંથી બહાર આવ્યા અને નાથુને પોતાનાં માથાની ખબર અંતર પૂછવા લાગ્યા.

ભલો નાથુનું હૃદય ગળગળીત થઈ ગયું. તેનથી કશો તત્ત્વ ન અપડ્યો. આ જોઈ સર્વને ઓહમ પડ્યો. નાથુને ફરી પૂછતાં ઓહમ સાચો ઠર્યો. સર્વની આંખમાંથી ચોષાર અશ્રુપ્રવાહના ઝરણાં ઝરવા લાગ્યાં.

જે વીર હજારો મોગલોનો કચ્ચરઘાણ કાઢવા પોતાનું અખૂટ શૂરતન દાખવતો, જે વીર મૃત્યુના મુખમાં પડવા છતાં હિંમતબાજ રહી પોતાના હથિયાર વડે રક્ષણ કરવા સિંહની મફક ત્રાડતો; તેજ વીર નાથુના આ બે શબ્દોથી શૌચાંદીન થઈ ધૂસકે ધૂસકે રડવા લાગ્યો. તેનામાં પોતાના હથિયાર પકડી રહેવાની પણ શક્તિ ન રહી અહા! શું માતૃપ્રેમનો મહિમા!

જનની જન્મભૂમિનો ઉધ્ધર કરવા તૈયાર થનાર કેટલાઓ નાવીરોનું સમય આવે રક્ષણ કરી; મૃત્યુથી ડરીને નહિ પન્તુ સમય અનુકૂળનો પ્રસંગ શોધવા છૂપાતા માતૃપ્રેમી ભડવીરાને થોડા સમયને નાટે જતી પાછા અટકાવવા સહાય કરી, ગોરવશાળી થએલી એ દુર્ગરાની એકેએક કરોડો પણ વીરોનું આ કલ્પાંત નિહાળી શોકાતુર બની કરૂણ રૂદન કરવા લાગી.

કેટલોક સમય આમ ચાલ્યો ગયો. નાથુની શાંતવનાથી વીર દુર્ગાદાસનું હૃદય ઝાંક શાંત થયું. મોગલોની

કૂરતા તેના હૃદયમાં આગ્રાહ રીતે ખડી થઈ ગઈ. સમશે-
રખાન પાસેથી પડાવી લીધેલી તલવાર ખુદાબક્ષે નાથુને
આપેલી તે તલવાર દુર્ગાદાસ લઈ એકદમ ત્રાડી ઉઠ્યો.
“સત્યનો સદા જય છે. મારાં વૃધ્ધ, નિર્દોષ અને નિરા-
ધાર માતાજીનું ખૂન થાય એ જરૂર મને તો શું પરંતુ
ખૂદ પરમેશ્વરને પણ ન ગમશે; અને તે તેને યોગ્ય શિક્ષા
કરશેજ કરશે ! નાથુ ! હું પ્રભુને સમક્ષ રાખી પ્રતિજ્ઞા
કરું છું કે “જે તલવારે મારાં માતૃશ્રીનું લોહી પીધું
છે, તેજ તલવાર તેના ખૂનીનું લોહી પીશે નહિ ત્યાં
સુધી હું તેને નીચે મૂકીશ નહિ” અને બીજી એ
પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે “જ્યાં સુધી મારી માતૃભૂમિને
ગુલામીની જાળમાંથી મુક્ત કરીશ નહિ ત્યાં સુધી
હું મારી સમશૈર રચાન કરીશ નહિ.” આ સાંભળી
નાથુ ખેલી ઉઠ્યો:—“હાં હાં ! મહારાજ ! આ શું બોલ્યા ?
ઘણા મુસલમાનોના જીવમાં આપણ બે ચારની શું શું બંધ !”

વીર દુર્ગાદાસે વળતો જવાબ આપ્યો “રાજપુતને
પ્રતિજ્ઞા પાલન કરતાં મૃત્યુ થાય એ વિશેષ બહાલું લાગે
છે. તું વૃધ્ધ છે માટે તને આ મારી પ્રતિજ્ઞા આકરી લાગે
છે. હું સમજું છું કે તારામાં હવે બળ રહ્યું નથી. માટે
તું વિજયસિંહ પાસે જા અને તેમને મારી આ પ્રતિજ્ઞા
વિદિત કર, અને કહેજે કે દુર્ગાદાસે કહાવ્યું છે કે
“આપણી માતૃભૂમિની સ્વતંત્રતાની પ્રતિજ્ઞા મારે પૂર્ણ
કરવી છે. સમય માટે તૈયારી રાખજો. જો હું જીવતો
હોઈશ તો મળીશ નહિ તો રામ રામ સમજજો !”

પ્રકરણ ૫ મું.

લીલોની મદદ અને પહેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ !

—:(૦):—

નાથુને આમ સંદેશો લઈ પોકર્ણ મોકલ્યો, અને પછી વીર દુર્ગાદાસ પોતાના બાઈ સોનિંગ અને પુત્ર તેજસિંહ સાથે જંગલમાં મદદની બાળ કાઢવા ચાલ્યો.

જંગલમાં કેટલેક દૂર ગયા પછી એક રણસીંગુ વગાડ્યું. મોગલોની મુગલાઈદોર જ્યારથી શરૂ થઈ ત્યાર પછી આ રણસીંગનો નાદ આજેજ થયો હતો. એથી સર્વ માતૃપ્રેમી જંગલવાસીઓ પૂર આનંદીત થઈ પોતાના દેશનો ઉધ્ધાર કરનાર કોઈ સપુત નીકળ્યો છે એમ સમજી એકઠા થઈ ગયા.

વનરાજ, શિવાજી, પ્રતાપ વગેરે માતૃભૂતિના ઉધ્ધારકોને આશ્રય આપનાર હે પહાડો અને પહાડવાસીઓ ! તમારા શા શા ગુણ ગાવા ? ગરવી ગુજરાત તેમજ મારવાડ ગુલામીની જાળમાંથી કેટલીએ વખત છુટ્યું એમાં એ ડુંગરોની કરોડ અને એ ડુંગરવાસીઓનો કેટલા અંશે ફળો છે, એ વિચાર કરતાં હૃદય લીન થઈ જાય છે ! પ્રાચીન નિગમાનુસાર મરુભૂમિને સ્વતંત્ર કર । પહેલાં વીર દુર્ગાદાસને પણ એવી સહાય લેવી પડી અને મળી.

વીર દુર્ગાદાસે “મરુભૂમિની પરતંત્રતા અને પોતાના વૃદ્ધ માણુનું ખૂન આદિ વિષયો એ બધા અને માયાળુ મિલોને સારી રીતે સમજાવ્યા. અને પછી પૂછ્યું બોલો હવે તમારો શો વિચાર છે ? ”

સર્વ પોકારી ઉઠ્યા; “મરુભૂમિની પરતંત્રતા નષ્ટ કરી ખૂનનો બદલો ખૂનથી વાળી આપની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરો. અમે સર્વ માતૃભૂમિને માટે તેમજ માણુના ખૂનને માટે પ્રાણાર્પણ કરવાને તૈયાર છીએ.”

વીરે તેનો વળતો યોગ્ય જવાબ આપી સર્વની સાથે આસેપ તરફ માણુના મારનારને મારવા શિશુ કૂચ કરી. રસ્તામાં તેઓ માણુનાં સબને ઠેકાણે પાડતા જવાનો વિચાર કરી ગાંગાણીના ગઢ તરફ ચાલ્યા, પરંતુ રે ! પ્રારબ્ધ ! રસ્તામાંજ એક મોગલ પોશાકી રાજપુતે દુર્ગાદાસના આશ્રયે આવી ખબર આપ્યા કે “આસોપના સુમા શમશે-ખાને માણુનું ખૂન કરવાથી પોતાનું વેર ન વળ્યું હોય એમ લાગવાથી ફરી પાછા આવી સમસ્ત ગઢને આગ લગાડી જમીન દોસ્ત—રાખોડી—બનાવી દીધી છે.

દુર્ગાદાસને આથી વધુ ગુસ્સો ચઢ્યો. તેમજ પોતાનાં માણુનું સુખ પણ જોવાનું ન મળવાથી અનહદ શોકાતુર પણ થયો. છતાં હિંમત ન હારતાં જલદીથી આસોપના ગઢ નજદીક આવી પહોંચ્યા દ્વારપાળને યમસદન પહોંચાડી સર્વ અંદર પેઠા, ઘડી ઉપર ચાન્ત

વાતારણ્યમાં કોલાહલ મચી રહ્યો. મોગલ સૈનિકો ઉઠી દરવાજા પાસે રક્ષણ કરવા જાય છે, તે પહેલાં તો આ વીરો પેલા ખૂનીના મકાન પાસે આવી પહોંચ્યા. “વિજય-સિંહ સાથે હગો, પોતાના ઉપર ચઢાઈ, માણનું ખૂન અને વધારામાં પોતાની મિલકતની ધૂળ;” વગેરે બનાવોથી અગ્નિના કરતાં વધારે ક્રોધાગ્નિથી ધગધગતા પેલા વીર દુર્ગાદાસે એક લાત મારતાની સાથે ખૂની સરદારનું દ્વાર તોડ્યું. સર્વ અંદર ઘૂસ્યા.

આ ઘોંઘાટથી નિદ્રાધિન સ્વાર્થી સરદાર જાગી ઉઠ્યો. “પોતાના રક્ષણ માટે તલવાર શોધવા જાય છે તે પહેલાં તો વીર સિંહ એક મસ્તસિંહની માફક તરાપ મારી તેની છાતી ઉપર ચઢી બેઠો અને બોલ્યો:—

“અરે દૂષ્ટ ઘાતકી સરદાર ! સત્તાના મદમાં છકી જઈ તે કેટલાં પાપકર્મ કર્યાં છે તેનું તને લાન છે ? તારા એ પાપની શિક્ષા કરવા ખૂદ ચમરાજાએ મને અત્યારે મોકલ્યો છે. તારા રક્ષણ માટે તું તલવાર શોધે છે ? પરંતુ જો આ તે તારી પાપીણી તલવાર ! તારા દૂષ્ટ કર્તવ્યથી એ પણ કેટલી ક્રોધી બની છે ! મારાં માણને મારનાર એજ તારી તલવાર તને મારવા ખડી થઈ છે. તારું બળ તારે મારી સામે અજમાવવાનું હતું કે નિર્દોષ અને નિરાધાર મારાં વૃદ્ધ માતૃશ્રી તેમજ જડ પદાર્થ મારી મિલકતો ઉપર ? લે. તારી દૂષ્ટતાઓને બહલો !” આમ કહી એક ઘાને એ કટકા !

બસ ! પત્યું ! પહેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ. મારવા-
ડની લૂંટનું ઝઢળક ધન પણ ત્યાંજ પડ્યું હતું. તે
પાપીની સાથે આ સર્વ દોલતમાંની એક પાછ પણ ગઈ નહિ.
કેવળ પોતાના સારાં નરસાં કામનો હિસાબ આપવા એક-
લોજ ખુદાના દરબારમાં તે પહોંચી ગયો !

ખૂનીનું ખૂન કરી વીર દુર્ગાદાસ પોતાના સહાયક
માયાળુ ભલા બીલો સાથે સામા થતા મુસલમાનોનો સંહાર
કરતા કિલ્લા બહાર નીકળી ગયા. ગઢ બહાર નીકળી વીર
દુર્ગાદાસે કહ્યું :—

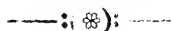
“મારા બહાલા શૂરવીરો ! તમારી મદદથી મેં મારી
પહેલાં પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી—શત્રુનો સંહાર—કરી મારાં
માતૃશ્રીના આત્માને શાન્ત આપી છે. હજી મારી ખીજ
પ્રતિજ્ઞા કાયમ છે. પરંતુ સમયની રાહ જોતા હાલ તો
આપણે ગાંગાણીના જંગલમાં વિશ્રામ લઈશું. માટે ચાલો.”
સર્વ ગયા.

પ્રકરણ ૬ હું.

વીરનું વીરત્વ અને આશામાં નિરાશા !

દુર્ગાદાસે નાશુને પોકર્ષ જવા કહ્યું હતું, પરંતુ
એ સ્વામીભક્ત ઠાસાને પોતાના માલીકની વિજય ગજના

નિહાળી જવાનું યોગ્ય લાગ્યું. અને એથી તે એ જંગલમાંજ પડી રહ્યો હતો. બીજે દિવસે જુએ છે તો પોતાનો શૂરો સુખો તેની પહેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી વિજયના ડુંડળી વગાડતો આવી પહોંચ્યો.

બન્ને મળ્યા. ભેટયા. પછી વિજયની સર્વ કુશળતાથી વાકેફ થઈ લલો રાંકર નાથ પોકર્ણ તરફ ચાલ્યો.

વીરનો વિજય અને પાપીના પરાજયની વિચાર જામામાં મશગુલ બની તે લલો સેવક પોકર્ણ આવી પહોંચ્યો અને સર્વને મળ્યો

વિજયસિંહ પાસે પોતાની વીરપુત્રી લાલબા અને બહાદુર નરકેશરી ભત્રીજે માનસિંહ બેઠાં છે. એ મંડળીમાં નાથુએ પોતાના માલીકની આશ્રયી સ્થિતિ તેમજ વિજયની સર્વ વાત કહી. સંદેશો પણ અક્ષરે અક્ષર કહ્યો. વધુમાં જણાવ્યું કે “મારા પરાક્રમી માલીકને કેવળ આપનીજ મદદ છે. હાલ તો તે આપના આશ્રયની બપૈયાની માફક રાહ જુએ છે. જો આપની સહાય ન મળશે તો તેઓ મેગલના હાથમાં સપડાશે એવો પાકો ભય રહે છે.”

વિજયસિંહ સ્વગત વિચારે છે “રે ! દૈવ ! આ હું શું સાંભળું છું ? લલો અને દૈવી પરાક્રમી વીર દુર્ગાદાસ ! તુ મારું રક્ષણ કરતાં આ આકૃતમાં આવી પડ્યો; એટલુંજ નહિ પરંતુ ઘર ગામ અને મિલકત વગરનો થયો ! અહા ! હીનહયાળ ! આ સેવક ઉપર કયા

લાવો ! અને હે શક્તિ દેવી ! મારી જનની જન્મભૂમિને ઉદ્ધાર કરવા-માતૃભૂમિને માટે પ્રાણપાંચ કરવા-તૈયાર થએલા એ વીરને આબાહ શક્તિ આપો ! ”

પછી નાથુને તે કહેવા લાગ્યો. “ ભલા સેવક ! મારી ફરજ હું સમજું છું કે મારે મારા પ્રાણદાતા દુર્ગાસને સહાય કરવીજ જોઈએ. પણ હું શક્તિહીન છું મારા ધા હજી.....

માનસિંહ કે જે અત્યાર સુધી આ સર્વ વાત સાંભળતો હતો તે સિંહ ગર્જનાથી પોકારી ઉઠ્યો. “કાકા ! તમારે નિરાશ થવાનું કારણ નથી આપ જો ખ-ના માતૃ-પ્રેમી તેમજ વીરસેવક હો તો આ મારી તુચ્છ માગણી સ્વીકારો અને જુઓ કે આ તમારો સાચો સેવક છું હરે છે ! મને થોડું સૈન્ય આપી સત્ત્વર જવા દો. હું આપશ્રીના પ્રાણદાતા વીરને મદદ આપી આપણી માતૃ-ભૂમિની ગુલામીબાજી નષ્ટ કરવાને મારો પ્રાણ અર્પીશ ! મને આ વખતે જરૂર રજા આપો. ”

વિજયસિંહની ચાળ ચક્ષુઓમાં અજબ તેજ પ્રકાશ્યું ! હૃદય આનંદના ઉભરાથી ઉભરાવા લાગ્યું ઘડીપર નિરાશામાં નિર્લજ થએલી મુખાકૃતિ પ્રપુલ્લ અને શોચામય બની. તે બોલ્યો:—“ શાબાશ ! શાબાશ ! મારા બહાદુર માનસિંહ ! તારું વીરત્વમયી આચરણ જોઈ હું ઘણોજ પ્રસન્ન થયો છું. માતૃભૂમિની યજ્ઞવેદીમાં તારા જેવા થોડાએકજ વીરોના બલિદાનની જરૂર છે. જે ભૂમિમાં આવા સેવકો પડેલા છે તે ભૂમિને ચૂસી

વીરનું વીરત્વ અને આશામાં નિરાશા.

૨૯

ખાનઃ ઓ નરપિશાચો ! તમારી છેલ્લી ઘડી છે ! મહારા
બહાલા પુત્ર ! હું તને ઘણાજ હર્ષથી રજા આપું છું,
અને સાથે આશીર્વાદ આપું છું કે “ તું શિવ જઈ
આપણા વીરને સહાય કરી વિજય મેળવી માતૃભૂમિનું
ઠરણ રૂઢન અટકાવી તેની ગુલામીની બેઠી તોડવામાં મદદ
કરી યશ મેળવી જલદી પાછો આવીશ.”

પરંતુ રે ! પ્રારબ્ધ ! સારા હિન્દુસ્તાનનો પ્રાચીન
ઇતિહાસ વાંચ્યું તો જણાશે કે ધર્મથી ભરપૂર આ ભારત-
ભૂમિની અધોગતિનું પ્રથમ કારણ “ સ્વાર્થ ” અને
“ કુસંપ ” એ બેજ છે.

વિજયસિંહને તેજબા નામની માનસિક -વિલાસ-
માંજ સર્વ સુખ માનનારી સ્ત્રી હતી ! વીર ક્ષત્રાણીઓનાં
શૌર્યને એજ લગાડનાર એ તેજબાને આ કામ યોગ્ય ના
લાગ્યું. પોતાનો ભત્રેજો માનસિંહ પાદશાહની પાદશાહતને
ભરમીભૂત કરી પોતાની માતૃભૂમિનો ઉદ્ધાર કરવા કટી-
બંધ થએલા વીર દુર્ગાદાસને સહાય કરવા જાય અને
એ વાત જો પાદશાહ જાણે તો તેની બગીરી ખાલસા
કરે એટલે પોતાને મળતી મોજમજા ફરી ન મળે એ
વાત એને કેમ રૂચે ? એટલે એ સ્વાર્થમાં તેજબા
આંધળી બની.

ખીલુઃ—આવી ગુલામીની સાથે મોજલો હિન્દુ
ઉપર અસંખ્ય દુઃખના ડુંગરો નાંખતા છતાં કેટલાક
સ્વાર્થલંપટ રાજપૂતો પાદશાહની તહેનાતમાં જઈ ભરાઈ
બેઠા હતા. એ પૈકીમાં એક ચંદ્રસિંહ નામનો રાજપૂત

આ તેજબાનો દૂરનો સગો થતો હતો. તેજબાએ વિજય-સિંહને પછી માનસિંહને અને છેવટે લાલબાને બહુએ સમજાવ્યાં પરંતુ પથર પર પાણી જેવું એને લાગ્યું. તેમાં માનસિંહ અને લાલબાએ તો એને રોકડા જવાબો આપી ઉલટી શરમીંદી બનાવી. આથી તેણે તુરંત અને વમર વિચાર્યું 'કૂર પગલું ભર્યું' !

રે ! ભારતદેશ ! અને મરુભૂમિ ! તારી ગુલામીના આ બે મુખ્ય કારણો છે અને તે તમને સ્વતંત્ર કરવા ઉભા થએલા વીરના જમાનામાં પણ આગળજ આવ્યાં ! હતભાગ્ય છે ! હિન્દીઓ ! આટ આટલા ઇતિહાસો વાંચ્યા, આટઆટલા બનાવો નરી આંખે નિહાળ્યા, પરંતુ એ સ્વાર્થલંપટતા અને કુસંપતતા બીજો હિન્દ-માંથી નાબૂત નથી થતાં તે નથીજ થતાં ! પ્રભો સદ્બુદ્ધિ આપો ! સર્વને સમજાવતાં નિષ્કળ નિવડેલી તેજ વિનાની તેજબા પાસે એક ઘોડેશ્વાર ઉભો છે બુઓ ! તેને તેજબાએ કાંઈ કાગળ આપી કાનમાં વાત કરી. ઘોડેશ્વાર ચિદ્ર ચાલતો થયો. પત્યું ! સ્વતંત્રતારૂપી કિલ્લાનો પાયો નંખાતો હતો તેટલામાંજ વિધન !

માનસિંહ તો પોતાના કાર્યની રૂપરેખા બાંધ્યાજ કરતો હતો. સમસ્ત સૈન્યને એક જથ્થે ન લઈ જતાં તેની ત્રણ ટુકડી પાડી. પહેલી ટુકડીની સરદારી રૂપસિંહ નામના બહાદુર સિંહને આપી તેના સૈન્યને વીર દુર્ગાદાસ તેમજ જનની જન્મભૂમિને પ્રાણપાંજર કરવાની પ્રતિજ્ઞાથી વિદાય કરી; અને બીજી બે ટુકડીની ગંજાવર સલા મેળવી

વીરત્વથી ભરપૂર એ મારવાડી વીર મેઘમજનાથી પોતાના સૈનિકોમાં કોઈ અજબ શૌર્ય પ્રેરે છે. સર્વ સૈનિકો એકજ પ્રતિજ્ઞા ઉપર આવે છે. પછી તૈયાર થતા સર્વ છૂટા થાય છે. માનસિંહ પણ પોતાના મુરબ્બી કાકાશ્રી પાસે છેવટની વિદાય લેવા ગયો.

પરંતુ રે ! પ્રારબ્ધ ! એજ વખતે અણુધાર્યા ચંદ્રસિંહ અને મોગલ સરદાર ઇનાયતખાન વિજયસિંહ પાસે આવી ઉભા અને કહ્યું “તમે પાદશાહનું ફરમાન તોડી પેલા મૂર્ખ બહારવટીઆને મદદ આપવાની તૈયારી કરો છો માટે તમે અમારા કેદી છો.”

આ વાત શહેરમાં પ્રસરતાં મુખ્ય સામંતો બહારે દોડી આવ્યા. અને વિજયસિંહ પાસે આવી ઉભા હતા. તે પૈકીના એક સાચા વીરે ચંદ્રસિંહના ઉપલા શબ્દો સાંભળતાં જવાબ આપ્યો; “ઓ દેશદ્રોહી ચંદ્રસિંહ !

અને સ્વાર્થલપટ ઇનાયતખાન ! તમને જ્ઞાન નથી કે અમે કેવળ ઇંધર અથવા વીરસિંહ દુર્ગાદાસનુંજ ફરમાન માનીએ છીએ, અને તે અમે તોડ્યું નથી. પાદશાહનું ફરમાન અમે સ્વીકારતા નથી માટે સત્વર અહિંથી ચાલ્યા જાઓ”

આ સાંભળી ઇનાયતખાનને રગેરગમાં ગુસ્સો પ્રકટી ઉઠ્યો અને આવેશમાં આવી જઈ તુરંતજ એકી તલવારે પેલા અસાવધ શૂરા સરદારને પ્રાર્થુ હયો. આથી ખીન્ન રાજપુતો ક્રૂધ્યા. ભયંકર લઢાઈ થઈ. ભેઇએ તેટલા મુસલમાનો બહારથી આવતા ગયા છતાં મૂઠ્ઠીભર વીર રાજ-

પૂતો આબાદ શૌર્ય દાખવતા હતા. આખરે પોતાના સૈન્યનો ઘાણ વર્તાતો જોઈ વિજયસિંહે લઢાઈ બંધ કરાવી મોગલ સરદારને સ્વાધીન થયો.

બસ, પત્યું ! સર્વ આશા ધૂળ મળી. અણીના સમયે સર્વ રચેલી બાજી પેલી સ્વાર્થી તેજબાએ ધૂળ મેળવી. આ લઢાઈ અને તેનું પદાણામ માનસિંહ આગળથી ઠળી જઈ વિજયસિંહ પકડાયો કે તુરતજ પોતાની બેન તેજબા, બહો નોકર નાથુ, વિવાસુ ખુદામલ્ક વગેરે સાથે છૂપા રસ્તા વાટે નાસી જઈ મહેંદ્રનાથ નામના સાધુના મઠમાં જઈ ઉભા. આ ખીનાથી સર્વ અનિશય નિરાશ થયા હતા. તેમાં માનસિંહને તો વીર દુર્ગાદાસને હવે મદદ કેવી રીતે આપવી એ વિચારમાળાએ અનહદ દુઃખ આપ્યું !

પ્રકરણ ૭ મું.

વધતી જતી ગુલામી અને નિર્દોષ બાળાપર કે'ર !

વિજયસિંહના ગઢનો છૂપો રસ્તો મહેંદ્રનાથ નામના તપસ્વીના મઠમાં જતો હતો. ત્યાં સર્વ આબ્યાં. સાધુએ તેઓની વાત બાણી દિલગીર થઈ સર્વને આસ્વાસન આપ્યું. એવામાં બહાર મારો, કાપો, ના પોકારો થવા લાગ્યા. એથી સાધુ બહાર ગયો અને પોતે ધીર છે અને હુકમ કરે છે કે એ નિર્દોષ માણસને છોડી દેવો

વધતી જતી ગુલામી અને નિર્દોષ બાળાપર કે'ર ! ૩૩

વગેરે જણાવ્યું. મેહંદ્રનાથ ખરેખર પીર જેવોજ લયંકર હતો ! મોગલો તે માણસને છોડી લાગી ગયા.

મઠમાં લાવી પેલા માણસને પૂછતાં જણાવ્યું કે તે વીરદુર્ગાદાસનો સરદાર કરણસિંહ છે, અને તેને મદદને માટે વિજયસિંહ પાસે મોકલ્યો છે. આ વાત બાળી સર્વ નિરાશ થયા. તેને વીર દુર્ગાદાસના કુશળ સમાચાર પૂછતાં તેણે જણાવ્યું :—

“ શું કહું ? આજે સમસ્ત મારવાડભૂમિ યવનોથી ભરપૂર છે. પાદશાહે જજીઆવેરાઆદી કેટલાએ વેરાલાદયા છે. એટલુંજ નહિ પણ કેટલાએ મોગલો આખા ગામના ગામ લૂંટે છે. બાળે છે ! એટલેથી એ તેઓને સંતોષ નથી વળતો એટલે આખરે હિન્દુઓના દેવળો તોડી મંદિરોમાંની મૂર્તિના કટકા કરી પોતાનું શૂરાતન દાખવે છે ! આજે દેશમાં નથી ઉત્સાહ કે નથી શૌર્ય ! આ તંકનો લાલ લઈ કૂર પાદશાહે આવા યધર્મિ કામો કરી પોતાની ગળી લયમાં મૂકવાનો રસ્તો લીધો છે. સમસ્ત દેશ લયંકર ગુલામીના દાવાનજમાં સળગી રહ્યો છે. આજે એ ગુલામીમાં નથી મરદોથી ધર્મો સચવાતાં કે નથી ક્ષત્રાણીઓથી શિયળ સચવાતાં ! સાચી ધર્મનિષ્ઠ જહેનો શિયળલંગ ન થવા દેતાં મૃત્યુવશ થાય છે ! આવી રીતે ગુલામીની પરંપરા મારાથી નિહાળી શકાતી નથી. મારો માલિક એ ગુલામીની બેઠી તોડવા ઉભો છે, તેને કોઈ સહાય કરવું નથી. વધુ શું કહું ?

બે દિવસમાં બે મારા વીરને મદદ ન મળે તો તે ભૂખે મરણ પામશે. કારણ આજે કેટલાઓ દિવસ થયા ગાંગ-ભીનું જંગલ ચવનોથી ભરપૂર છે. સર્વ એ ડુંગરની ફરતી છાવણી નાંખી પડી રહ્યા છે. એક પણ માણસને અંદર આવવા હેતા નથી. ”

વચમાંજ માનસિંહ બોલ્યો “ શૂરા સરદાર ! મારા કાકા વિજયસિંહ પણ કેદ પકડાયા છે. એટલે એના તરફથી મદદ મળવી અશક્ય છે પરંતુ મારા એ કાકાના બીજા ભાઈ સ્વરૂપસિંહ પાસે જઈ તમના થોડા ઘણાં માણસો લઈ આપણે સત્તર ચાલો. ”

લાલબાએ માનસિંહની વાતને અનુમોદન આપતાં જણવ્યું કે ‘ ભાઈ મને પણ હથિયાર આપી આપની પાસે રાખજો. હું સરી રીતે યુદ્ધ કરીશ અને મારી જનની જન્મ ભૂમિનાં દુઃખમાં કાંઈક ભાગ લઈશ ! ”

મહેંદ્રનાથ સાધુએ લાલબાને પોતાને ત્યાંજ રહેવા કહ્યું, અને માનસિંહ તેમજ કરણસિંહને સાધુનો વેશ પહેરાવી સ્વરૂપસિંહની મદદ લેવા મોકલ્યા. ભલો ખુદા-બક્ષ મોગલોનો આ કાળો કેર ન બેઈ શક્યાથી પોતે રત્ન લઈ દિલ્હી તરફ રવાના થઇ ગયો. સઘળા સજ્જન નયને લેટી જુદા પડ્યા.

અહાહા ! શું લયંકરતા ! ધર્મથી ભરપૂર એ ક્ષત્રિ-ઓની પવિત્ર જન્મભૂમિ ચવનોના કુર પંજમાં સપડાઈ અખંડ દુઃખો સહી રહી છે. મોગલો અસહ્ય સિતમો ગુજારી રહ્યા છે. મંદિરો તોડી મરજીદ બંધાવે છે. હિન્દુને

વધતી જતી ગુલામી અને નિર્દોષ બાળાપર કે'ર ! ૩૫

જબરજસ્તીથી મુસલમાન બનાવે છે. સ્વતંત્ર થવા ઈચ્છતા રાઠોડને પાયમાલ કરે છે. વીર ક્ષત્રાણીઓનાં શિયળો ભંગ કરે છે અહા ! વિચારીએ-બારિક નજરથી જોઈએ તો આ ગુલામીના સિતમોની હારમાળા ગણી ગણાય નહિ એટલી થાય. પાઠશાહ પોતાની અંધધર્મશ્રદ્ધા વડે મુસલમાનો તરફનું એક તરફી વર્તન ચલાવે છે. “રાજા તે પ્રજાનો રક્ષક” એ સૂત્ર ધ્યાનમાં ન લઈ “ભક્ષક”ની ઉપમાં આપવા જેવાં કાર્ય કરી પોતાનું શ્રાવણ બતાવે છે. રે ! પણ એને લાન નથી કે:-

“ક્યાં સુધી સામ્રાજ્ય સત્તા ?—ચંદ્રોજ”

“ક્યાં સુધી એની મહત્તા ?—ચંદ્રોજ”

ખેર ! દુકમાં હવે ગુલામીની પરંપરાથી મરુ-ભૂમિનાં દુઃખો અસહ્ય થઈ ગયા છે. અને એ સિતમો વીર મારવાડીઓ દુઃખે સુખે સહન કરી રહ્યાં છે. ધર્મથી ભરપૂર એ મરુભૂમિ આટલાં મધ્યાં દુઃખેથી પિત્ત એનું કાંઈ કારણ પણ હોવું જોઈએ. હા ! બધાજ ધર્મિઓ ન હતા. એ મરુભૂમિમાં પણ કુસંપીઓ અને સ્વાર્થીઓ પણ પડેલા હતા. જ્યાં સુધી એ કુસંપ અને સ્વાર્થ રૂપી ચાંડાળો સમસ્ત દેશમાંથી નષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી દેશનો ઉદ્ધાર થવો અશક્ય છે !

આગળ આપણે જોઈ ગયા કે તેજબાએ પોતાના ભાઈ ચંદ્રસિંહને કપટથી બોલાવી વીરને મળતી મદદ અટકાવી. એ ચંદ્રસિંહ સીલંપટ અને બીકણ હતો. જ્યારે પાઠશાહની સત્તા સમસ્ત દેશમાં સારી રીતે

ચાલતી હતી, એ વખતે એ ચંદ્રસિંહે રાજપુત વટ
છેડયું. અને પોતાનો ધર્મ ભૂલી પાદશાહને મળી ગયો.
વિજયસિંહની કુંવરી લાલબા યૌવનતેજની સાક્ષાત
પ્રતિમા હોઈ વીરક્ષત્રાણી હતી. તેની સાથે લગ્ન કરવા
એ ચંદ્રસિંહે માગું કરેલું પરંતુ લાલબા વીર હતી તેને
આ બાયલો સરદાર કયાંથી પ્રસન્ન હોય ! એટલે વિજય
સિંહે ના કહેવરાવી. ત્યારથી કોઈ પણ યુક્તિથી વિજય-
સિંહને સપડાવી લાલબાનું હરણ કરવું એ ઠંરાવ પર
એ આગ્યો હતો. ઇનાયતખાન સાથે આવી એણે આજે
પોતાનો દાવ રમવા પાકો વિચાર કર્યો હતો. તે મુજબ
વિજયસિંહને કેદ કરી તુરત તે મહેલમાં ધૂસ્યો અને
લાલબાની શોધ ધીધી પરંતુ નિરાશ !

ચંદ્રસિંહ નિરાશ થઈ બેઠો છે. તેની આંખો
એકી ત્રટે બેઠી રહી છે. મુખાકૃતિ મ્હાન અને ગ્લાની
યુક્ત દેખાઈ છે. તે કેવળ લાલબાના વિચારમાં મશ્ગુલ છે.

હા ! પણ રે ! સ્વાર્થી તેજબા ! તેં આ મરુ-
ભૂમિને ભયંકર દગો દીધો છે. “ પોતાના સ્વાર્થમાં
જનની જન્મભૂમિને પિડનાર રો રો નકે જાય છે. ” આ
તેજબા ! યાદ કરજે તું એ સુત્ર !

પરંતુ જે કેવળ સ્વાર્થનેજ જુએ છે. તે ધર્મને
ભૂલેલા હોય છે. એ મુજબ તેજબા આગળ વધી. તેણે
પોતાની વીંટી પોતાના ભાઈને આપી અને કહ્યું “ આ
વીંટી લઈ તમારું જુપા વેશે મહેદ્રનાથના મઠમાં જાઓ
અને તેને કહેજો કે તમારા દર્શન સિવાય આપના પિતા

વધતી જતી ગુલામી અને નિર્દોષ બાળાપર કે'ર ! ૩૭

શ્રી આહાર કરવા ના પાડે છે. માટે તમે મારી સાથે ચાલો. વીંટી જોશે કે તે ભલી માતૃભક્ત અને પિતૃભક્ત ^{માતા}તેજબા જરૂર આપની સાથે આવશે, માટે જાઓ અને આપનું કામ પાર પાડો. ”

રે ! સ્વાર્થ ! તારું સામ્રાજ્ય અખંડ હો ! જ્યાં સુધી તારા ભોગીઓ પડ્યા છે ત્યાં સુધી જરૂર તારું સામ્રાજ્ય અખંડ રહેવાનુંજ ! સ્વાર્થ લંપટ તે જગાએ કેવળ મોજશોખને આધીન થઈ પોતાની માતૃભક્ત પુત્રિને ભયંકર સિતમના સકંજામાં સપડાવી !

ચંદ્રસિંહ છુપા વેશે ત્યાં ગયો અને ભલામથી એ ભરપૂર લાલબા મહેંદ્રનાથે દગા વિષે ચેતાવી છતાં “ધર્મનો જય છે” એ સૂત્ર યાદ કરી તેની સાથે ચાલી !

ઓ ! ભોળી લાલબા ! આ તારા પિતાના દુઃખે દુઃખી થાય તે પૈકીનો સેવક નથી આ તો તારા પિતાનો ભક્ષક છે. તું કયાં એની સાથે ચાલી ?

ચંદ્રસિંહ એને ભયંકર જંગલ તરફ લઈ જતો હતો. લાલબાને પોતાની માતૃભૂમિ તેમજ મેવાડ રક્ષક વૃક્ષો પોતાની સંજાથી પેલા કૂર ચંદ્રસિંહ સાથે નહિ જવા સંકેત કરતા હતા પરંતુ રે પ્રારબ્ધ ! લાલબા નહિ સમજી. સઘળાં સજળ નયને જોઈ રહ્યાં. મરુભૂમિને ગુલામીમાંથી મુક્ત કરવામાં આખા દુણો આપનાર એ પર્વતોની કશોટોએ પણ લાલબાને સહાય ન કીધી ! બિચારી ભોળી બાળા કૂર ચંદ્રસિંહના હાથમાં સપડાઈ !

મોગલોની મુગલાઈ વખતે આવી કેટલીઓ બાળા ઉપર કે'ર વર્તેલા હશે. એનો વાંચક બંધુએ રહેજ વિચાર કરી લેવાનો છે. રાજપુતોજ પોતાની રાજપુતવટ વિસરી આવા વિધ્યાંધ કામો કરવા લાગ્યા; તો એ વખતે મોગલો કેટલા અંશે વિષયાંધ બન્યા હશે ! ગરીબ બિચારી નિર્દોષ બાળકોને પ્રભુ રહાય કરો ! અને એ કૂરોની કૂરતામાંથી ઉગારો ! એજ અંતિમ પ્રાર્થના !

પ્રકરણ ૮ મું.

નિરાશામાં આશા અને પાપીનું મરાવું !

સમસ્ત ગાંગાણીનું જંગલ યવનોથી ભરપૂર છે. એક યજ્ઞ માણસને તેઓ પૂરી તપાસ કર્યા સિવાય જંગલમાં જવા હેતા નથી. આવા વખતમાં એ જંગલથી કેટલેક દૂર કેટલેક માણસો કાંઈક વિચાર કરી રહ્યા છે. એવટે તેઓએ એક ખાટલી બનાવી અને તેમાં એક વીર-મુબાનને સુવાડી સોડ બાંધી “રામ બોલો લાઈ રામ”ના ગેબી અવાજથી આગળ ચાલ્યા.

મોગલોના પહેરા નજદીક આવી પહોંચ્યા. જતા મુઝાંને તેઓએ અટકાવી કદાચ ખાવાનું તો નથી લઈ જતા એ બહેમથી મુઝાં પરથી સોડ ખોલાવી ભેયું તો

નિરાશામાં આશા અને પાપીનું મરાવું. ૩૯

અંદર ખરેખર મુડદુંજ દેખાયું. દુર્ગાદાસ માટે ખાવાનું નથી લેઈ જતા આવી પાકી ખત્રી કયા પછી તે ડાબુ-ઓને આગળ જવા હુકમ કર્યો.

આવી કેટલીઓ ચોકી સુકાવતા પેલા માંચુસે આગળ ગાલ્યા.

મેવાડભૂમિ જનશૂન્ય સ્મશાન સમી બાસે છે. શ્વાન-શિઆળવાઓ પોકે-પોક મૂકી રૂવે છે. જે મરુ-ભૂમિ વીર મેવાડીઓના કલ્લોલથી છલમલ થતી તેજ મેવાડ આજે ચવનોથી ભરપૂર છે. જે વીર સમસ્ત પાદ શાહની પાદશાહતનો નાશ કરવાની પ્રતિજ્ઞાથી ભરપૂર છે, જે વીરના મૂઠી જેટલાં માંચુસેથી મોગલદળ કંપે છે. જેના નામથી શત્રુઓનાં હાળાં ગમડી ભય છે, જેના બાલાનો ઘા ઝીલવાની કોઈની તાકાત નથી, જેની સેહ-માં માતૃભૂમિને માટે આગ સદાને માટે ધગધગે છે, અને એ ધગધગતા અગ્નિના બળે મૂઠ્ઠીભર લીલો સાથે જે હબરો મોગલોનો કચ્ચર ઘાણ વાળી રહ્યો હતો. તેજ રાજપુત નરકેશરી વીરદુર્ગાદાસ આજે તેજહીન—હતાથ થઈ લૂણી નદીની કરોડોમાં આમતેમ શિઆળવાંની માફક સંતાય છે.....લપાય છે.

ઘણો વખત થઈ ગયા છતાં કોઈની પણ મદદ ન આવવાથી એ વીર પ્રતાપીની સર્વ આશા ભગ્નિભૂત થવા લાગી. તે નિરાશાના વિચારોથી તરખોળ થઈ ગયો. તેની આંખમાંથી ચોધાર અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો.

પરંતુ સખૂર ! એટલામાંજ તેના ઠણુંમાં “રાજ

બોલો ભાઈ રામ ! ના પ્રચંડ અવાજે સંભળાવા લાગ્યા. બહાર નીકળી જુએ છે. તો છતી આંખે મોગલોને આંધળા બનાવી વીર રાજપુતો નિરાશ થએલા સિંહને સતેજ કરવા આવી પહોંચેલા જણાયા.

અહા ! શો આનંદ ! વીરની રગેરગમાં ભરાયલાં નિરાશાના અંકુરો નબટ થઈ ગયાં. આંખો સતેજ બની, સમસ્ત શરીરમાં શૌર્યનો અગ્નિ ઝળુમી ઉઠ્યો.

જે વીર યુવક ખાટલીમાં સુડઢાંની માફક બંધાઈને આવ્યો તેનું નામ ગંભિરસિંહ છે. જેનાં સમસ્ત અંગમાં માતૃભૂમિ પ્રત્યેનો પ્રેમ અહોનિશ રગેરગમાં વહ્યા કરે છે. વીર દુર્ગાદાસે મરુભૂમિને સ્વતંત્ર કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી એમ જ્યારે એણે બાણ્યું કે તુરંતજ પોતાની માતૃભૂમિને માટે ફકીરી ધારણ કરી માતા પિતાની આજ્ઞા લીધા સિવાયજ વીરની શોધમાં એ નીકળી પડ્યો હતો.

વિજયાસિંહના શૂરા પુત્ર માનસિંહે પોતાના સૈન્યની ત્રણ ટુકડી પાડીને પ્રથમ જે રવાના કરી હતી તે પહેલી ટુકડીને આ વીર મળ્યો તથા આ યુક્તિ બતાવી અંદર લાવ્યો, અને ખરા અણીનાં વખતે વીરને મદદ ફીધી. ધન્ય છે એવા જન્મભૂમિ વતસલ વીરોને ! હાલ પણ એવા વીરોની ભારતદેશ એકી મીટે રાહ જુએ છે !

વખત શા માટે ગુમાવવો ? આમ કહી વીર દુર્ગાદાસ સઘળાં માણસો સાથે રાત્રે જે બાબુ ઘણુંજ ભયાનક જંગલ હતું અને જ્યાં મોગલોની ચોકી ઓછી હતી

તે રસ્તે વીરે વિદાય લીધી. તે ચોક્કીના સર્વ માણસોને ઠેર કરી શૂરોસિંહ મેદાનમાં આવ્યો. સર્વ ગુપચુપ આદ્યા બંધ છે એવામાં કોઈ નિર્દોષ બાળાની કારમી કિકીઆરી સંભળાઈ !

પોતાની માતૃભુમિનાં દુઃખને માટે પ્રાણુર્પણ કરવાને માટે કટીબદ્ધ થએલા એ વીરે તુરત સહાયનો રસ્તો લીધો. ત્યાં જઈ જુએ છે તો એક નિર્ય પાપાત્મા કોઈ યુવાન ક્ષત્રાણીને પોતાના પંજમાં સપડાવી તેનું શિયળ ભંગ કરવા કૂરતા દાખવતો હતો. વીરથી આ જોઈ ન શકાયું. તુરતજ તેણે પોકાર કર્યો “ઓ ઘાતકી ! તું આ નિર્દોષ અબળા ઉપર શા માટે સિતમ ગુજારે છે ? તને ભાન નથી કે પ્રભુને તારે એનો જવાબ આપવો પડશે ! તને શિક્ષા કરવાજ મને અત્યારે જીટો કર્યો છે. માટે તૈયાર થા” આમ કહી એક ઘાને બે કડકા ! પાપી મરાયો. અને નિર્દોષ બાળા પોતાના પ્રાણુદાતાને પ્રણામ કરી જુએ છે તો તેનાથી બોલાઈ ગયું “કોણ ભાઈ ગંભીરસિંહ ?”

ગંભીરસિંહ-હા બેન લાલબા ! તું અહીં ક્યાંથી ને આ પાપી કોણ ?

લાલબાએ સર્વ વાત જણાવી. દુર્ગાદાસને પોતાના શત્રુને મરાયાથી અનહદ આનંદ થયો. કહેવાની આવશ્યકતા નથી કે જે પાપીને મારી ગંભીરસિંહે લાલબાનું શિયળ ભંગ થતું અટકાવ્યું તે નિર્ય સ્વાર્થી ચંદ્રસિંહજ હતો. કે જે તેજબાની કપટબળથી ભોળી લાલબાને મહેદ્રનાથનાં મઠમાંથી ફેસલાવી અત્રે લઈ આવ્યો હતો.

નિરાશ દુર્ગાદાસ હવે પૂર્ણ આશામયી બન્યો. અને તેમાં છુટતાંની સાથેજ એક દુશ્મનને માયાની વાતથી તો તે ઘણોજ આશામયી બન્યો. પ્રભુ સર્વ જીએ છે. પાપીને દંડ કરે છે અને ધર્મીને સહાય કરે છે.

પોતાના સરદાર વિજયસિંહનીજ પુત્રિ લાલબાનો છુટકો થએલો જોઈ સર્વ આનંદથી ગરકાઉ બની આગળ ચાલ્યા.

પ્રકરણ ૯ મું.

છુટેલા સિંહની શૂરતા અને વિજયસિંહનો છુટકારો.

પાછળ જણાવ્યા પ્રમાણે ચંદ્રસિંહપુરીદારને મારી વીર દુર્ગાદાસે લાલબાને છોડી. પછી લાલબા પણ પુરુષ વેશ ધારણ કરી સશસ્ત્ર બની કોઈ વીર ચોદ્દાની માફક સર્વ સાથે ચાલી કેટલેક ગયા પછી એક ખીણ આવી જેની એક બાજુ એક પાણીનો અરખલિત પ્રવાહ વહ્યા કરતો હતો. આ જોઈ સર્વે ત્યાં આરામ લેવા થાલ્યા.

કેટલાક વખત બાજુ દૂરથી ઘોડાની પડખીઓનો અવાજ થતો સંજાવા લાગ્યો. આ જોઈ સર્વે સૈનિકો

છુટેલા સિંહની શૂરતા અને વિજયસિંહનો છુટકારો ૪૩

સબજ થઈ ગયા. મુઢીબર માણસો છતાં “મરવું કે મારવું”નો વિચાર કરી આવતા અવાજ સામે ચાલ્યા.

પણ સખૂર! આતો દુશ્મન નથી પણ મિત્ર છે! સર્વ લઢવાને બદલે પ્રેમથી લેટયા.

માનસિંહ વીર દુર્ગાદાસે મોકલેલા કરણસિંહની સાથે પોતાના કાકાને ત્યાં આવ્યો. અને તેને સર્વ વાત જણાવી. પરંતુ નિરાશ! તેનો કાકો ક્ષત્રિયતારહિત જણાયો. તેણે પોતાની જાગીરી જતી રહેવાનો ભય બતાવ્યો રે! સ્વાર્થ!

પણ એથી સિંહનો બચ્ચો માનસિંહ નિરાશ ન થયો. તેણે સર્વ વાત કરતાં દુર્ગાદાસે કેટલો ઉપકાર કર્યો છે, તેમજ અમને નવું જીવતદાન આપનાર એજ વીર છે, વગેરે સારી રીતે સમજાવ્યું ત્યારે તેણે પોતાની પાસેના ૨૫-૩૦ માણસો માનસિંહને સોંપ્યા.

આટલી તુરંત મદદ પણ જો ખરા અણીના વખતે દુર્ગાદાસને માટે તો કરોડો ઘણી સારી છે. એમ વિચારી સર્વ મદદે ચાલ્યા એઓ આ ખીણ નજદીક આવી વીરને મળ્યા.

રૂપસિંહ સરદાર કે જે ગંભિરસિંહ જે ટુકડીમાં આવ્યો તે ટુકડીનો સરદાર હતો. તેણે દુર્ગાદાસને આ વીર માનસિંહની ઓળખાણ કરાવી. આ જોઈ વીરદુર્ગાદાસ તેને સાચા અંતઃકરણથી લેટયો.

માનસિંહે સર્વ વાત થઈ રહ્યા પછી જણાવ્યું કે “સૂર્યાસ્ત પછી આજેજ આપણે રોહીતગઢ ઉપર

ઓચિંતિ ચઢાઈ કરવી જોઈએ, કારણ રોહીતગઢ મજબુત છે. એટલે આ સિવાય મારા પિતા વિજયસિંહને આપણે કેદ મૂકત કરી શકીશું નહિ. તેમજ જો આપણે એ ગઢ જીત્યો તો પછી ખીજા કેટલાઓ રાઠોડો આપણો વિજય જોઈ સહાય કરશે. અને એ સહાયથી આપણે આપણી માતૃભૂમિને શુભાભીમાંથી મૂકત કરીશું.”

વીર દુર્ગાદાસે માનસિંહનું આ ભાષણ યુગ ઉત્સાહથી સાંભળ્યું અને જોડ્યો “જો ભૂમિમાં આવા બાળ યુવાનો પણ આટલા વિચારશિલ હોઈ માતૃભૂમિને માટે મરીફીટવા તૈયાર છે, તે ભૂમિનો ઉદ્ધાર ન થાય એ અશક્ય છે. ચાલો, મારા ંહાલા સહાયકો ચાલો. આપણે સત્ત્વર વિજય પ્રાપ્ત કરી વિજયસિંહને કેદ મૂકત કરી મોગલોને બતલાવી આપીએ કે મરુભૂમિ હવે બાયલી રહી નથી. તે પોતાના સિધ્ધાંત ઉપર પ્રાણ એવારી નાંખવા તૈયાર છે.”

સર્વ ચાલ્યા. રોહીતગઢ નજદીક એક ખીણમાં સર્વેએ પડાવ નાંખ્યો. ચઢાઈ કરવાને હજી ઘણો વખત હતો એથી વીર દુર્ગાદાસે સર્વને થાકેલા હોવાથી આરામ લેવાની રજા આપી. સર્વ આરામ લેવા પોઢ્યા. પરંતુ વીર તો આજે કેવી રીતે હુમલો કરી મોગલોનો કચ્ચરઘાણ વાળવો એજ વિચારમાં મશગુલ હતો. ઘણો વખત ગયા પછી તે ગઢ તરફ જોવા ચાલ્યો તો તેને સામે ગંભિર-સિંહ આવતો જણાયો.

છુટેલા સિંહની શૂરતા અને વિજયસિંહનો છુટકારો ૪૫

દુર્ગાદાસે પૂછ્યું કેણુ ગંભિરસિંહ ? જવાબ મળ્યો હા. ભાઈ હું ગંભિરસિંહજ છું.

વાત પૂછતા જણાયું કે એને નિંદ્રા ન આવવાથી એ ગઢના એક ભાંગેલા રસ્તા ઉપર થઈ ગઢની અંદર જઈ સર્વ રચના નજરે જોઈ આવ્યો. તેમાં કઈ તરફથી અંદર જવું, કયાં જઈ જાહેર થવું, વિજયસિંહ કયાં કેદમાં છે, મોગલો કેવી સ્થિતિમાં છે, વગેરે સર્વ જોઈ આવ્યાનું કહ્યું.

આ સાહસ જોઈ વીરનું સમસ્ત શરીર શૌર્યથી કંપી ઉઠ્યું પરંતુ છેવટે જણાવ્યું “ગંભિરસિંહ ” તે’ આ ઘણું મોટું સાહસ ખેડ્યું. વગર વિચારે આવું ભયંકુર કામ મારી રાજા સિવાય કોણે તું કરીશ નહિ. જો તું કદાચ પકડાઈ જતો તો મોગલો આપણી સર્વ છૂપી તૈયારી કળી જાત અને આપણી સર્વ આશા હવામાં ઉડી જાત. પરંતુ તારામાં આટલી શૂરતા નિહાળી હું તને ધન્યવાદ આપ્યા સિવાય રહી શકતો નથી.”

વાતચિત પૂરી થયા પછી સર્વને જગાડયા. અને ગંભિરસિંહના કહ્યા મુજબ સમસ્ત સૈન્ય દરવાજા આગળ રાખી ઉઘડતા દરવાજેજ અંદર પેસી જવાની આજ્ઞા કરી પાંચ વીરો તે ગઢની ભાંગેલી જગ્યા તરફ ગયા.

સર્વ અંદર ગયા. તરતજ દરવાજો ખોલી કાઢ્યો. સર્વ રાજપુત વીર યોધાઓ “હરહર મહાદેવ”ની પ્રચંડ મેઘગર્જનાથી અંદર ધુસ્યા. મોગલો સાવધાન થઈ સામા થયા. ભયંકર યુદ્ધ શરૂ થઈ ગયું.

મોગલોની હારતી બાજી જોઈ સર્વ નાશભાગ કરવા લાગ્યા એવામાં તેમનો સરદાર ઇનાયતખાન જખમી થયો. જોઈ બાકીના કેટલાંક મોગલો પોતાનાં સરદારને લઈ નાશવા લાગ્યાં. વીર દુર્ગાદાસે સમય કળી જઈ ઇનાયતખાનને જીવતો જવા દિધો. રાજપુતોની જીત થઈ. સર્વ શૂરા રાજપુત સૈનિકો “હરહર મહાદેવ” “અંબે માતકી જય” વગેરે જયઘોષ ગળવતા દરબાર ગઢમાં હાજર થયા. અને મોગલ વાવટાનો નાશ કરી રાઠોડી ફરકાવતો કરી દીધો.

પછી વિજયસિંહને કેદ મુક્ત કરી. ઉભય અગર-જાન મિત્રો ખુબ હેતથી ભેટયા. પોતાનો સરદાર રૂપસિંહ યોગ્ય સમયે મદદ લઈ આવ્યાથી વિજયસિંહનો દુર્ગાદાસે ઉપકાર માન્યો. એનો ઉત્તર વિજયસિંહે પણ એવોજ આપ્યો.

કેટલાક વખત પછી માનસિંહ અને પુરુષવેશમાં લાલબા ઉભય પોતાના પિતાને આવી ભેટયા. પોતાના પુત્રોને પાછા મળેલા જોઈ વિજયસિંહે ઇશ્વરનો ઉપકાર માન્યો.

પછી માનસિંહે પોતે કેવી રીતે મદદ મેળવી, રૂપસિંહ સરદારે કેવી રીતે મદદ કરી, લાલબાની કેવી રીતે આવી સ્થિતિ થઈ વગેરે સર્વ વાત કરી બધાં પોત-પોતાને કામે વળગ્યાં.

વિષયાંધ તેજળા અને વીર દુર્ગાદાસની કસોટી ! ૪૭

પ્રકરણ ૧૦ મું.

વિષયાંધ તેજળા અને વીર દુર્ગાદાસની કસોટી !

રોહીતગઢ ઉપર રાઠોડી વાવટો પૂરા તેજથી ફરકી રહ્યો છે. આખા ગઢમાં સ્વતંત્રતાના ઇચ્છુઓ વાગી રહ્યા છે. પ્રભા વર્ગ વીર દુર્ગાદાસ ઉપર આશીર્વાદ વર્ષાવી પ્રભુને પ્રાર્થના કરે છે કે માતૃભક્ત વીર દુર્ગાદાસને દ્વિધાંયુષ કરો અને મરુભૂમિ સ્વતંત્ર કરવાની એમને તાકાત આપો. તેમજ સઘળા રાજપુતોને સદ્બુદ્ધિ આપો કે તેઓ સંપીને જલદી વીરની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા સહાય કરે.”

વિક્રમસિંહ નાયક એક રાઠોડ રોહીતગઢ નજદીક થઈ પોતાની ભગીરીની ખંડણી ઉઘરાવવા જતો હતો. તેણે રોહીતગઢ ઉપર રાઠોડી વાવટો ફરકતો દીઠો. રાઠોડ માતૃપ્રેમી હોઈ શૂરવીર હતો. એ વીર રાઠોડની આંખ-માંથી શોર્યાશ્રુ વહ્યાં. શરીર પણ શૌર્યથી કંપી ઉઠ્યું. તપાસ કરતાં જણાયું કે વીરદુર્ગાદાસે ઇનાયતખાનને હરાવી રોહીતગઢનો કિલ્લો સ્વતંત્ર કરી વિજયસિંહ રાઠોડને કેદ મુક્ત કર્યો છે. આ ખીના સાંભળીને તેનાથી રહેવાયું નહિ. તેનો માતૃભૂમિ પ્રત્યેનો પ્રેમ ઝડુમી ઉઠ્યો. ખંડણી ઉઘરાવવાની મૂંઝી દઈ તે ગઢમાં આવી વીરને પૂર્ણ પ્રેમથી ભેટ્યો અને પોતાનું એક હજાર

સૈન્ય વીર દુર્ગાદાસના ચરણમાં સોંપી કહ્યું “ પૂજ્ય રાઠોડ ! મારી માતૃભૂમિને ગુલામાં રૂપી લયંકર આગમાંથી સળગતી ઉગારી સ્વતંત્ર કરવા માફ આ સૈન્ય આપને હું અર્પણ કરું છું. એટલુંજ નહિ પણ મારામાં પ્રાણ હશે ત્યાં સુધી આપની મદદે આ સેવક રહેવા બંધાય છે. આશા છે કે મારી તુરંજ લેટ આપ જરૂર સ્વીકારી ઉપકૃત કરશે. ”

રાહીતગઢ છતી આશામથી બનેલા વીર દુર્ગાદાસના રોમાંચ ખડાં થઈ ગયાં. તેની આંખ પ્રેમથી વીહવળ અને શૌર્યથી સતેજ થઈ ગઈ. તે ઉઠ્યો અને પોતાના સહાયક મિત્રને પ્રેમથી લેટ્યો. આ અપૂર્વ સહાય મળવાથી વીર દુર્ગાદાસના તુરંગો આશાનાં ઉમળકાથી તરખોળ બની લાવી રચના રચવા લાગ્યા.

તેણે સર્વ વાતચીત થઈ રહ્યા પછી કહ્યું “ સહાયક મિત્ર ! ધનાયતમાન નાશી છુટ્યો છે તે જલદી જોધ પૂર જઈ મોટું સૈન્ય લઈ અત્રે સત્ત્વર આવી પહોંચશે માટે તે પહેલાં આપણે જોધપૂર ઉપર આચિંતિ ચઢાઈ કરી તે તાબે કરવું જોઈએ. ”

આ વિચારને વિક્રમસિંહે તેમજ વિજયસિંહે પૂરતી આપી. આ વાટાઘાટ થતી હતી એટલામાં તો કેટલાએ રાઠોડો પોતાની શક્તિ અનુસાર સૈન્ય લઈ મરુભૂમિને સ્વતંત્ર કરવાની હામ સિડનાર દુર્ગાદાસની મદદે આવ્યું. રાહીતગઢની છતથી એ રાઠોડોને આશા આવી કે વીર દુર્ગાદાસ કોઈ દેવી શક્તિ ધરાવે છે અને

વિષયાંધ તેજબા અને વીર દુર્ગાદાસની કસોટી ! ૪૯

એનાથી જરૂર મરુભૂમિ સ્વતંત્ર થશે ~ થશે. મહદ પર મહદ આવતી જોઈ સર્વ ઘણાંજ હર્ષિત તેમજ શૌર્યમયી બનવા લાગ્યા.

પરંતુ રે ! દેવ ! આ બધી શૂરાતનની ઘોષના માત્રતેજ રહીત તેજબાને કારી ઘા જેવી લાગી. કારણ કે તે એક તો મોજશોખ લોગવવાની માનસિકવૃત્તિ વાળી હોઈ દુર્ગાદાસના યુવાન શૌર્યમયી દેવ જેવી મૂર્તિ તરફ આકર્ષાઈ હતી. તેને દુર્ગાદાસ પોતાની નજર આગળથી દૂર થાય એ ન રૂચ્યું. પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા અજબ ચારિત્ર્ય કરનારી સ્ત્રીઓની માફક તેજબાએ સ્ત્રી ચરિત્ર કરવા માંડ્યું.

વિજયસિંહ પાસે જઈ તે રાતી રાતી કહેવા લાગી “સ્વામી ! શું દુર્ગાદાસ આપણને મૂકી જોધપૂર જશે ? પછી આપણને કેાણ સંભાળશે ? શું મોગલો પાછા આવશે અને આપણે ફરી ને ત્વાંધેન થઈશું ? ” અ.મ તેણે આબાદ સ્ત્રીચરિત્ર લગાવ્યું.

આ રાવાનો અવાજ સાંભળી વીરદુર્ગાદાસ ત્યાં આ યો અને પૂછ્યું તો તેજબાએ કહ્યું “જો તમે ખરે ખર જવાનાજ હો તો પ્રથમ મને મારા પિવર મડોર મૂકી આવો અને પછી મુખેથી જજો.”

કેવળ માતૃભૂમિના ઉદ્ધારના કાર્યમાંજ તરખોળ થએલા એ વીરને તેજબાનું આ કહેવું અને રડવું સાચું લાગ્યું. તેણે એમ કરવા વચન આપ્યું. આ ખીના બન્યા પછી તેજબા ત્યાંથી ગઈ અને મડોર જઈ વીરદુર્ગાદાસની

પ્રીતિ કેવી રીતે સંપાદન કરવી તેના મહાન વિચારમાં મશગુલ બની, ખરે ! ક્ષત્રાણિ પણ આવી લંપટ હોય ખરી કે ?

ખીજે દિવસે વીરદુર્ગાસ મંડોર ગયો. તેજબાને તો પોતાનું કાર્ય સિધ્ધ કરવું હતું એટલે તે દિવસે વીરને ત્યાં ઘણાજ કાલાવાલા કરીને પણ રાખ્યો.

સાચંકાળનો સમય હતો. સૂર્યદેવતા પોતાની સોળે કળા મંદ પાડી અસ્ત થઈ ગયા હતા. પશુ પક્ષીઓ પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યા જતા હતા. એવે સમયે વીર-દુર્ગાદાસ મંડોરના એ મકાનની અગાશીમાં બેઠો બેઠો જોઈપૂરની ચઢાઈ વિષે વિચાર કર્યા કરતો હતો. આ લાગ જોઈ વિષયાંધ તેજબા ત્યાં આવી. બે યુવાન સ્ત્રી પુરુષોએ આવા એકાંતમાં ઉભા નજ રહેવું જોઈએ આ વિચારથી દુર્ગાદાસ ઉઠતા હતા એવામાં તેજબા પોતાના સ્વાર્થમાં સર્વ ધર્મ ભૂલી જઈ કેવળ વિષયને આધિન થઈ કપટ રચી બાલી:—

“ વીર ! રાજબા નામની એક સુંદર અને યુવાન સ્ત્રીએ પેલા હવડ કુવામાં પડી આપઘાત કર્યો હતો. ”

દુર્ગાદાસ—શા માટે ?

તેજબા—તેનો એક વીર યુવક ઉપર પ્રેમ હતો છતાં તેણે ખીજ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યું એથી !

દુર્ગાદાસ—ગરીબ બિચારી અબળા !

વિષયાંધ તેજબા અને વીર દુર્ગાદાસની કસોટી ! ૫૧

તેજબા—તમે એ જગ્યાએ હો તો તે યુવતિને આપઘાત કરવા દેત કે નહિ ?

દુર્ગાદાસ આ સાંભળી ચોંક્યો. તેજબાની દ્રષ્ટિમાં કટાક્ષ તેમજ તેના વર્તનનાં હાવભાવ નિહાળી તેની ખુદ્ધિ એ કળી ગયો. અને વાત ઉડાવી ચાલવા લાગ્યો.

ગાંગાણીના જંગલમાંથી જૂટી રેહીતગઢને છતી દુર્ગાદાસ ત્યાં રહ્યો હતો ત્યારે પણ એક વખત આવો ખનાવ બનેલો ત્યારથી દુર્ગાદાસ પોતાના મિત્રને આવી લ'પટ સ્ત્રી મળેલી જોઇ દિલગીર થઇ તેજબાને સમજાવી વાત ઉડાવી દીધી હતી. એથી આ વખતે તેજબાની ધીરજ ખુટી ગઇ હતી. આ વખતે તો 'પોતાનું' કાચું સાધવુંજ એવો એનો પાકો વિચાર હતો.

દુર્ગાદાસને ચાલ્યો જતો જોઇ તેજબાની આશા તદ્દન મૃત્યુવશ થવા લાગી. તેની ધીરજ ખુટી ગઇ અને તે અબળા છતાં અજબ હિંમત વાપરી ચાલ્યા જતા દુર્ગાદાસની ઠોટે વળગી પડી અને ચોધાર આસુએ રાવા લાગી.

હજારો યવનોનો કચ્ચરધાણુ વાળવાથી પણ જેનું હૃદય અબળ હિંમત ધરાવતું હતું એ વીરનું હૃદય આ અબળાનું કંઈ પણ રૂઢન સાંભળી નાહિંમત થઇ ગળગળીત થઇ ગયું. પરંતુ શું એક ઉચ્ચ રાજપુત કુળની કીર્તિને એમ લગાડનારું દુષ્ટકર્મ થાય ? ના, ના. પ્રાણ બચે તો પણ પોતાનો ધર્મ સાચવાની એનામાં તાકાત હતી.

તે ગળે વળગેલી તેજબાને સ્વસ્થ કરી તેને અધીશન આપવા લાગ્યો. લગભગ કેટલોક વખત સમન્વયા બાદ તેજબા શાન્ત રહી. અને બાણે પસ્તાવો કરતી હોય એવી જણાઈ.

ધન્ય છે ! આવા નિષ્કામ-સ્વાર્થ ત્યાગી-વીર કેશરીઓને કે જે આવી ભયંકર કસોટીની પરીક્ષામાંથી પણ પૂરા ગુણ મેળવી પસાર થાય છે ! ભારત મૈયા ! તારા આવા અભય પુત્રોથી ભરપૂર તારું ગૌરવ અચળ અને અમર છે ! પ્રલો હાલ પણ સર્વને એવી સહબુદ્ધિ આપો !

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ગુલામીની પરાકાષ્ટા અને અઢાર સોઠોડોના ખુન !

“કુંભારનું કુંભારડી આગળ ન ચાલે ત્યારે ગધેડાના કન ચીમટે” એ કહેવત મુજબ આ મુગલાઈ દોરના જમાનામાં સરદાર ઈતિયતબાને કયું, ધિક્કાર છે ! એવા પાપાત્માઓને કે જે સ્હેજ પણ ધર્મ તરફ ભેતા નથી અને કેવળ પોતાની સત્તાના મદમાં છકી જઈ મરજી મુજબ પાપકર્મો કરી શૂરાતન બતાવે છે.

મરુભૂમિ ગુલામીની પાશમાં જકડાએલી હતી. તાકાત નથી એક પણ મરુભૂમિના સાચા સેવકની કે મોગલો સાથે એક આંગળી પણ ઉંચી કરી શકે ! જ્યાં સારા મારવાડની આ સ્થિતિ ત્યાં માતૃભૂમિનું કર્ણ રૂઢન ઠાણુ સાંભળે ? યાંથી સંભળાય ! એ નિર્દય પાશવ સત્તાના કાળા કેરથી સર્વ પોતપોતાને એ કેરમાંથી બચવાનાજ ઉપાયો શોધતું હતું. કેટલાઓ શૂરવીર રાઠોડોએ માતૃભૂમિની આ હઠપાર ગુલામીને પીછાણવા છતાં મોઝલ સલ્તનતની સામા થવું એ આલના તારા મણવા સમાન લાવાથી નિરુપાયે બેસી રહેતા. ટુંકમાં સમસ્ત મારવાડમાં મોગલોનો મુગલાઈ દોર પૂર જોશથી ચાલી રહ્યો હતો. મુસલમાનો ધ્યાનમાં આવે તે અત્યાચાર કરવા સ્વતંત્ર હતા. ક્ષત્રાણિનું શિયળ લંગ થાય, હિન્દુ દેવળ તોડી તે પત્થરની મસ્જીદો બંધાય, હિન્દુઓને બલીમો બુલ્લમો વાપરીને પણ મુસલમાન કરી ધર્મ ભ્રષ્ટ કરે વિગેરે અસંખ્ય અત્યાચારો દેશમાં ચાલી રહ્યા હતા. આવા અનેક બનાવોથી મરુભૂમિ દિવસે દિવસે પાયમાલ થતી જતી હતી.

પણ આ શું ? કોઈ શૂચીલો સિંહ જાગ્યો જણાય છે. એણે સમસ્ત પાદશાહતને તોડી પાડી પોતાનો દેશ સ્વતંત્ર કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. આ જોઈ રાજ નીચે દબાઈ રહેલા અંગારા જેવા કેટલાઓ રાઠોડો એ શૂરા સિંહની સહાય કરી મરી ફીટવા તૈયાર થયા છે.

વીરદુર્ગાદાસની પતિજ્ઞા તેમજ રોહીતગઢની જીતની

વાત પવન વેગે પ્રસરી ગઇ. જેમ વાત જાય તેમ વીર શઠોડો પોતાની શક્તિ અનુસાર માલ મોકલતા ગયા. આ રીતે મરુભૂમિની ગુલામી નષ્ટ થવાના બુલંદ અવાજો સંભળાવા લાગ્યા.

વીરદુર્ગાદાસ લંપટ તેજબાને સમજાવી નીચે આવ્યો તો જણાયું કે રૂપગઢથી ગુલાબસિંહ નામક એક સરદાર કાંઈ સમાચાર લાવ્યો છે. તેની પાસે દુર્ગાદાસે જઈ સમાચાર સંભળાવવાનું કહેતાં તે વીર બોલ્યો:—

“શું કહું? વીર તમારી મદદની જરૂર છે. અત્રેથી તમે ઈનાયતખાન સરદારને હરાવી કાઢ્યો. તે રૂપગઢમાં આવી એ એમ છુપાવવા ગયો પરંતુ નિરાશ! તેની એ હાર સર્વ જાણી ગયા. રાજપુતો પૂર આનંદના બહારમાં તમારા સસરા નહારસિંહને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. આ સર્વ બીના પેલો ખૂની સરદાર ન જોઈ શક્યો. તેણે બીજેજ દિવસે બધા રાઠોડોને પોતાના દરબારમાં બોલાવ્યા. મારા વતી મારા પિતા ગયા હતા. એટલે હું શું કરે છે એ જોવા બહાર ઉભો રહ્યો. થોડી વાર પછી આપના સસરા નહાસિંહ ઠાકોર સાથે સર્વને “તમે દુર્ગાદાસના રાજદ્રોહને મળતા છો” એમ કહી કેદ કરવા સૂચવ્યું. આપના સસરા બહાદુરીથી સામા થયા. આ જોઈ આપ પ્રતિ વેર તેણે ત્યાં વાળ્યું અને એ અઢાર રાઠોડોના ખૂન કર્યાં. અને બાકીનાને કેદ કર્યાં.”

આ ગુલામીની પરાકાષ્ટા મારાથી જોઈ ન શકાય પરંતુ શું કરું? જ્યાં હમન ભંધી રાઠોડોના હડેએક

ગુલામીની પરાકાષ્ટા અને અઢાર રાઠોડોના ખુન. ૫૫

ખૂન થાય એટલી બધી ગુલામી ત્યાં હું એક શું કરું ? આ બધું જોઈ હું સત્તર રાહીતગઢ આપની મદદ લેવા આવ્યો પરંતુ નિરાશ ! આપ ત્યાં ન હતા. મારી ભૂલ થઈ હોય તો ક્ષમા કરશે પરંતુ મેં વિચાર્યું કે અત્રેથી પાછા રાહીતગઢ જવું અને પછી સૈન્ય લઈ રૂપગઢ જવાથી ઘણો વખત નકામો વહી જશે એટલે તમારું સૈન્ય રૂપસિંહ સરદાર સાથે હું અત્રે લાવવાનું કહી આવ્યો છું. તે સૈન્ય દરવાજા બહાર આવી પહોંચ્યું હશે” આમ કહી વીરના જવાબની રાહ જોતો ગુલાબસિંહ બેઠો.

ક્ષમા તો શું પરંતુ આ અગમચેતીને માટે ધન્ય વાદ આપી દુર્ગાદાસ સર્વ સાથે તુરત રૂપગઢ તરફ ચાલ્યો. શહેરમાં પેઠા તો સર્વ શાન્ત હતું. નથી ગામમાં કલ્લોલ કે નથી પશુ પક્ષીઓનો મધૂર ધ્વનિ ! એની જગ્યાએ કેટલેક ઠેકાણેથી કંઈક રૂદનના સ્વરો સંભળાવા લાગ્યા. આ દ્રશ્ય નિહાળી વીરની છાતી લેદાઈ ગઈ અને તરત ઇનાયતખાનના દરબાર આગળ તેઓ જઈ પહોંચ્યા.

આ સમયે ગઢમાં સર્વ મોગલો દારૂ પી ગુલતાન બન્યા છે. સામે કોઈ અચ્છી નાજની નાચ કરી રહી છે. વચમાં બધા હસે છે. ફરી પાછા “ શાબાશ, શાબાશ ” “ ચલનેદો ” “ ચલનેદો ” ના બે શૂરા અવાજે સંભળાય છે. દુર્ગાદાસ સર્વ સૈનિકોને બહાર ઉભા રાખી સમય આવે આવવાનું કહી. સોનિંગ અને દુર્ગાદાસ તે મકાનના છાપરા ઉપર ચઢ્યા અને ચારે બાજુથી ઘાસના પૂજા વડે તે મકાન સળગાવ્યું.

ધડી ઉપર આનંદની લહેર તેમજ દારૂના નિશાથી ચક્રચુર બનેલા સર્વ મોગલોની આ દ્રશ્ય જોઈ દારૂની કેફ પણુ ઉતરી ગઈ. સર્વે નાશ ભાગ કરવા લાગ્યા. બધા મકાનનો દરવાજો ખોલી નાશવા જતા હતા. બહાદુર ઠાકોરો એ સમયનીજ રાહ જોતા હતા. દરવાજો ખુલ્લો થયો કે “ હર હર મહાદેવ ”ની મેલ ગર્જનાથી સર્વે અંદર ધસ્યા. વીરદુર્ગાસ મસ્તાન હાથીની પેઠે કતલ ચલાવવા લાગ્યો.

રાજપુત સિંહોનું શૂરાતન જોઈ ઈનાયતખાન વગેરે સર્વ મોગલો હેબતજ પામી ગયા. અને સર્વ હથિયાર મૂકી દઈ શરણે થયા. વીરનો વિજય થયો. રૂપ ગઢ પણુ કબજે કીધું. એ વિજયધોષની અમોલી ગર્જનાથી આબુખાબુના રાઠોડો પણુ બગૃત થયા ! અને બુચ્છે છે તો રૂપગઢપર રાઠોડી વાવટો ઉન્માદથી ફરકતો જણાયો. સર્વના મુખમાંથી એકજ ઉઠ્ઠાર ધન્ય માતૃભૂમિ ! અને ધન્ય વીર દુર્ગાદાસ !

ગઢમાં પેસતાંજ ગંભિરસિંહને હાથ એક કાગળ આળ્યો હતો અને તેમાં કેદી રાઠોડોની યાદી હતી. નીચે શેરો હતો કે “તપાસ કરી આ રાઠોડોને સજા કરવી”

ગંભિરસિંહ કેટલાક માણસો સાથે જેલખાના તરફ ગયો. ત્યાં તો જેલર તેની સામે કુંચીનો બુમખો બતાવી, હથિયાર મૂકી દઈ, બે હાથ જોડી બોલ્યો “બહાદુર દુર્ગાદાસ ! આ ચાવી તમને સોંપી હું તમારે શરણે થાઉં છું. આશા છે કે આ સેવકને જીવતદાન આપશે”

આ સાંભળી ઉદાર ગંભીરસિંહ બોલ્યો “સરદાર ! હું દુર્ગાદાસ નથી પણ તેનો એક સરદાર છું. મારા જેવા તો વીર દુર્ગાદાસ પાછો સેંકડો છે ! આ હથિયાર મૂકી દીધેલાં જોઈ હું તમને મારા શિરવાજ દુર્ગાદાસના વતી જણાવું છું કે તમે તમારા હથિયાર પાછા લો અને આ ગઢમાંથી સહીસલામત ચાલ્યા જાઓ. મારા માલિકનું ફરમાન છે કે “શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરવું” માટે જાઓ સુખેથી ચાલ્યા જાઓ.

મોગલ સરદાર—વાહ ! વીર દુર્ગાદાસ પાસે જ્યારે તમારા જેવા વીર અને ઉદાર બાળયુવકો પણ સેંકડો છે તો જરૂર એનો વિજય પાસે છે જે હથિયાર આપે અમને પાછા આપી જીવનદાન આપ્યું છે તે હથિયાર મરુ-ભૂમિ સ્વતંત્ર થાય નહિ ત્યાં સુધી તમારી સામે આવશે નહિ એવી હું ખાત્રી આપું છું. એમ કહી પ્રેમની લાગણીથી ઉભરાયલાં એ સર્વ માણસો ચાલ્યાં ગયાં.

કહેવાની જરૂર નથી કે સરદાર ગયો કે તરતજ યાદી પ્રમાણે સર્વ રાઠોડો ને ગંભીરસિંહે છૂટા કર્યાં. જેમાં પોતાનો પિતા કિશોરસિંહ પણ હતો. કિશોરસિંહ એના પુત્રને જોઈ સાનંદાશ્ચર્યથી વિચારવા લાગ્યો કે આ અત્રે આંથી તેને પૂછતાં જણાવું કે હું આપની રજા લીધા સિવાય વીર દુર્ગાદાસના મૈન્યમાં આવી રહ્યો હતો મને એ વીરે નાનાભાઈ તરીકે સ્વીકાર્યો છે. અને તેનાજ બળથી હું આપશ્રી ને અત્રેથી છૂટા કરી શક્યો છું. સર્વે રાઠોડો ધન્યવાદનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા.

પણ આ શું? જોધપૂરથી લાલખાનો પત્ર લઈ એક ખેપીઓ આવ્યો છે. તે પત્ર નીચે મુજબ દુર્ગાદાસે વાંચ્યો:—

“મુરબી કાકાશ્રી દુર્ગાદાસ! એક ક્ષણ પણ વિલંબ કર્યા સિવાય અત્રે મદદે આવો. મંડોરમાં હારીને નાઠેલા મોગલો આવ્યા અને બચાવ કરવા છતાં હું અને માશ માતા પિતા મોગલોને સ્વાધિન થયા છીએ. અને અમને જોધપૂર લઈ જવામાં આવ્યા છે. વધુ શું લખું? કેટલી મુશ્કેલીથી આટલો પત્ર લખ્યો છે. તમને વધારે વખત થશે તો આપણે પાછા મળશું કે કેમ તેની શંકા છે !

લી૦ આશ્રય માગનાર લાલખા.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

તુટતું જતું ગુલામીનું બંધન અને સિતેર હજાર મોગલો શરણે !

પાછલા પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે લાલખાનો પત્ર આવ્યાથી સર્વેએ જોધપૂર ઉપર ચઢાઈ કરવાનો ઠરાવ કર્યો. એટલુંજ નહિ પણ જવાની તૈયારી પણ કરવા માંડી.

સ્મશાન સમુ લાસતું એ મેવાડ આજે વિજય દોષની પ્રચંડ ગર્જનાઓથી ગાળી ઉઠ્યું હતું. ગદનાં

જેધપૂર જવાની તૈયારી થાય છે એટલામાં તો ગઢની બહાર ઠંકાના નાહ સાથે ઉડેપુરના સૂર્યવંશી મહારાણા રાજસિંહનાં નિશાન ફરકવા લાગ્યાં. આ દુડુ'લીનો નાહ સાંભળી વીર દુર્ગાદાસે બાળ કઢાવી તો તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિં. જેધપૂરની ચઢાઈની તૈયારી વખતેજ મહારાણા રાજસિંહે પોતાનો સંબંધ બતાવી તેના પુત્ર ભિમસિંહને અસંખ્ય સૈન્ય દળ મોકલી બતાવેલી માતૃભૂમિ પ્રત્યેની લાગણી જોઈ તેનું હૃદય માતૃપ્રેમથી તરબોળ થઈ ગયું. તે ભિમસિંહની સામે ગયો અને સાચા અંતઃકરણથી ભેટયો.

સર્વ સૈનિકગણને એકઠા કરી શૂરવીર દુર્ગાદાસે શૌચમયી બાષણ શરૂ કર્યું દરેક શૂર રાજપુતોના હૃદયમાં શૂરાતનના જ્યોત પ્રકટવા લાગ્યા. તલવારો અધિરી બની. સમસ્ત સૈન્ય ગાળી ઉઠ્યું “જય અંબે, જય માતૃભૂમિ” “મહારાણા રાજસિંહજીનો જય” “વીર દુર્ગાદાસનો જય.” એવા જયનાદો થઈ રહ્યા પછી સર્વેએ કુચ કરી.

બચકર મેઘગર્જના જેવા ઠંકા અને સિંહ મર્જના જેવા જયઘોષ સાથે સર્વ સૈન્ય જેધપૂર આવી પહોંચ્યું. મોગલો ધ્રુજતા હોડે ગઢની રક્ષા કરવા સાવધ થવા લાગ્યા પરંતુ તે પહેલાં તો વીરદુર્ગાદાસે સિસોદિયા શૂરવીરે સિંહોના સૈન્ય સાથે શૂરા ભિમસિંહને નાગોરના દરબાજે મોકલી પોતે પોતાના સર્વ વીર રાઠોડી સૈનિકો સાથે દિલ્હી દરવાજા પર ચઢ્યો. બહાદુર અને યુદ્ધ કુશળ ભિમસિંહ અને દુર્ગાદાસ પોત પોતાના કિલ્લા ઉપર ચઢ્યા. પોતાના

સરદારોનું અનુકરણ કરી તેમની પાછળ માતૃપ્રેમી સૈન્ય
ગણ પણ તૂટ્યું. ઉભય દરવાજેથી થએલી કારમી જય-
ધોષણાથી મોગલોના હાજા ગગડી ગયાં. છતાં હિંમત
રાખી બહાદુરીથી લઢયા. કેટલાઓ વખત સુધી લયંકર
યુધ્ધ ચાલ્યું. દેવી ચંડિકા પોતાનું અપ્પર ભરવા લાગી.
સર્વ શાન્ત હતું. કેવળ હથિયાર સાથે વીરોની ગર્જના
સિવાય અન્ય અવાજ કર્ણગોચર થતો જણાતો નોતો.

અરે પણ આ શું નિર્દયતા ? કે કાચરતા ? રાજ-
પુત્રોની છત જણાવા લાગી. આથી આ ગઢના સરદાર
હિલાવરખાને વિચાર્યું કે દિલ્હીથી અસંખ્ય સૈન્ય લઈ
તૈબરખાન આવે છે ત્યાં સુધી ગઢ રાજપુતોને સ્વાધિન
ન કરવો. પરંતુ ક્ષત્રિઓનો વિજય નજદીક જોઈ તેણે
પ્રપંચ રચ્યો.

તેણે પોતાની દૈત્ય વૃત્તિ બહાર પાડી. વિજયસિંહ
કે જે લલખા તેમજ તેજખા સાથે એ ગઢમાં કેદ છે
તેને હિલાવખાને ફાંસીને માચડે લટકાવી વીર દુર્ગાદાસને
બૂમ મારી કહ્યું ‘ દુર્ગાદાસ ! જુઓ માત્ર દોરી ખેંચ-
તાંજ વાર છે તમો પાછા ન જાઓ તો વિજયસિંહનો
હવ જવાની તૈયારી છે ”

ગઢ તાબે આવવાની છેવટની ઘડીએ આ કુકૃત્યે
વીરને થોભાવ્યો. શૂરાતનથી ભરપૂર એ રાજપુતનું હૈયું
વિજયસિંહની આ સ્થિતિ જોઈ હતાશ થઈ મર્યું. તેનામાં
કાંઈ પણ શક્તિ ન રહી. “ મારી માતૃભૂમિની શુભામીની
ખેડી પોડતા મલે મારો પ્રાણ જાય પરંતુ આ ગઢ તું
છતી લે. ” આમ વિજયસિંહે ગર્જના કરી.

વિજયસિંહનું આ શૂરાતન જોઇ. નિર્ય અને અવિચારી દિલાવરખાને એના આખા કુટુંબ તેમજ સર્વ રાજપુત કેદીને ફાંસીને માથે લટકાવ્યા.

ક્ષત્રિયતા રહિત તેજખા ઘુણ ઉઠી તે કરગરતી દુર્ગાદાસને પોતાને મૂકાવવા કહેવા લાગી. આ બાબુ ભયંકર યુધ્ધ ચાલુજ હતું. લઠાઈમાં ક્ષાત્રતેજ ભૂરૂર એ માનસિંહે ધનાયતખાનને કેદ કર્યો. તે દુર્ગાદાસ પાસે તેના દુશ્મનને લાવ્યો. આદ્રશ્ય જોઈ દુર્ગાદાસ આનંદીત થયો. અને ધનાયતખાન તરફ જોઈ કહ્યું “સરદાર તને ખબર હશે કે રોહીતગઢ છતતી વખતે મેં તમને તમારી જીંદગી બક્ષી હતી પરંતુ જુઓ, વિજયસિંહ તથા તેના કુટુંબને દિલાવરખાને કેવી સ્થિતિમાં મૂક્યાં છે ?”

દુર્ગાદાસ દિલાવરખાનની યુક્તિ કળી ગયો. તેણે પોતાના સૈન્યના ત્રણ વિભાગ પડી દિલ્લીથી આવતા સૈન્યને વચ્ચે ઘાલી ત્રણે મળી ઘેરી લઈ ભયંકર યુધ્ધ કરવું એમ ઠરાવી તેનો બંદોબસ્ત કીધો.

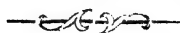
વીર દુર્ગાદાસની ધારણા સુજળ મોગલોની એક ટુકડી આવતી જણાઇ. તેને રાજપુત સામાજ લેટયા. ભયંકર યુદ્ધ શરૂ થઈ ગયું રાજપુતો પાછળ દડવા લાગ્યા. તેમ તેમ મોગલોજ પોતાની છત જોઈ ઉન્માદથી આગળ ધપ્યા બરાબર વચ્ચે આવ્યા કે વીર દુર્ગાદાસની ખીણ બે ટુકડી “હર હર મહાદેવ”ની ભયંકર ગર્જના રૂપી બાણ મરતી વાલની માફક તૂટી પડી. અચિતિ

આ ભયંકરતા જોઈ મોગલો ધુલુ ઉઠ્યા. શૂરા સિસોદિયા અને રાઠોડોના પ્રચંડ બાહુબળ આગળ મોગલોએ નાશ-ભાગ કરી મૂકી. આ દુકડીના સરદાર મહંમદખાન વિચારીને હથિયાર મૂકી શરણે આવ્યો. વીર રાજપુતોનો વિજય ડંકો ગાળુ ઉઠ્યો. બીજી તરફ વીર કરણસિંહે દિલાવરખાન કે જે યુદ્ધ મોકુફ રાખી મોગલોના લશ્કરને સામે લેવા આવ્યો હતો અને આ લઢાઈમાં સામેલ હતો તેને ઠેર કંઢી દુર્ગાદાસને મળ્યો. દુર્ગાદાસે મોગલોના હથિયારો પાછા આપી પોતાની છવણીમાં સુખે રહેવા કહ્યું. વીર રાઠોડની આ ઉદારતાએ સમસ્ત મોગલ સૈન્યનો પ્રેમ મેળવી લીધો. આ મહંમદખાન બીજો નહિ પરંતુ વીર દુર્ગાદાસની માતૃશ્રીને જીવતદાન આપી પોતાના પુત્રને સંતાડવાની સલાહ આપી ગયો હતો તેજ હતો. દુર્ગાદાસે તેને આજખ્યો અને પ્રેમથી લેટ્યો.

આવીજ રીતે પાદશાહે મોકલેલી બીજી દુકડી તેમજ તેનો સરદાર તૈમરખાન દુર્ગાદાસની આગળની બહાદુરીથી ડરી જઈ શરણે થયા. તેમજ ત્રીજી દુકડી તેમજ તેનો સરદાર ઐરંગઝેબ પાદશાહનો શાહબંદો અકબરખાન પણ પોતાની આગળની બે દુકડીનું અનુકરણ કરી ના હિંમતથી શરણે થયો. આમ વીરદુર્ગાદાસે સિ-તેર હજાર મોગલોને પોતાને સ્વાધિન કીધા.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

રાજ્યાભિષેકની ચર્ચા અને વીરની પ્રમાણિકતા !

“સત્યનો સદા જય છે” એ કહેવત વીર દુર્ગાદા-
સની આ છતથી અક્ષરે અક્ષર સાચી પડે છે. નહિતર
શૂરા પરંતુ મૂઠ્ઠીભર સિસોદિયાસિહો અને રાઠોડ વીરોથી
અસંખ્ય સૈન્યદળથી ભરપૂર એ ત્રણ ત્રણ ટુકડી શરણે
આવે એ કેમ બને ! સ્વપ્ને પણ વાત સાચી ન લાગે
એવી આ ખીના પ્રત્યક્ષ સાચી પડી.

ત્રણે ટુકડીને શરણે આવ્યા બાદ હવે ગઢનો
કબજો લેવાનું કામ બાકી રહ્યું સિ-તેરહજાર મોગલો
અને તેના સરદારો શરણે થાય ત્યાં ગઢમાંના માણસોની
સામા થવાની શું શું જાય ! અને વળી એમનો સરદાર
દિલાવરખાન પણ મરાયલો ! એટલે વીર દુર્ગાદાએ રહેજે
ગઢનો કબજો લીધો. મોગલ વાવટો ભખ્તીભૂત થયો અને
ગોરવથી એ ભરપૂર રાઠોડી રાષ્ટ્ર-ધ્વજ ફરકવા લાગ્યો.
જ્યાં ને ત્યાંથી મોગલ ચોકીદારોને પકડી તેની જગ્યાએ
રાઠોડી મૂકી. પાકો બંદોબસ્ત જાળવ્યો.

પ્રજાવર્ગ આ વીરનરના દર્શનાર્થે ઉલટી. સર્વેએ
કુસુમ કુમકુમથી સહર્ષે વધાવ્યો. વૃદ્ધ જોધપૂર વાસીઓ
આશીર્વાદ આપી પ્રભુ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા “પ્રભો ! આ
વીરને દિધાંયુષ અક્ષો અને માતૃભૂમને સ્વતંત્ર કરવાની

એમને અભય તાકાત આપો” પ્રજાવર્ગના ઉત્સાહી આવાશણા ઝીલતો વીર દુર્ગાદાસ દરબારે આવી પહોંચ્યો.

મહંમદખાન, તૈમરખાન અને શાહુખદા અકબર-ખાનને પોતપોતાને ઉચિત ઉતારા આપી તેની તહેનાતમાં ચોગ્ય સગવડ સાથે લાયક સરદારોને મૂકી વીર દુર્ગાદાસે એઓ પ્રત્યેના પ્રેમ બેળવ્યો. મોગલ સરદારો તેમજ સૈનિકો રાજપુતોની આટલી બધી નમ્રતા અને સત્યતાથી દિંગ થઈ ગયા. અને વીર દુર્ગાદાસને દેવી શક્તિ માનતા થયા.

અહા ! શો આનંદ ! સર્વ રાજપુત સિસોદિયાઓ અને રાઠોડો એકત્ર થવા લાગ્યા. જોધપૂરમાં એક જબર-દસ્ત અને પૂર ઉત્સાહી દરબાર ભરાયો. જેની અંદર દરે કંઈ રાઠોડો અને સિસોદિયાઓ હાજર હતા. થોડા ઘણા બાકી હતા તે આ જોધપૂરની જીત અને મોગલોના તોબે થયાના યશોગાન સાંભળી સર્વ વીરદુર્ગાદાસ સાથે સંબંધ દર્શાવવા આવી પહોંચ્યા.

આવા નાનકડા પુસ્તકમાં સમસ્ત સભાનો હેવાલ આપવો એ ખરેખર ધૃષ્ટતા કહેવાય. પણ દુકમાં સર્વ રાઠોડો એકત્ર થઈ ગયા હતા. એટલે ઉદ્ધપૂરના પૂરાણી કીર્તિથી ભરપૂર એ મહારાણાના પુત્ર લિંમસિંહ પણ વિનય ઘોષના અજબ ધ્વનિથી આવી પહોંચ્યા. સર્વ શાન્ત છે. એટલામાં મરવ ડેહારક ક્ષાત્ર જ કુલદિપક વીરદુર્ગાદાસ પણ આવી પહોંચ્યો. સર્વ સભાજનો ઉભા થયા અને “ વીરદુર્ગાદાસનો જય ” “ માતૃભૂમિ મેવડનો

રાજ્યાભિષેકની ચર્ચા અને વીરની પ્રમાણિકતા ! ૬૫

જય” વગેરે પ્રચંડ ઘોષણાથી સભા ગળગળી મૂકી. સર્વના નમસ્કાર ઝીલતો એ વીર પોતાની બેઠક ઉપર આવી બિરાજ્યો. આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ. જણાયું કે દેવો પણ આ દૈવીશક્તિથી પ્રસન્ન થયા અને આ સભાનો હેવાલ સાંભળવા ઉલટયા.

વીર દુર્ગાદાસના બેઠા પછી. દરેક રાઠોડો અને સિસોદિયા સરદારોની તૈયારી મુજબ રાજગુરુ આવ્યા. વીરને તિલક કરી અક્ષત ચઢાવી તે બોલ્યા:—

“રાજપુત વીરો ! આપણા રાજ જશવંતસિંહના વંશને નિર્મૂળ કરી કપટી ઔરંગઝેબ આપણી ભૂમિને પોતાના રાજ્ય સાથે જોડી આપણને ગુલામી રૂપ દાવાન-જમાં સળગાવવા લાગ્યો હતો. એ ભયંકર ગુલામીના અત્યાચારમાંથી સમસ્ત મારવાડને છોડાવવાનું માન આ ક્ષત્રિયકુલ ભૂષણ વીર દુર્ગાદાસનેજ ઘટે છે. પોતાના પ્રાણને માતૃભૂમિને સોંપી એણે અહોનિશ દુઃખના દુંગ-રામાંથી પસાર થઈ આજે આ સ્થિતિએ આપણને પહોંચાડ્યા છે. એટલે એના પરસેવાથી પ્રાપ્ત થએલું આ વારસ વગરનું રાજ્ય એમનેજ સોંપવું એવો બધા રાઠોડોનો તેમજ સિસોદિયાઓનો મત હોવાથી હું આ જગ્યાએ ઉભો થઈ આપણા માતૃપ્રેમથી તરબોળ આ વીર રાઠોડને વિનંતિ કરું છું કે આપણી આ આશા ભર લાવવા કૃપા.....

અહા ! શું સ્વાર્થત્યાગ ! કેટલી પ્રમાણિકતા ! વચમાજ તે વીર દુર્ગાદાસ ઉભો થઈ બોલી ઉઠ્યો:—

“રાજશુરુ! સરદારો અને મારા બંધુઓ! હું તમારા તરફથી શું થાય છે તે અત્યાર સુધી સમજ્યો નો’તો. મારા અને તમારામાં કંઈ તફાવત નથી. તમોએ મને મદદ કરી તો હું આ મગફર પાદશાહને હતાશ કરી શક્યો. આ રાજગાદી મારી નથી એનો વારસ આપણા સ્વર્ગસ્થ શિરતાજ જશવંતસિંહજીના પુત્ર અજીતસિંહજી હજી હયાત છે. અત્યારે તે જ્યાં છે ત્યાં, હજી પણ સલામત છે. તાકાત નથી એ કપટરીપુ પાદશાહની કે પોતાની કપટબાળ નાંખી તેને સપડાવી શકે. મેં તેને એક છુપી જગ્યાએ મોગલોના દગાફટકામાં ફસાઈ ન જાય માટે રાખી મૂક્યા છે. અને આજ સુધી એ વાત મેં અજાણ રાખી હતી. હજી જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ શાન્તિ ન ફેલાય, જ્યાં સુધી મોગલરહિત મરુભૂમિ ન થાય, જ્યાં સુધી મરુભૂમિને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા-સ્વરાજ પ્રાપ્ત ન થાય; ત્યાં સુધી તેમને જાહેર કરવા એ ઠીક નથી એમ હું માનું છું. હું સહયોગ ઉપકાર સાથે મારા પ્રતિની તમારી ભાવના જોઈ તમને ધન્યવાદ આપું છું એટલુંજ નહિ પરંતુ માતૃભૂમિની સ્વતંત્રતા તદ્દન પાસે છે એવી ખાત્રી આપું છું. છેવટે હું જણાવીશ કે દરેક વીર રાઠોડો અને સિસોદિયાસિંહો પોતાની જનની જન્મભૂમિને માટે પ્રાણ આપવાની પ્રતિજ્ઞા સાથે મારી સાથે ઝડુમશે. પછી આપ સર્વ આપણા બાળ યુવરાજને જોઈ શકશો અને આપણી માતૃભૂમિની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા પણ નિહાળી શકશો.”

સર્વે આ નવિન ખીનાથી સાનંદાશ્ચર્ય થયા.

પોતાના ભાવિ રાજા હયાત છે એ ખીના જાણી સર્વના હૃદય પ્રવુદ્ધ થઈ ગયાં, અને માતૃભૂમિને માટે સમય આવે પ્રાણ આપવા તત્પર થવા પ્રતિજ્ઞા પાળી લીધી.

વીર દુર્ગાદાસનો આ અપૂર્વ ત્યાગ જોઈ દરેક શોકોડોએ ધન્યવાદોના વરસાદ વરસાવ્યા. એની પ્રમાણિકતાનો દાખલો લઈ સર્વેએ એ પ્રમાણે ચાલવાનું નક્કી કર્યું, અને વીર દુર્ગાદાસના સૂચવ્યા મુજબ જોધપૂરથી અજમેર જતવા જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

ધન્ય હો ! ધન્ય હો ! એ કુરખાનીઓથી ભરપૂર ભારત દેશને ! અને એ બલિદાનોના ઉત્પાદક મારવાડ દેશને ! કે જે ભૂમિમાં આવા અસાધારણ ત્યાગી વિરલ આત્માઓ ઉત્પન્ન થાય છે !

પ્રકરણ ૧૪ મું.

ઠગારાની ઠગવિદ્યા અને મોગલોનું માંહોમાંહે મરાવું !

અજમેરથી માંધલેકને અંતરે છાવણી પડી છે. સૈનિકો તો ગણ્યા ગણાય નહિ એટલા દેખાય છે. સર્વ આનંદમાં કહલોલ કરી રહ્યા છે. અકબરખાન તેમજ ખીજા

બન્ને સરદારો પણ પોતાની દુકડી સાથે હજી દુર્ગાદાસ પાસેજ બંદીવાન તરીકે છે. દુર્ગાદાસે તેઓના મન હરિ લીધાં છે.

અકબરખાન પોતાની છાવણીમાં એકાન્તમાં કાંઈ વિચાર કરતો બેઠો છે. એટલામાં ત્યાં વીરદુર્ગાદાસ આવી પહોંચ્યો. અરસપરસ કુશળ પુછી વીર ત્યાં બેઠો. કેટલોક વખત આડીતેડી વાત કર્યા પછી વીરદુર્ગાદાસે કહ્યું:-

“ શાહબદા ! આપના પિતાશ્રીએ અવિશ્વાસ અને કપટથી સર્વના મન ઉંચા કરી સારા હિન્દુસ્તાનના માણસોની દુશ્મનાવટ હાથે કરી બહારી લીધી છે. એમની રગેરગમાં અવિશ્વાસનો વાસ છે. હું ખાત્રીથી કહું છું કે આ ત્રણ દુકડીને મારા ઉપર ચઢાઈ કરવા મોકલી. તે પૈકી તમને ખાનગીમાં કહું હશે તે જુદું અને તૈમરખાનને કહું હશે તે જુદું. તમને કહેતી વખત કહું હશે કે “ કેવળ તારા ઉપર મને વિશ્વાસ છે એથીજ હું તને આ કામ સોંપું છું કે તૈમરખાન રાજપુતો સાથે મળી ન જાય એ જોજો. મહમ્મદખાન તો મળી ગયેલો છે.” અને તૈમરખાનને પણ એમ કહું હશે કે “ તારા ઉપર મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે એથીજ તને હું આ કામ સોંપું છું કે જોજો મારા શાહબદાને રાજપુતો ભોગળી ન જાય અને તેના પક્ષમાં તે લડાઈ ન જાય.”

“ આ બધા અવિશ્વાસ અને કપટનું શું કારણ ? જુઓ અમારો શો વાંક હતો ? કે અમારા શિરતાજ તેમજ તેમના પુત્રને મારી નાંખી મરુભૂમિ ખાલી

ઠગારાની ઠગવિદ્યા અને મોગલોનું માંહોમાંહે મરાણું. ૬૯

કરી ? એટલુંજ નહિ પરંતુ આજે સારા મારવાડ દેશમાં અત્યાચાર અને અધર્મ પ્રસરી રહ્યો છે. બુઝો ! તમે પણ મારા દુશ્મન છો. મેં તમને હરાવ્યા છે, છતાં મેં તેમજ મારા સરદારોએ આપને રહેજ પણ દુઃખ દીધું છે ? તમે કેદી છો એવું સ્વપ્ને પણ તમને સાંભર્યું છે ? ભલે હું હિન્દુ અને આપ મુસલમાન છીએ ! પણ એથી શું ? આપણે સર્વ ખુદાનાજ પુત્રો છીએ, અને એ રીતે આપણે બંધુઓ છીએ. તો પછી માંહોમાંહે લઢાઈ કરી પાચમાલી કરવા કરતાં ભાઈની માફક રહેત તો આજે આ પાદશાહત ઠગમગી ન બત ? સર્વેને દુશ્મન કરી પાદશાહે પોતાનું રાજ્ય ભયમાં મૂક્યું છે. તો આપ એ બાબત વિચારો અને મારી સાથે રહો. હું તમને એ પાદશાહને હરાવી સમસ્ત રાજ્ય આપીશ. નહિ તો એ રાજ્ય ક્યાંએ વેરાનખેરાન થઈ જશે તેની કોને ખબર છે ? ”

બાદ તેખરખાનને બોલાવી કુરાનના સોગન ખવરાવીને પૂછતાં અકબરખાનને પોતાના પિતાની કપટબાજીનું ભાન થયું. બાદ તેણે કેટલોએ વિચાર કરી, બન્ને સરદારો સાથે મસલત કરીને આખરે દુર્ગાદાસ સાથે રહી પાદશાહત કબજે કરવાનું સ્વીકાર્યું.

આ વાત કોઈ બસુસ દ્વારા કપટી ઔરંગઝેબ પાસે ગઈ. તેનાં દુર્ગાદાસને પકડવાનાં સ્વપ્નાં હવામાં ઉડી ગયાં. તે કંઈ ઉઠ્યો. પરંતુ ધીરજથી સંપૂર્ણ વિચાર કરી પોતાના કપટથી ભરપૂર એ અદભૂત લેબામાંથી એક યુક્તિ શોધી કાઢી, તેણે એક બંધ કવર ઉપર “ખાનગી” શબ્દ લખી અકબરખાનનું સરનામું કરી અંદર કપટી સંદેશાનો પત્ર

મૂકી દુર્ગાદાસના હાથમાં મૂકી આવવા એક ચાલાક જાસુસને મોકલ્યો. તે સૈનિક છાવણી નજદીક આવી છૂપી રીતે દુર્ગાદાસની પાસે પેલું કવર નાંખી દઈ સત્ત્વર પાછો ચાલ્યો ગયો. દુર્ગાદાસના જોવામાં તે કવર આવ્યું. ઉપરના શબ્દો અને શિરનામું વાંચતાંજ વીરને કાંઈક દગો જણાયો તેણે તે કવર ફાડી જોયું તો તેમાં નીચે મુજબ લખેલું હતું.

“તમારો પત્ર મળ્યો છે. તમારી આ યુક્તિથી હું ઘણું આનંદ પામ્યો છું. અને એ યુક્તિ હું મંજુર કરું છું. હિન્દુ લોકોને બળથી નહિ તો કળથી ને છેવટે છળથી પણ મારવાની આપની મુરાદ જોઈ હું આપને ધન્યવાદ આપું છું. તમે રાજપુતોના પક્ષમાં રહીને પણ અમે આવીએ ત્યારે તેના પર ઓચિંતો છાપો મારશો અને એમ કરવામાંજ લાભ છે. પણ જોજો દુર્ગાદાસ બહુ ધૂર્ત છે ! તેના જાણવામાં રહેજ પણ વાત આવી તો આપણું આ કાંઠે આવેલું વહાણુ ટુપી જશે. જાળમાં સપડાએલા રાજપુતો છટકી ન જાય માટે બહુજ સાવચેતી રાખજો. હું થોડા સમયમાંજ આવું છું આવનાર માણસને તમારા તંબુની નિશાની આપીનેજ મોકલ્યો છે. તે પત્ર નાંખી ચાલ્યો જશે. જોજો સંભાળજો કોઈને વિશ્વાસ રાખશો નહિ.”

પત્ર વાંચતાંજ દુર્ગાદાસને લયંકર દગો લાગ્યો. અકબરખાન ઉપરનો વિશ્વાસ તૂટ્યો. તે સત્ત્વર આ પત્ર ભિમસિંહને વંચાવવા ગયો. વાંચી બન્નેએ મળી ઠરાવ કરીધો કે “રાજપુટ પટાવતોને માંહોમાંહે બબર આપવી- અને રાત્રે મોગલ સૈન્યને સૂતા મુકી આપણે કાંઈ નિર્ભય

ઠગારાની ઠગવિદ્યા અને મોગલોનું માંહોમાંહે મરાવું. ૭૧

જગામાં ચાલ્યા જવું. ત્યાં યુધ્ધની વ્યુહરચના રચી ચઢી આવતા સર્વ મોગલોનો પરાજય કરવો.”

ઠરાવ મુજબ રાત્રે સર્વ મોગલ સૈન્યને સૂતું મુકી સર્વ રાજપુતો ધીમે ધીમે ઠરાવ મુજબ ચાલ્યા ગયાં અને દોખારીની કરોડોમાં આવી યુધ્ધને માટે તૈયાર થઈ રહ્યા. આવી રીતે કપટજાળથી બરપૂર એ પાદશાહની ઠગ વિદ્યાથી રાજપુતો ઠગાયા. અને સર્વ બંદીવાન મોગલોને તજી ચાલ્યા ગયા. મોગલો સવારે જુએ છે તો તેને અચંબો લાગ્યો. અકબરખાન, તૈમરખાન અને મહમ્મદખાને વિચાર કીધો કે “નકકી કપટી પાદશાહે કાંઈ કપટ રચેલું. એ કપટમાં લોખા રાજપુતો ઠગાયા. હવે થોડા વખતમાં પાદશાહ લશ્કર લઈ ચઢી આવશે અને શાહજહાને પકડશે.”

અકબરખાનને ફેડયાની વાત લઈ જનાર, તેમજ પત્ર લાવનાર વિગેરે કામ કરનાર એક મોલવી બામુસ હતો. તેણે સત્તર પાદશાહ પાસે જઈ રાતના બનાવથી વાકેફ કર્યો. પાદશાહ તુરત એક જખરું લશ્કર લઈ ચઢી આવ્યો.

લીધણી યુધ્ધ થયું. મોગલ પાદશાહની સામે આ મોગલ સરદારો યુધ્ધે નીકળ્યા. માંહોમાંહેની જખરી કાપ્તાકાપી ચાલી. કેટલોએ વખત ખૂનખાર યુદ્ધ ચાલ્યા પછી તૈમરખાન અને મહમ્મદખાને ચોતાના શાહજહાના રક્ષણાર્થે પ્રાણ આપ્યા. શાહજહો નાશી છુટ્યો. આ યુધ્ધમાં જીત મેળવી છતાં શાહજહો ન પકડાયાથી નિરાશ થઈ પાદશાહે આગળ ક્રુચ કરી. શાહજહો વીર દુર્ગાદાસને શરણે ગયો અને પાદશાહના કપટથી રાજપુતોને વાકેફ કર્યો, સર્વ દિલગીર થયા.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

ક્ષત્રિઓનું ક્ષાત્રતેજ અને શરણાંગતનું રક્ષણ !

“મનુષ્ય ધારે છે કાંઈ કુદરત કરે છે કાંઈ” એ મુજબ સમસ્ત પાદશાહતનો મારવાડમાંથી નાશ કરી મરુભૂમિને સ્વતંત્ર કરવાની અભિલાષા રાખનાર દુર્ગાદાસની પેલા દગાખોરના આ દગાથી સર્વ આશા નષ્ટ થઈ ગઈ. અણી વખતે ગફલતી ખવરાવી રચેલી ખાણ ધૂળ જવાથી વીર દુર્ગાદાસ ઘણો દિલગીર થયો.

પરંતુ “મનુષ્ય ચત્તન ઇશ્વરકૃપા” એ કહેવત મુજબ માણસ ચત્તન કરે તો તેને જરૂર કુદરત મદદ કરે છે. અકબરખાન નાશી આવ્યો એટલે વીર દુર્ગાદાસે બાણ્યું પાદશાહ જરૂર હવે આપણી ઉપર પણ ચઢી આવશે. આથી આગળથીજ બધી તૈયારી કરી કે પાદશાહને સશસ્ત્ર ભેટવા તૈયાર થઈને ઉભો.

જેત જેતામાં તો પાદશાહી લશ્કર એ દોભારીની ખીણની નજદીક આવી પહોંચ્યું. વીર દુર્ગાદાસ તૈયારજ હતો. ભયંકર દારૂણ યુદ્ધ ચાલ્યું. કેટલાક સમય પછી વીર દુર્ગાદાસ ખીણમાં પાછળ હઠવા લાગ્યો. રાજપુતોની હાર થતી જોઈ મોગલ સૈનિક દમમાં ને દમમાં એ ભયંકર ખીણમાં આગળ ધસ્યું. લગભગ એક માઈલ સુધી ખીણમાં પાદશાહી લશ્કર ગયું કે દુર્ગાદાસની ગોઠ-

છી મુજબ પાછળથી શામળદાસ મેરતીઆએ ખીણની
પાછળની બાબુએથી હલ્લો કરી પાદશાહી લશ્કરને
ખીણમાં વચ્ચે ઘાલ્યું બન્ને બાબુથી સબળ મારો
લાગ્યો. મોગલો બકળાયા.

અરે ! પણ આ શું ? એ ખીણની ઉપરના પહા-
ડમાંથી પણ તીરોના બુથ છૂટવા લાગ્યાં. ચારે બાબુથી
ધમાખોની માફક તીરો આવતાં જોઇ મોગલ દળ પૂરેપૂરું
'ખી ઉઠ્યું'. નાશવાનો રસ્તો શોધવા લાગ્યું પરંતુ નિરાશ! ચારે
બાબુ રાજપુત વીરો તેમના પ્રાણ લેવા માટે લવાનીસમ
લવારો પકડી હાજર હતા. પહાડ ઉપરથી ઉદેપુરના
પ્રાણી રાજસિંહનો શૂરવીર પુત્ર ભિમસિંહ તેમજ દુર્ગા-
સના બાઈ સોનિંગની સરદારી હેઠળ રાજપુત સૈનિકો
ફટક કરતા હતા. વીરની આ બુદ્ધિ રચનાએ મોગલોને
બકળાવી નાંખ્યાં.

અહા ! સમસ્ત પાદશાહી સૈન્યનો કચ્ચરધાણ વળી
ગયો. પાદશાહ રાત્રે છુપા વેશે મૂઠીએ વાળી નાઠો. સારા
હેન્દુસ્તાનનો એ “આલમગીર” પાદશાહ આજે એ
અરવલ્લીની ખીણમાં આમથી તેમ શિયાળવાની માફક
સંતાતો-લપાતો-પોતાનો જીવ લઇ નાશી છુટ્યો.

બળથી નહિ તો કળથી અને છેવટે કળથી પણ
રાજપુતોનો નાશ કરવાની એની અભિલાષા હજી ગઇ નથી.
પરંતુ પોતે સૈન્ય રહીત હોવાથી રાજપુતોના આ અણુ-
મોલા શૈર્ય અને દેશાભિમાનથી તે ધ્રુજ્યો. તેને રાજ-
પુતોને હાથ સપડાવાનો ભય લાગવા માંડ્યો. તુરત તેણે

અમદાવાદ આવી દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રની શિવાજીની ઉપર
મોકલેલા સૈન્યની લડત બંધ કરાવી બોલાવી મંગાવ્યું.
તેમજ દિલ્હીથી પણ ઘણું સૈન્ય મંગાવ્યું. એ સૈન્ય
આવે ત્યાં સુધી રાજપુતો થાલે એમ ન હોવાથી તેણે
વીર દુર્ગાદાસ ઉપર એક મોગલ યોદ્ધા સાથે સુલેહનું કહેણ
મોકલ્યું. મોગલ યોદ્ધો વીર દુર્ગાદાસના દરબારમાં આવી
પહોંચ્યો. વીરદુર્ગાદાસે સર્વના દેખતાં સોનિંગને એ પત્ર
વાંચવા કહ્યું. સોનિંગ વાંચવા લાગ્યો:—

“વીર દુર્ગાદાસ ! તમારા જેવા પ્રમાણિક પુરુષે
મારા હગાખોર શાહજહાને આશ્રય આપવો એ યોગ્ય નથી.
તમારા બાપદાદા આજ સુધી દિલ્હી રાજ્યના સ્થંભરૂપ
હતા, પરંતુ તમારા મનમાં કેાઈ જાતનો ઝેમ બરાતાં આપ
પાદશાહત સામે થયા હો; પરંતુ યાદ રાખજો—પાદશાહ-
તનો નાશ કરતાં અમારા કરતાં તમને હાની વિશેષ છે.
મને સમજાય છે કે તમે માત્ર તમારા રાજાને રાજ્ય
અપાવવા લડો છો પરંતુ એ રાજ્ય હું ખુશીથી આપુ
તો પછી લઢાઈની શી જરૂર છે ? હું ધારૂં છું કે તમારી
સ્વતંત્રતા મળતાં તમે પાદશાહતના સ્થંભ મટી જવા
નહિ ઇચ્છતા હો ! માટે જો તમે તમારા વડવાઓની
માફક પાદશાહતની સેવા કરવા તથા પ્રમાણિક પણે
આલવા ઇચ્છતા હો તો તમારી પ્રમાણિકતા ઉપર મને
પૂરો વિશ્વાસ હોવાથી તમારો મારવાડ દેશ હું તમોને
સ્વાધિન કરવા તૈયાર છું.

જો તમે ઉપર પ્રમાણે વર્તવા તૈયાર હો તો પહેલું

પાદશાહી ફરમાન એ છે કે “તમે મારાં રાજદ્રોહી શાહનદાને તમારાં આશ્રયમાંથી દુર કરી મને સોંપી દો”

જે તમે આ કામ સારી રીતે કરશો તો આ મોકલેલી રોકડ રકમ ઉપરાંત તમને એંસી ગામ જાગીરીમાં આપવામાં આવશે. ઉપરાંત મારા લશ્કરમાં પાંચ હજાર સ્વારોના સેનાપતિનું અધિત્વ પણ આપવામાં આવશે. માટે યોગ્ય વિચારીને જવાબ આપજો.”

પાદશાહી સિંકા સાથેનું આ મુલેહનામું વાચી રહ્યા બાદ વીર દુર્ગાદાસ વિચારમાં પડ્યો કે મગડૂરી અને અભિમાનથી ભરપૂર એ પાદશાહ મારા જેવા એક રાજપુતની આગળ આટલી બધી નમ્રતાથી વાત કરે, તેમજ નજરાણું, જાગીરી ઉપરાંત સેનાઅધિત્વપણાનું પદ આપવાનું કળુલ કરે, માટે કાંઈ પણ દાળમાં કાળું હોવું જોઈએ” એમ વિચારી તેણે પત્ર લાવનારને જવાબ આપ્યો:—

“સરદાર ! કપટથી ભરપૂર એ તારા કપટી પાદશાહની કપટ જાળથી હવે રાજપુતો ઠગાય એમ નથી. અમે ઘણા ઠગાયા છીએ. હવે એ અવિ^૨વાસુ પાદશાહ ઉપર અમે ભરોસો લાવી શકતા નથી. તમે તમારા પાદશાહને જઈને જણાવો કે “દક્ષિણ અને દિલ્હીથી લશ્કર આવે ત્યાં સુધી સલામત રહેવા આપે જે આ તરફથી મુલેહનામું મોકલ્યું છે એ ઉપર અમે કદી વિશ્વાસ રાખી શકતા નથી. ખીણમાં તમારાં તમામ સૈન્યનો પરાજય થવાથી આપ—રાજપુતોના બળથી ગભરાઈને

સલાહ કરવા માગે છે પરંતુ તમે એ સલાહ કાયમ રાખો એમ અમને ખાત્રી નથી એથી તેમજ રાજપુતોને “શરણાંગતનું રક્ષણ” કરવાનો પરમ ધર્મ છે તે તણ આપ-શ્રીનું આ કપટી કરારનામું અમે સ્વીકારતા નથી. તે ઉપરાંત હું તમને ખાત્રી આપું છું કે એક પણ રાજપુતમાં સાચું ક્ષત્રિય લોહી વહેતું હશે ત્યાં સુધી શાહજાદાનું રક્ષણ કરવામાં તે પાછો પડશે નહિ. આ સાંભળી સરદાર ચાલતો થયો. તે બાદ ખીબા બધા સામંત-સરદારોની એક મંડળી ભરી વીર દુર્ગાદાસે પોતાના વિરત્વથી ભરપૂર બુલંદ અવાજથી પ્રચંડ ગર્જના કરી પાદશાહની કપટ જાતીથી રાજપુતોને વાકેફ કર્યાં. આ સાંભળી સર્વ રાજપુત વીરોના હૈયાં શૌર્યથી ઉછલી રહ્યાં સમશેરપર હાથ પડવા લાગ્યા. હરેક ક્ષાત્રતેજથી ભરપૂર એ સિસોદિયા સિંહો અને રાઠોડી વીરોથી તરબોળ એ સભામંડપ ગાળ ઉઠ્યો !

વીર દુર્ગાદાસે પોતાના ભાષણમાં “દરેક રાજપુતો વિશે પોતાની માતૃભૂમિની યજ્ઞવેદીમાં હોમાઈ જાય તો લલે પરંતુ મારવાડ દેશને સ્વતંત્ર કરવો અને જીવના જોખમે પણ શાહજાદાનું રક્ષણ કરવું” એ બાબત ઉપર બહુજ વજન આપ્યું હતું.

એના એ લંબાણ અને શૂરાતનથી ભરપૂર વકૃત્વ જયનાદથી સર્વ રાજપુતો પોકારી ઉઠ્યા “માતૃભૂમિનો જય” “વીર દુર્ગાદાસનો જય” —દુર્ગાદાસે પોતાનું ભાષણ પૂરું કર્યો બાદ પૂછ્યું કે બાલો તમે આ—મુજબ કામ

કરવા તૈયાર છો ? સર્વ ગગનભેદી અવાજથી ગાળ ઉઠ્યા
“ હા. હા. અમે અમારું બલિદાન આપીને પણ અમારી
માતૃભૂમિનું અને શાહજાદાનું રક્ષણ કરીશું.”

અહા ! કેટલો આનંદ ! સભા વિસર્જન થઈ.
રાજપુત મુગટમણી વીર દુર્ગાદાસે બિમસિંહ તેમજ બીજા
મૂખ્ય રાઠોડોને જોલાવી સલાહ પુછી કે “ મોગલ પાદ-
શાહ તેના આ અપમાનથી કાળાનાગની માફક ગુસ્સે
થયો હશે. સિંહને છંછેરી જીવવાની આશા રાખનાર
મરદ નાશવાથી પોતાનો જીવ બચાવી ન શકશે.
એ તો પોતે ઝડપથી છુટકો. માટે મારો એ વિચાર
છે કે હું સંભાળના આશ્રય હેઠળ શાહજાદાને મૂકી આવું.
અને એટલા વખતમાં પાદશાહ ચઢી આવશે માટે સાચા
ક્ષત્રિયોનું શૂરાતન બતલાવી આપવા આપ તૈયારી કરો. હું
સત્તર પાછો આવીશ.”

સર્વેએ આ વાત પસંદ કરી. વીર દુર્ગાદાસ શાહ
જાદાને લઈ છત્રપતિ શિવાજીના એ પુત્ર સંભાળના
આશ્રય હેઠળ શાહજાદાને મુકવા જવા ચાલતો થયો. ટુંક
સમયમાંજ તે સંભાળ પાસે જઈ તેને શાહજાદાને સોંપી
સત્તર પાછો ફર્યો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

જેલમંદિરમાં જકડાવું અને પ્રભુતાથી
પસાર થવું.

સ્વધર્મ, સ્વમાન, અને ક્ષત્રિય કુલ ગૌરવથી ભરપૂર એ વીર દુર્ગાદાસે સ્વતંત્રતાનો મંત્ર આખા મારવાડ સમક્ષ મૂક્યો. જોતજોતામાં એ વિરલ વિભૂતિના આર્તનાદથી મરુભૂમિ બગી ઉઠી, અને હથિયાર સજ્જ તૈયાર થઈ. માતૃભૂમિને માટે કુરબાની આપનાર અનેક વીર રાજપુતોના અણમોલા પરાક્રમેથી આજે એ મારવાડ દેશનાં પંખીડાંઓ કલ્લોલ કરતાં જણાય છે. મરુભૂમિ હવે સ્વતંત્ર થઈ ચૂકી એમ સર્વને હવે વિશ્વાસે ખેંસી ગયો છે.

પરંતુ રે! પ્રારબ્ધ ! મનુષ્ય ધારે છે શું કુદરત કરે છે શું ! વીર મહારાષ્ટ્રીય કુલ ભૂષણ છત્રપતિ શિવાજીનો પુત્ર સંભાળ મોજીલો અને દારૂડીઓ બન્યો છે. ખરાબ સંગતે તેને ધર્મ રહીત કર્યો છે. એ દારૂડીઆ સંભાળએ વીર દુર્ગાદાસને કપટથી વીરૈલા સિંહ ઔરંગજેબના હાથમાં સપડાવી દીધો. કપટી ઔરંગજેબ પોતાની કપટબળથી વીરને કેદ કરી શક્યો. જોતજોતમાં સમસ્ત પાદશાહતને હતાશ કરી માતૃભૂમિ મારવાડને સ્વતંત્ર કરવાની અભિલાષા રાખનાર એ વીર આજે હતાશ થઈ અલેઘ જેલની અંદર બેડીથી જકડાઈને નિરાશ થઈ

જેલમાંદરમાં જકડાવું અને પ્રભુતાથી પસાર થવું. ૭૬

બેઠો છે. મુડકાને પણ ચેતન કરનારી એની અભયવાણી, હતાશ જીવનમાં પણ ઓજસ પ્રેરનારી એની ત્યાગ પ્રભા; તેમજ એ મગફળ સત્તાધીશ મોગલોને—એમના અત્યાચારો અને બુદ્ધીને—ચમસદન પહોંચાડવાને લવાનીસમ બેલતી એની એ સમશેરની શૂરતા વિગેરે આજે ક્યાંએ છુપાઈ ગયાં છે.

ઔરંગઝેબ પાદશાહને ગુલનાર નામની એક અનુપમ સૌન્દર્યમયી બેગમ હતી એ બેગમ સમસ્ત સામ્રાજ્યના એ સમ્રાટમાં કે સ્વર્ગસમ શણગારેલા શયનગૃહમાં સૌન્દર્ય જોષ શકતી નથી. એની નજર આગળ તો એ માતૃભૂમિની બેડી તોડવાને કટીબદ્ધ થએલા પેલા દયામય દેવભૂતિસમ વીર દુર્ગાદાસ સિવાય કશું દેખાતું નથી ! કારણ કે દુર્ગાદાસની નીડરતા અને શુરવીરતાથી તે મોહાંધ બની રહી હતી તેને આ પ્રસંગ ઠીક લાગવાથી અને પોતાનું કાર્ય સાધવાની ઉત્કંઠાથી તે રાત્રીના સમયની ઘડીભર એન વીના વાટ નીહાળી રહી.

રાત પડી. ઘોર અંધકારમાં એ જેલના દ્વારને લોખંડી તાળાથી બંધ કરી નિર્ભય બની એક પહેરેગીર જેલને પહેરો ભરી રહ્યો છે. જે વીરના નામથી સમસ્ત મોગલ હજ કંપતુ હતું, જેના બાલાનો ઘા કેાઇ વળદેહી પણ સહવાને શક્તિમાન નહતો; એવા શોર્યાથી ભરપૂર એ સિંહને જેલમાં પૂરી આજે એકજ પહેરેગીર નિરાંતે જેલને સાચવવાનો દાવો કરે છે ! અહા ! કુદરત ! તારી કળા ન્યારીજ છે !

બસબર મધ્ય રાત્રિનો સમય છે ! અંતઃપુરની એ અપસર પોતાનું અંતઃપુર તણ જેલ નજદીક આવી પહેરેગીરે શિર ઝુકાવ્યું. જેલના દરવાજાના તાળાં ઉઘડ્યાં, વેંતવેંત ઉછળતા હૈયાએ ગુલનારે મુતેલા સિંહને જગાડ્યો.

ઓ દુર્ગાદાસ ! હવે તારી કસોટી છે. દેવી પરાક્રમથી સારા હિંદુસ્તાનમાં ખ્યાતિ મેળવેલા ઓ સિંહ ! તું હવે ભગૃત થા. ઇંદ્ર જેવા સ્વર્ગના શિરોમણિને પણ જે બાણોએ જખમી કર્યો તેજ બાણ ઓ વીર દુર્ગાદાસ ! તારી ઉપર આજે તૂટ્યું છે ! સારા જગતની ખ્યાતીરૂપ એ ધર્મને તું સ્વીકારીશ કે આ વાસનાનો પૂજારી બનીશ તે હમણાં સર્વ નિહાળશે !

ગુલનારે પોતાના આંખ્યાનું કારણ કહ્યું. ગુલનારના વાક્યોથી વીર ચોંક્યો. સફાળો ઉભો થઈ ગયો. તેણે પૂછું નમ્રતાથી માનપૂર્વક ગુલનારને કહ્યું :—“સારા સામ્રાજ્યની ઓ બેગમ સાહિબા ! તમે હજી ક્ષાત્રધર્મથી અજ્ઞાત હો એમ જણાય છે. તમેએ સાંભળ્યું હશે કે વીર ક્ષત્રાણીઓ પોતાના પતિદેવની પાછળ કાળભૈરવરૂપી એ ધગધગતા અગ્નિના કુંડમાં હોમાય છે—સ્વર્ગે સિધાવે છે. તેને એકજ પતિ હોય છે તેજ પ્રમાણે સાચા ક્ષત્રીય વીરને એકજ પ્રેમ પાત્ર હોય છે; આપ આપનો ધર્મ વિચારો. કેવળ મોહાંધ થઈ તમારી માતાની કુળને એજ લગાડવાનું આ ભયંકર પાપકર્મ કરતાં વિચારો એજ ખરૂં છે તમે કર્તવ્ય વિમુખ ન બનો. કેવળ વાસનાનાં ગુલામ

જેલમંદિરમાં જકડાવું અને પ્રમુતાથી પસાર થવું. ૮૧

બની તમે તમારા ખાવિંદને, તમારા કુળને, તમારા ધર્મને તેમજ સમસ્ત સ્ત્રી જાતિને લાંછન ન લેગાડો.”

વીર દુર્ગાદાસની અલેખ જીતેન્દ્રિયતા જોઈ ગુલનાર અંખનાથી પડી ગઈ. શું કરવું એનો કંઈ રસ્તો ન સૂઝ્યો. તેની સર્વ આશા જમીનદોસ્ત થઈ ગઈ. આંખે અંધારા આવતાં જણાયાં. તેણે છેલ્લો દાવ અજમાવવા ધાર્યો. તે બોલી “દુર્ગાદાસ ! આપજ વિચારો ! માફ વચન ઉઠાપી આપ સાર નથી કાઢવાના. જો આપ મારી માગણી સ્વીકારશે તો હું તમારી દાસી બની તમારે સ્વર્ગ-સમ મુખ આપીશ, તેમજ જો મારી માગણીનો અસ્વીકાર કરશે તો તમારા પ્રાણ હરવાની પણ મારામાં તાકાત છે. માટે વિચાર કરો અને મારા પ્રેમને સ્વીકારો. જુઓ, એક બાબુ પ્રેમ અને એક બાબુ મોત છે. બોલો શો વિચાર ?”

દુર્ગાદાસને વિચાર કરવાનો હોયજ નહિ. ખરા ક્ષત્રિજાયા મરણથી ડરતાજ નથી. મરી જાણે તેજ ખરો ક્ષત્રિ ! તેણે કહ્યું “જેગમ સાહિબા ! મૃત્યુને તો હું મારા મુખમાં રાખું છું ! બીકને તો મેં મારા દિલમાંથી વિદાય કીધી છે ! ચાહે તો આ ઘડીએ મારા આ સ્થુળ દેહના રાઈ રાઈ જેવડા ટુકડા કરાવો છતાં હું આ કલંકરૂપ પગલું નહિ ભરીશ તે નહિજ ભરીશ ! ધર્મબંધ રહેવામાં ખુરા હાલ છે કે ધર્મબંધ થવામાં એ હું સારી રીતે સમજું છું.”

બસ ! પત્યું ! એક વીરેલી સિંહણની માફક
ગુલનાર “ઠીક છે કાલે તારી વાત” આટલા શબ્દો બોલી
અદ્રશ્ય થઈ ગઈ. વીર આ બેગમના કુકર્મ ઉપર તિર-
સ્કારના વિચાર કરતો ત્યાંજ રહ્યો.

પરંતુ સત્ય કોઈ દિવસ છુપાતુંજ નથી. ધર્મીઓનું
આકૃતકાળે પરમેશ્વર રક્ષણ કરવા તૈયારજ હોય છે. જુઓ !
યુનઃ જેલના દરવાજા ખુલ્લા થયા. એક સાચો ઇસ્લામી
બંદો શ્વાસભેર દોડતો આવી વીરદુર્ગાદાસને સાચા અંતઃ-
કરણથી ભેટી પડ્યો. ભેટનાર ઇસ્લામી બીજો કોઈજ નહિ
પરંતુ ગુલનારની કૃતૃત્યતા અને વીરદુર્ગાદાસની દેવી ધર્મ-
નિષ્ઠા એક બાકેરામાંથી બેઠું રહેલો એજ જેલનો જેલર
દિલેવરખાનજ હતો. આ ત્યાગી વીરની સાચા હૃદયની
પ્રમાણિકતા અને જીતેન્દ્રિયતાએ તેને દિગ્ગ કયો હતો.
તે ભેટી રહ્યા બાદ બોલ્યો :

“સાચા ક્ષત્રિજાયા વીર ! તમારા દેવી પરાક્રમની પ્રભુતા
બેઠું હું મ્હાલ થયો છું. તમારા જેવા યુનિતને એક પાપા-
ત્માની જેલમાં પૂરી રાખવાનો દોષ હું સહન કરી શકતો
નથી. ત્યાગી વીર ! તારા જેવા નરવીરને ચરણે અમારાં
શિર સદૈવ ઝુપ્પો ! ગુલનારને તરછેડી મૃત્યુને બહાણું
ગણી આપે ધર્મને ખાતર પ્રાણ બહાલો ન ગણ્યો. હું મરી
શીટીને પણ એ દેવી વીર ! તને છોડાવીશ તૈયાર થાઓ
ઓ નરકેશરી ! મારો અર્થ બહાર તૈયાર છે. તેની ઉપર
મનજ થઈ અત્યારેજ મારું નામ દઈ આ દિલ્હીના દુર્મ
તણ ચડ્યા બાજો ! ખુદા સત્યનો સહાયક છે.”

જેલમાંદિરમાં જકડાવું અને પ્રભુતાથી પસાર થવું. ૮૩

વીર દુર્ગાદાસે પ્રેમથી ભરેલાં સજળ નયને કહ્યું
“ ખાનસાહેબ, તમારો ઉપકાર હું નહિ ભૂલું. પાદશાહ
જેવા નિર્હયના આચરણથી વગોવાતા એ ઇસ્લામી ધર્મની
ઐતીહાસિક પ્રભુતા હું પીંછાણું છું. મને એ ધર્મ પણ
મારા ધર્મ જેટલોજ માનનીય છે ! મને તો આની સાથે
મારા ઇસ્લામી ભાઈઓએ ત્રણવાર બચાવ્યો છે. હું
ઇસ્લામી બંધુઓનો ઋણી છું. આપણું આ દ્રષ્ટાંત હિન્દુ-
મુસલમાન એકતાનું અને તેમાં રહેલા ભારત વર્ષના
કલ્યાણનું પ્રેરક થાઓ ! ”

આટલું કહી વીર તેને સાચા હિલથી ભેટ્યો.
ખાદ જેલરની વ્યવસ્થા મુજબ અશ્વ ઉપર બેસી
પસાર થઈ ગયો એ દૈવી પરાક્રમી વીર ! પોતાની પ્રભુ-
તાથી સારી કપટભજથી ભરપૂર એ પાદશાહની લોખંડી
જેલમાંથી આખાદ રીતે પસાર થઈ ગયો !

પ્રકરણ ૧૭ મું.

મદાંધ કારોબારનો પ્રલય અને બીજી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ.

આશુના ભયંકર જંગલમાં થઈ વીર દુર્ગાદાસ ચાલ્યો
ભય છે. એની મુખાકૃતિ ઉપર આશાની ઝલક પ્રકટી

રહી છે. તે એક નાના સરીખા કુંપડાંઓનાં બુથની નજ-
દીક આવી અટક્યો.

આ ગળરના દુર્ગરની ખીણમાં મારવાડનો ભાવિપતિ
દુર્ગાદાસના મિત્ર વીરસિંહ સાથે ઉછરી રહ્યો છે. એ વીર-
સિંહે આ દુર્ગરની ખીણમાં ભરાઇને મરુભૂમિના ભાવિ-
પતિને ઢરેક પ્રકારનાં શિક્ષણ આપ્યું હતું.

બાળ કુંવરના જન્મ વખતે એને કપટથી મારવા
પાદશાહે વીર દુર્ગાદાસ ઉપર રાજમાતાને પોતાના રાજ-
કુંવર સાથે મળવા આવવાનું આમંત્રણ મોકલ્યું હતું. એ
પ્રમાણે એ વીર ગએલો પણ ખરો, પરંતુ પાદશાહનો આ
પ્રપંચ ખરા ઇસ્લામીઓ પણ સહી ન શકેલા અને વીર
દુર્ગાદાસને જણાવી દીધેલું. આખરે એક ઇસ્લામીના બેલપર
ઇમાન રાખી તેના કંડીઆમાં સંતાડી રાજમાતાએ રાજ-
કુંવરને બચાવવા નિરુપાયે વિદાય કર્યા હતા. એ પ્રભુને
ઓળખનાર અને રાજકુંવરને બચાવનાર ભલે ભાગલ
પણ આ વખતે ત્યાંજ હતો. આવી રીતે રાજકુંવર મૃત્યુ-
ના મુખમાંથી બચ્યો હતો.

અહિં આવી દુર્ગાદાસ સર્વને મળ્યો. લેટ્યો આ વખતે
બાળરાજકુંવર ભીડોનાં ચપગ અને નિર્દોષ મસ્ત બાળકો
સાથે રમત રમી આનંદ માણી રહ્યો હતો. અહા ! શું,
પ્રભુની પ્રભુતા !! સમસ્ત સિસોદિયા સિંહો તેમજ
રાકોડી વીરોનો મુગટમણી સારા મારવાડ દેશનો ભાવી
મહારાજ, પોતાની સર્વ માલમિલકત ધૂળ જવાથી તેમજ

મદાંધ કારોબારનો પ્રલય અને બીજી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ. ૮૫

પોતાના માણનાં ખૂન થવાથી પણ નહિ ડરતાં પોતાની માતૃ-
ભૂમિને શુભામીની પાશવ સત્તાનાં બંધનમાંથી મુક્ત કરનાર
વીરની સર્વ અમર આશાનો અંકુર; આજે એક પહોડોની
કોતરમાં જંગલી બીડોની સ.થે આમથી તેમ ભટકે
છે—રખડે છે !

વીર તેને જોયો. તેની આંખમાંથી હાંપાંશુનાં ઝરણાં
ઝર્યાં. બીડોનાં બચ્ચાંનાં ટોળાંમાંથી પણ તેના બાગ્યશાળી
રાજકીય લબ્ય ચહેરાપરથી પોતાના માલીકને ઓળખી
તેણે એક કોમળ કુલની માફક ઉંચકી લઈ તેને પૂરા હેતથી
છાતી સરસો ચાંપ્યો. સર્વત્ર આનંદ, આનંદ, પ્રસરી રહ્યો.

વીરસિંહની ઝુંપડીમાં સર્વ બેઠા છે. બાળરાજકુંવર
વીર દુર્ગોદાસના અભય બોળામાં બિરાજ્યો છે. તેના
બાળમિત્રો આ અચબો પમાડનાર દ્રશ્ય જોવા આનુબાનુ
બેઠા છે. કેટલાક વખત પછી બધાએ જવાની તૈયારી
કરવા માંડી. પોતાના બારબાર વર્ષના ગોઠી બાઓનો પ્રેમ
હજી બાળકુંવરના હૃદ માં ઉછળી આવતો હતો. સર્વ
બીલબાળકો પણ પોતાના આ મિત્રને રાજ થતો જોઈ
આનંદીત તેમજ પોતાથી બુદ્ધો પડતો જોઈ શોકાતુર
થવા લાગ્યા.

અહા ! પ્રેમ ! પ્રેમ ! તારી અલૈકિક પ્રભુનાથી કોણ
અજાણ્યું છે ! વીર દુર્ગોદાસ પોતાના મિત્ર વીરસિંહ આથે
બાળરાજકુંવર અજાણસિંહને લઈ ચાલ્યો. અરે ! પણ
આ શું ! અજાણસિંહને પોતાના આ બાળમિત્રોના પ્રેમ

આગળ સમસ્ત ભારવાડ દેશનું આધિપત્ય તેમજ રાજ-
મહેલોનો અણુમૂલો આનંદ પણ નકામો જણાવા લાગ્યો.
તેનાથી આ બાળમિત્રો સાથેનો વિયોગ ન સહી શકાયો.

વીર દુર્ગાદાસ ચેત્યો. તેણે સર્વ બીલોને રાજકુંવ-
રના પાટનગર જોધપુરમાં રહેવા આવવાનું કહ્યું. સર્વ
હર્ષિત થઈ સાથે ચાલ્યા.

પોતાના મહારાજા અણ્ણતસિંહની પદશમણ્ણિના
સમાચારે જોધપુરમાં આનંદ, આનંદ પ્રસરી રહ્યો. સર્વ
રાઠોડો તેમજ સિસોદિયાઓના હર્ષનો પાર ન રહ્યો.
બાળરાજકુંવરને જોવા જીયનાં જીય છૂટવા લાગ્યાં. સર્વના
પ્રજ્ઞામ ઝીલનો એ રાજકુંવર બીલોનાં ટોળાં સાથે ગઢમાં
જવા લાગ્યો. ભવિક પ્રજાજનો પોતાના એ માલીકનાં આવા-
રણું લેવા લાગ્યાં. વૃદ્ધ પ્રજાજનો આશીર્વાદ આપવા
લાગ્યા. સર્વ પ્રજાજનોનાં પ્રેમાળ પ્રજ્ઞામ ઝીલતો ઝીલતો
રાજકુંવર એ જંગલોનાં ઝુપડાં તણ આજે પોતાના રાજ્ય-
મહેલમાં આવી બિરાજ્યો.

આજે જોધપુરમાં થોપાસ આનંદ ઉત્સવ ઉજવાઈ
રહ્યો છે. રાજકુંવરને રાજચાલિયેક કરવા એક દળદળા ભયો
દરબાર શણગારી રાષ્ટ્ર-ધ્વજ અને તોરણોથી અઢછાદીત કર-
વામાં આવ્યો છે. વખત થતાં સભાજનોથી એ સભામંડપ
ચીકાર થવા લાગ્યો. સર્વ સિસોદિયા તેમજ રાઠોડો
સરદારો પોતપોતાના આસન ઉપર આરૂઢ થઈ ગયા.
સમસ્ત સભા મંડપમાં હવે બીલકુલ જરયા પણ નથી.

મહાંધ કારેખારનો પ્રલય અને ખીજી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ. ૮૭

આળસુ માણસોને મોડા આવવાથી જગ્યા ન મળવાથી હવે બહાર ઉભા રહેવું પડે છે. તે પોતાની સુસ્તાઈને હવે ધિક્કારતા જણાય છે. સર્વ શાન્ત છે.

વીર દુર્ગાદાસ સાથે રાજકુંવર આવ્યા. સર્વ ઉભા થઈ ગયા. “મહારાણ્યા અજીતસિંહનો જય” “માતૃભૂમિ મારવાનો જય” વગેરે જય મર્જનાના પ્રતિદોષથી મેઘમર્જનાની પેઠે સાડું સભામંડલ મળી ઉઠ્યું. સર્વેએ પોતપોતાનાં શિર ઝુકાવ્યાં.

મહારાણ્યા અજીતસિંહ કે જેનાથી આજ સુધી સઘળી પ્રજા ખીલકુલ અજ્ઞાત હતી અને દૈવયોગે જંગલનાં ઝુપડામાં ભીલોના એ નિર્દોષ બાળકોની સાથે કદલોલ કરતા હતા તે આજે આ સભાગૃહમાં પ્રવેશ કરે છે. વીરદુર્ગાદાસના પ્રતાપથી આજે એ રાજકુંવરનો આ દિવસ આવેલો જોવામાં આવે છે.

રાજયાભિષેકની સર્વ વિધિઓ થઈ ગયા બાદ જુદા જુદા રાઠોડોએ વિવિધ પ્રકારનાં વિવેચનો કર્યાં. અજીતસિંહે પણ પ્રજાપ્રેમથી છલકાતું એક નાનકડું ભાષણ કર્યું. સર્વ પ્રજાજનોએ મહારાણ્યાનું એ યશસ્વી પ્રેમાળ ભાષણ શાન્તિથી શ્રવણ કીધું.

વીર દુર્ગાદાસની મુખાકૃતિ કોઈ અદ્ભુત દૈવીતેજથી પ્રકાશી રહી છે. તેનું સમસ્ત શરીર હજી પણ શોર્યના એ ઐશ્વર્ય પરાક્રમથી દિપી રહ્યું છે. સારા સામ્રાજ્યના એ ધુરંધર અને રાજ્યનિપુણ પાદશાહને આબાદ રીતે

ક્ષાત્ર તેજથી દિગ્ગજ કરાવી આજે એણે પોતાની “ બીજી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી. ” પોતાના બાળયુવરાજને સમસ્ત મારવાડ દેશનું આધિપત્ય આપી આજે તેણે રાજમુગટ બનાવ્યો છે. તેણે પોતાના પ્રાણ સમા જશવંતસિંહની આપેલી પેલી “ ભરમ ભરેલી પેટી ” સભા સન્મુખ રજુ કરી; અને તેની સર્વ કથા પણ કહી સંભળાવી.

સભાજનો આ નવીન વાત સાંભળી અચંચા પામ્યા; અને વીરદુર્ગાદાસના પરાક્રમને અંતઃકરણના ઉભરા છલકાવી ધન્યવાદ અર્પવા લાગ્યા. અજીત સહે તે પેટીને ખોલવા દુર્ગાદાસનેજ કહ્યું. પેટી ખોલવામાં આવી.

આશ્ચર્ય ! તેની અંદરથી મહારાણા જશવંતસિંહજીનો રાજમુગટ, મુદ્રિકા, તેમજ રાજ્યવંશી કેટલોક અમૂલ્ય પોશાક નિકળ્યો. વારે એ પોશાક રાજકુવરને પહેરાવીને તેને રાજ્યગાદીએ બેસાડ્યો. સર્વ સભાગૃહ પ્રચંડ ગર્જનાઓથી ગાજી ઉઠ્યું.

પોતે બન્ને પ્રતિજ્ઞાપૂર્ણ કરી છે છતાં હજી વીર દુર્ગાદાસને કાંઈક ઉણપ રહી ગઈ જણાઈ છે. તેણે “ અજમેર ઉપર ચઢાઈ કરી તે જીતી લઈ પાદશાહી સત્તાને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખવાનો ” ઠરાવ સભા સન્મુખ રજુ કર્યો ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થઈ ગયો, અને જલદી જવાની તૈયારી પણ થવા લાગી.

અહા ! શું કુદરતની કળા ! એક વખત હરગામ અને માલમલકત વિનાના બિખારી જેવા બનેલા એ વીર

મહાંધ કારોબારનો પ્રલય અને બીજી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ. ૮૬

દુર્ગાદાસે આજે પોતાનું અચળ શૌર્ય આ યુધ્ધમાં પણ દાખવ્યું. જેના નામથીજ મોગલ દળ કંપવા લાગ્યું હતું, જેના સૈન્યના લીધે મોગલોનાઓથીજ સમસ્ત પાંદશાહી સૈન્ય ધૂળ ઉઠતું હતું; એવા એ વીરની ચઢાઈની વાતથીજ મોગલોનાં હૃદય ગગડી ગયાં હતાં બહાદુર વીરે એ યુધ્ધમાં વજ્ર્ય મેળવ્યો, અને અજમેર પણ સ્વાધિન કર્યું.

મોગલોના અસહ્ય સિતમેથી ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય પોકારતી એ મરુભૂમિની પ્રજા આજે એમર આનંદ અનુભવવા લાગી. એક સાચા માતૃભક્ત વીર દુર્ગાદાસની દેવીશક્તિથી આજે સમસ્ત મારવાડ દેશમાંથી મહાંધ કારોબારનો પ્રલય થયો અને સારો દેશ સ્વતંત્રતાના કલ્લોલથી આનંદ માણવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

ગુણનો બદલો અવગુણ અને વીરનું વિદાય થવું !

રાજપુતોના ક્ષાત્રતેજથી દિંગ થઈ આખરે પાંદશાહે સલાહ કરી. એ સલાહ બાદ સર્વ જગ્યાના સર્વ દુઃખો દૂર થઈ ગયાં. હવે વીર દુર્ગાદાસ અજિંહના રાજ્યની આબાદીની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યો છે. સારા દેશનાં રહેજ પણ

અન્યાય ન થાય અને વાઘ બકરી એક એવારે પાણી પીએ એવું એક નિષ્ઠ રાજ્ય બનાવવા એણે તન-તોઠ મહેનત કરવા માંડી.

આજે એ રાજ્ય રામરાજ્ય સમ દિપવા લાગ્યું. નથી દેશમાં અધર્મ કે નથી દેશમાં અન્યાય ! સર્વ રૈયતને પુત્રસમ મળી “રાજા એ પ્રજાનો રક્ષણ કર્તા છે.” એ સુત્રાનુસાર રાજ્ય ચાલવા લાગ્યું. પ્રજાવત્સલ વીર દુર્ગાદાસ તેમજ અણતસિંહનાં શુણગાન સમસ્ત પ્રજાના મુક્ત ગઈ ગવાવા લાગ્યાં.

અતૂલ પરિશ્રમથી પોતાના પ્રાણની પણ પરવા ન કરતાં અસહ્ય સિતમો વેઠી જે વીરે સારા દેશમાં સુખ-શાન્તિ અને ઐશ્વર્ય-નિડરતા પ્રાપ્ત કરાવી તે વીર-દેશરી દુર્ગાદાસની આજે સારા દેશમાં ઓખર પીતિ પ્રસરી રહી.

સમસ્ત પ્રજા હવે ખુદલાં બારણે પોઢવા લાગી. નથી દેશમાં લૂંટારાનો ડર કે નથી મોગલોનો કર ! માતૃભૂમિ મારવાડની આ સ્થિતિ જોઈ વીર દુર્ગાદાસ પણ હવે સુખ શાન્તિથી પોતાના બાકીના દિવસો ગાળવા લાગ્યો.

પરંતુ રે પ્રારબ્ધ ! અણસિંહની મતિ બદલાઈ ગઈ છે ! તેને નિઃચ ખુદ્દિના કેટલાક માણસોનો સંગ હતો. આ સંગથી તેનામાં પણ નિઃચતા પ્રેશઈ. તે જ્ઞાન ભૂલ્યો. એના સોબતીઓ એને

ગુણનો ખદલો અવગુણ અને વીરનું વિદાય થવું ! ૬૧

“ધણું ધણું બાંહેરવા લાગ્યા. દેશમાં કાંઈ પણ સારું કાર્ય થાય તો સ્વાભાવિક છે કે પ્રજા પ્રથમ અપૂર્વ ત્યાગી વીર દુર્ગાદાસને જ ધન્યવાદ આપે. એ વખતે અણતસિંહના સોબતીઓ તેના આગળ દાખલો મુકતા કે “જુઓ, મહારાજા ! અમે તો તમારા બલોને માટે જ કહીએ છીએ. આ કામ કરતાં તમને કેટલું દુઃખ પડ્યું છતાં પ્રજાવર્ગ દુર્ગાદાસને ધન્યવાદ આપે છે. કાંઈ પણ કાર્ય તમારે કરવું હોય તો પ્રથમ તમારે દુર્ગાદાસની રજા મેળવવી પડે છે. એટલે આ રાજ્યનો ખરો રાજા ને ગણીએ તો આજે દુર્ગાદાસ જ છે. તમે તો કેવળ નામના જ !”

આવા આવા દ્રષ્ટાંતો મૂકી અણતસિંહના કાન તેઓ બાંહેરતા. આ સર્વ છુપી વાત વીર દુર્ગાદાસના સાચા સેવક ગંભિર, સોનિંગ તેમજ તેજસિંહ લાવતા.

ખબરે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કહી સારા સામ્રાજ્યવાદનો દાવો કરનાર કપટી રાજાને હરાવી અતૂટ પરાક્રમથી વિજયી બનેલો એ વીર આજે અણતસિંહના ખરાબ સંગની વાત સાંભળી હતાશ થઈ બેઠો છે.

તે વિચારે છે કે “મહારાજાનું મન હવે આપણાથી ઉંચું થયું છે. નેધપુરથી આપણું અન્નજળ હવે ઉઠ્યું છે. રાજા ગાદીપતિ થયા પછી પોતાની ઇચ્છાનુસાર સ્વતંત્ર પહે કાદોબાર ચલાવવા ચાહે એ વખાણવા લાયક છે, પરંતુ અણતસિંહ હલકા લોકમાં ઉછરી મોટા થયા છે તેમજ નેધપુરમાં આવીને પણ ઘણો ખરો વખત એવાજ

સોમતીએના સહવાસમાં વખત ગાળે છે. સોમત તેવી અસર થાય છે. એટલે ભવિષ્યમાં માંહોમાંહે કુસંપ થવાનો શોચનીય સંભવ રહે છે. મહારાણા જશવંતસિંહના અવસાન પછી એ રાજ્ય કેટલા ભયમાં હતું ! અરે ! ખાલસા થઈ ગઈ મોગલ સ્વાધિન થયું હતું ! તેમજ મોગલોના અસહ્ય દુઃખોમાંથી દૂર કરી સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપતાં કેટલા રાજપુતોનો માતૃભૂમિની યજ્ઞવેદીમાં લોગ આપવો પડ્યો હતો ! અસંખ્ય બલિદાનો આપી સ્વતંત્ર કરીને પણ આજ કેટલાક વર્ષે અતૂલ પરીશ્રમે એ રાજ્ય પાછું આબાદ બનાવ્યું તેને મારીજ નજર આગળ નંટ થતું મારાથી કેમ જોવાય ! ”

અહા ! આ વિચારથી વીરની આંખમાંથી ચોધાર અશ્રુ પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. પોતાના મૃત્યુથી નહિ કંપનાર સિંહ આજે આ વિચારથી ધૂસકે ધૂસકે રડવા લાગ્યો !

મહારાજને ખોટું લાગે છે એટલે હવે આપણે આ રાજ્યમાં રહેવું એ હરામ ખરાબર છે. ભલે એ રાજ્યનું ગમે તેમ થાય પરંતુ એ સ્વતંત્રતાસિદ્ધાપિ રાજાને સ્વતંત્ર રીતે રાજ્ય કરવા દઈ આપણે અત્રેથી વિદાય થવું એજ ઉચિત છે આમ વીરે હવે નક્કી કર્યું.

પરંતુ મહારાજ તો ખતોખત અંગથી તદ્દન છેવટની અણીએ આવ્યો હતો. એક દિવસે તો તેણે પોતાના સોમતીએની સલાહે ચલી પોતાના જીવનદાતાનો સમગ્રો ગુણ વીસરી જઈ તેને મારી નાંખાવવાનો વિચાર કર્યો.

ગુણનો બદલો અવગુણ અને વીરનું વિદાય થવું ! ૬૩

આજે મરુભૂમિ ચોધાર આંસુએ રોતી જણાઈ છે ! સારા દેશનાં પશુપાંખીઓનાં ગાનમાં આજે મીઠાશ નથી જણાતી. આજનો દિવસ તદ્દન ભયંકર ભાસવા લાગ્યો.

કારણ ? કારણ એજ કે આજે પોતાની માતૃભૂમિનું કંઈક રૂઢન સાંભળી બહારે ધાઈ તેને ગુલામીનાં બંધનમાંથી મુક્ત કરનાર વીરના માથા પર મૃત્યુ ઝાંઝુમી રહ્યું છે. દરબારમાંથી દુર્ગાદાસ પાછો ઘર તરફ જાય એ વખતે દરવાજા બહાર નિકળનાં તેને મારી નાંખવા ચાર મારાઓ છુપી રીતે બેસાડવામાં આવ્યા છે. એ મારાને બેસાડનાર પણ પેલો ગુણહીણ રાજાજ છે. મારાઓની તલવારમાં ઝાંખાસ માલમ પડે છે. હજારો સૈન્ય હળને ધ્રુજાવનાર એ વીરને કપટથી પણ મારવા કટીબદ્ધ થયેલા એ ચાર ચાંડળોના હૈયાં ભયથી હાલી ઉઠ્યાં છે. તેમના હસ્તો કપે છે.

ગંભીરસિંહે વીર દુર્ગાદાસને આ કપટી અને કૂર મસલતથી વાકેફ કર્યો. વીરનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. તેને નિર્દોષ રાજાને છેવટે પણ ભેટવાનું મન થયું. અહા ! કેટલો નિર્મળ પ્રેમ ! દરબારનો વખત થતાં તેણે ત્યાં જઈ હવે કાશીમાં ભગવદ્ગીતાના પાઠો કરી પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા વ્યતિત કરવાનું રાજાને જણાવ્યું. રાજાએ ઉપલક આડંબરથી દિલગીરી દર્શાવી રાજા આપી. બહારના મારાના કૃતૃત્વ બદલ તેને શિક્ષા ન કરતાં વગર

લદાઈએ જીવતા જવા તેણે એક યુક્તિ રચી રાજાને જણાવ્યું:—

“મહારાજા ! આ મારવાડના અખૂટ ખજાનાથી આપ તેમજ સર્વ સરદારો અજ્ઞાત છો. આજે હું કુંચી ઘરે વીસરી ગયો છું. માટે તે ખજાનો આપને કાલે સ્વાધિન કરી હું વિદાય લઈશ.”

આ યુક્તિથી રાજાએ ખજાનાના લોભમાં મારાને તે દિવસે નહિ મારવાનું કહેવા એક માણસને છુપી રીતે મોકલ્યો. વીર એત્યો ! તે છેવટે રાજાને પૂરા પ્રેમથી ભેટી બહાર નીકળ્યો. પોતાની આજ્ઞાનુસાર પાંચસો વીર યોદ્ધાઓ ગઢ-બહાર તૈયારજ હતા. તેની સાથે અશ્વારૂઢ થઈ વીરે અજીત-સિંહને કહેણ મોકલી કે “આપ મને કમોતે મરાવવા તૈયાર થયા હતા પરંતુ વીર દુર્ગાદાસ તો રણક્ષેત્રમાં પોતાનું શૂરાતન બતલાવી ખડે પગે મરવા તૈયાર છે. માટે બહાર નીકળો !”

આ સંદેશાથી રાજા કંપી ઉઠ્યો. તેને પોતાના કૃત્યનો પસ્તાવો થવા લાગ્યો પરંતુ એ “રાંડયા પછીનું ડહાપણ” કામ ના લાગ્યું. વીર તો રાજાને સહીસલામત રાજ્ય કરે એજ જોવા ખુશી હતો. તેણે પોતાની એ માતૃ-ભૂમિને સજ્જન નયને છેલ્લા પ્રણામ કર્યા.

ગયો ! ગયો ! એ મારવાડ ભૂમિને ઉધારક રાઠોડી-વીર પોતાની માતૃભૂમિને છેવટના પ્રણામ કરી સદાને માટે એ ભૂમિમાંથી વિદાય થઈ ગયો !

ગુણનો ગદલો અવગુણ અને વીરનું વિદાય થવું ! ૯૫

ધન્ય હો ! ધન્ય હો ! ઓ ભારતવર્ષના ત્યાગ, બલિ-
દાન અને નિડરતાથી ભરપૂર ઓ ગરવી ગુજરાતના માર-
વાડ દેશ ! અને ધન્ય હો ! ધન્ય હો ! ઓ અપૂર્વ
ત્યાગી અને અસાધારણ દૈવી પરાક્રમી વીર દુર્ગાદાસ !

હાલ પણ ભારતવર્ષને એવાજ નરરત્નોની જરૂર છે.
પ્રભો ! ધર્મ-કર્મથી ભરપૂર એ ભારતભૂમિમાં પુનઃ એવા નર-
કેશરીઓ પેદા કરો ! અને સારા હિન્દવાસી હિન્દુ-
મુસલમાનોને સંપીને ચાલવાની સદ્બુદ્ધિ અર્પો !
અસ્તુ :

(સમાપ્ત.)

આજેજ મંગાવો.

માતૃભૂમિને ખાતર મરી પ્રીટનારાં ભારતનાં ઉન્નત નરના-
રીઓનાં ઉચ્ચ બલિદાનોની—જવલંત
કુરમાનીની કથાથી ભરપૂર

વીર-કથા.

આ આધુનિક કાળના કેટલાક ત્યાગી વીરોની સાથે પ્રાચીન
કાળના પ્રતાપ, પૃથ્વિરાજ અને શિવાજીના જમાનામાં સ્વતં-
ત્રતા પ્યાસી વીરો અને વીરાંગનાંઓએ જન્મભૂમિના દુઃખ
નિવારણાર્થે કેવાં અદ્ભૂત બલિદાનો આપ્યાં તેનો આદર્શ
ચિતાર દર્શાવતી, આ “વીરદુર્ગાદાસ”ના લેખકનાજ હાથથી
ઓજસ્વિની લખામાં લખાયેલી, લાવનાભરી રોચક કથાઓ
વાંચી તમારાં રોમાંચ ખડાં થઈ જશે.

આ પુસ્તક પ્રત્યેક ગુજરાતીના ઘરમાં હોવું જ જોઈએ.
છ આનાની ટીકીટ બીડો.

—અનુક્રમશિકા—

પ્રકરણ

વિષય

પૃષ્ઠ

- ૧ કપટીની કપટ જાળ અને ગુલામીની શરૂઆત ૩
- ૨ ભરમ ભરેલી પેટી અને વીરની વીરતા ! ૮
- ૩ ભલાની ભલાઈ અને સિંહનું સંતાવું ૧૩
- ૪ ગુન્હેગારને શિક્ષા અને પ્રતાપીની પ્રતિજ્ઞા ! ૧૬
- ૫ બીલોની મદદ અને પહેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ ૨૩
- ૬ વીરનું વીરત્વ અને આશામાં નિરાશા ! ૨૬
- ૭ વધતી જતી ગુલામી અને તિર્દાષ બાળાપર કે'ર ! ૩૨
- ૮ નીરાશામાં આશા અને પાપીનું મરાવું. ૩૮
- ૯ છૂટેલા સિંહની શૂરતા અને વિજયસિંહનો છૂટકારો. ૪૨
- ૧૦ વિષયાંધ તેજબા અને વીર દુર્ગાંડાસની કસેટી ! ૪૭
- ૧૧ ગુલામીની પરકાષ્ટ અને અઢાર રાઠોડેના ખૂન ! ૫૨
- ૧૨ તૂટતું જતું ગુલામીનું બંધન અને સિંતેર
હજાર મોગલો શરણે ! ૫૮
- ૧૩ રાજ્યાભિષેકની ચર્ચા અને વીરની પ્રમાણિકતા ! ૬૩
- ૧૪ ઠગારાની ઠગવિદ્યા અને મોતલોનું
માંહોમાંહે મરાવું ૬૭
- ૧૫ ક્ષત્રિઓનું ક્ષાત્રતેજ અને શરણાંગતનું રક્ષણ ! ૭૨
- ૧૬ જોલમદિરમાં જકડાવું અને પ્રભુત થી પસાર થવું ૭૮
- ૧૭ મદાંધ કારોબારનો પ્રલય અને બીજી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ. ૮૩
- ૧૮ ગુણનો અહલો અવગુણ અને વીરનું વિદાય થવું. ૮૬

